

Inkomen verdeeld

Inkomen verdeeld

Trends in ongelijkheid, herverdeling en
dynamiek

Evert Pommer
Jolanda van Leeuwen
Michiel Ras

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, januari 2003

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn, die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2003

Onderzoeksrapport 2003/3

Omslagontwerp: Bureau Stijlzoorg, Utrecht

ISBN 90-377-0074-8

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 VX Den Haag

Telefoon (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: www.scp.nl

E-mail: info@scp.nl

Inhoud

Voorwoord	9	
1	Inleiding	11
1.1	Doelstelling	11
1.2	Relevantie	14
1.3	Maatschappelijke trends	17
1.4	Leeswijzer voor dit rapport	23
	Noten	24
2	Inkomensverdeling	25
2.1	Inleiding	25
2.2	Definities	26
2.3	Gegevens	34
2.4	Verdeling van inkomens	38
2.5	Ongelijkheid van inkomens	45
2.6	Welvaart van inkomens	53
2.7	Samenvatting	61
	Noten	63
3	Inkomensongelijkheid	67
3.1	Inleiding	67
3.2	Verklaringen voor ongelijkheid	68
3.3	Analysemethode	75
3.4	Analyse naar bevolkingsgroepen	80
3.5	Analyse naar inkomensbronnen	107
3.6	Samenvatting	114
	Noten	118
4	Inkomensherverdeling	123
4.1	Inleiding	123
4.2	Omvang en verdeling van overdrachten	125
4.2.1	Inleiding	125
4.2.2	Het stelsel van inkomensoverdrachten	127
4.2.3	Uitkeringen	133
4.2.4	Heffingen	135
4.2.5	Herverdeling op nationaal niveau	139
4.2.6	Herverdeling op huishoudensniveau	141
4.3	Het meten van herverdeling	149
4.4	Herverdeling in 1999	157

4.5	Herverdeling 1977-1999 op hoofdlijnen	162
4.6	Trendanalyse naar inkomenscomponenten	167
4.7	Trendanalyse naar bevolkingsgroepen	178
4.8	Herverdeling en sociale welvaart	184
4.9	Samenvatting	186
	Noten	192
5	Inkomensmobiliteit	195
5.1	Inleiding	195
5.1.1	Maatschappelijke relevantie	196
5.1.2	Algemene vraagstelling	197
5.1.3	Kanttekeningen	198
5.2	Het meten van inkomensmobiliteit	199
5.3	Inkomensmobiliteit 1989-1999	201
5.3.1	Totale inkomensmobiliteit	201
5.3.2	Verandering in inkomensmobiliteit	206
5.4	Inkomensmobiliteit van bevolkingsgroepen	208
5.5	Gebeurtenissen en maatschappelijke trends	212
5.5.1	Mobiliteit door gebeurtenissen in het eigen huishouden	213
5.5.2	Mobiliteit door maatschappelijke trends	218
5.6	Inkomensmobiliteit en inkomensongelijkheid	222
5.6.1	Voorkeur voor een lage mate van inkomensongelijkheid en een hoge mate van mobiliteit	223
5.6.2	Expliciete uitruil tussen ongelijkheid en mobiliteit	224
5.6.3	Effect van mobiliteit op de ongelijkheid tussen inkomens over langere perioden	228
5.7	Samenvatting	234
	Noten	239
6	Samenvattende beschouwing	243
6.1	Inleiding	243
6.2	Inkomensongelijkheid	244
6.3	Inkomensherverdeling	249
6.4	Inkomensdynamiek	252
6.5	Afsluitende beschouwing	257
	Bijlagen	259
A	Inkomensverdeling	259
B	Inkomensongelijkheid	265
B1	Theorie	265
B2	Varianten groepsdecompositie	271
B3	Groepsdecompositie met meerdere maatstaven	281
B4	Variant brondecompositie	291
C	Inkomensherverdeling	295

D	Inkomensmobiliteit	303
E	Gebruikte gegevensbestanden	307
	Noten	310
	<i>Literatuur</i>	311
	<i>Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau</i>	323

Voorwoord

Het inkomen heeft tot voor kort een bescheiden positie ingenomen in de rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Het fungeerde vaak als achtergrondgegeven bij de verklaring van sociale en culturele verschijnselen. Daarnaast wordt periodiek inzicht gegeven in de verdeling van het 'profijt van de overheid', waarbij overheidsuitgaven voor verschillende voorzieningen aan gebruikers worden toegekend. Eind jaren negentig werd een meer prominente rol toegekend aan inkomen middels de jaarlijkse Armoedemonitor. Ten slotte is er een internationale studie verschenen over de inkomensprestaties van de westerse verzorgingsstaten, waarbij ongelijkheid, herverdeling en armoede een prominente rol spelen.

De informatie over de inkomensontwikkeling komt via verschillende overheidskanalen beschikbaar. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) publiceert jaarlijks over de feitelijke inkomensontwikkeling, waarbij door de aard van de gegevensverzameling niet de meest recente cijfers kunnen worden verstrekt. Het Centraal Planbureau (CPB) geeft jaarlijks inzicht in de verwachte koopkrachtontwikkelingen op de korte termijn, waarbij een beperkt aantal bevolkingsgroepen wordt onderscheiden. Het ministerie van SZW tenslotte concentreert zich in de jaarlijkse Sociale nota op politiek relevante inkomens thema's en op de specifieke betekenis van de overheid voor de inkomensontwikkeling.

Dit onderzoeksrapport wil dieper ingaan op de ontwikkelingen in de inkomensverdeling over een wat langere termijn en de achtergronden die hierbij van belang zijn. Het rapport beschrijft integraal de inkomensontwikkeling in het laatste kwart van de vorige eeuw. Daarbij worden drie thema's onderscheiden: inkomensongelijkheid, inkomensherverdeling en inkomensdynamiek. De ontwikkelingen die zich daarbij voordoen worden in verband gebracht met algemene maatschappelijke trends, het optreden van de overheid en gebeurtenissen die zich voordoen op het individuele niveau van huishoudens.

Een deel van de resultaten in dit onderzoeksrapport hebben al eerder hun weg gevonden in andere rapporten van het SCP, waaronder de Sociale Staat van Nederland en de Armoedemonitor. Zoals gezegd biedt dit rapport een beschrijvende achtergrond en technische verantwoording voor de meer fragmentarische informatie in deze rapporten.

De gegevens in dit rapport zijn grotendeels ontleend aan de inkomensregistraties van het CBS. Het SCP bedankt het CBS voor het op lokatie beschikbaar stellen van deze gegevens. Dank is ook verschuldigd voor het uitvoerige commentaar van Leendert Ruitenberg, die in een eerdere fase bij dit project was betrokken.

Prof. dr. Paul Schnabel
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

1 Inleiding

1.1 Doelstelling

In dit rapport staat de inkomensverdeling in Nederland centraal. Het overheidsbeleid is de laatste decennia gericht op het behoud van bestaande inkomensverhoudingen. Een dergelijk beleid veronderstelt inzicht in de bestaande verhoudingen en inzicht in de invloed van autonome ontwikkelingen en beleidsingrepen op deze verhoudingen. Dit rapport beschrijft integraal de inkomensontwikkeling in het laatste kwart van de vorige eeuw. Daarbij worden drie thema's onderscheiden: inkomensongelijkheid, inkomensherverdeling en inkomensdynamiek.

De primaire aandacht is gericht op de inkomensongelijkheid, op veranderingen in deze ongelijkheid en op de achtergronden voor deze veranderingen. De invloed van de overheid op de inkomensverdeling komt echter in belangrijke mate tot stand via inkomensoverdrachten. De ongelijkheid van het verdiende inkomen wordt in aanzienlijke mate gereduceerd doordat de overheid enerzijds uitkeringen verstrekt en anderzijds premies en belastingen heft. Het ligt daarom voor de hand afzonderlijk aandacht te besteden aan de herverdeling van het inkomen door de overheid en de invloed die hiervan uitgaat op de inkomensongelijkheid.

De aandacht is tot voor kort sterk gericht geweest op de inkomensverdeling als momentopname. Maar de inkomensverdeling kent veel dynamiek, die in een statische benadering niet tot uitdrukking komt. Er kunnen in de loop der tijd immers heel wat personen opwaarts en neerwaarts verschuiven in de inkomensverdeling. Deze verschuivingen komen niet direct tot uitdrukking in de vorm van de resulterende verdeling en daarmee in de waargenomen inkomensongelijkheid. Maar de inkomensveranderingen die met deze mobiliteit gepaard gaan worden wel gevoeld en vormen daarmee ook een onderwerp dat zelfstandig aandacht verdient.

In dit rapport gaat de aandacht uit naar de trendmatige ontwikkelingen en de achtergronden van de waargenomen veranderingen. Veranderingen in inkomensongelijkheid worden gerelateerd aan veranderingen in de bevolkingssamenstelling en inkomensbronnen, veranderingen in inkomensherverdeling worden gerelateerd aan veranderingen in heffingsstelsels en uitkeringssystemen en veranderingen in inkomensdynamiek worden gerelateerd aan veranderingen in de samenstelling en de inkomensbronnen van huishoudens. Daarmee komen drie centrale verklaringsbronnen voor het verdelingsresultaat in beeld: algemene maatschappelijke trends, het optreden van de overheid en gebeurtenissen op het individuele niveau van huishoudens.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) verricht onderzoek naar de inkomensverdeling omdat inkomen een belangrijke voorwaarde is voor het realiseren van

levenskansen op sociaal en cultureel gebied. Het gaat hierbij om kansen die tot uitdrukking komen in de woonsituatie van mensen, hun gezondheidstoestand, hun mobiliteitsmogelijkheden, hun vrijetijdsbesteding en hun sociale participatie. De verdeling van inkomen is dus van belang voor de verdeling van sociaal en cultureel welzijn. Het inkomen draagt in belangrijke mate bij aan de omvang en de verdeling van welvaart over de bevolking.

De vraagstelling voor de drie onderscheiden aspecten van de inkomensverdeling kan in een aantal deelvragen worden opgesplitst. Inkomensongelijkheid heeft betrekking op de verdeling van inkomens over bevolkingsgroepen. Allereerst wordt inzicht gegeven in bestaande inkomensverhoudingen en historische trends in inkomensverhoudingen. De veranderingen in inkomensongelijkheid worden gerelateerd aan de veranderingen van inkomen binnen en tussen bevolkingsgroepen en veranderingen in omvang en samenstelling van de bevolking. Daarbij gaat het om de volgende onderzoeksvragen:

- 1 Hoe groot is de inkomensongelijkheid en hoe heeft deze zich ontwikkeld?
- 2 In welke mate zijn verschillen in inkomensongelijkheid toe te schrijven aan de ongelijkheid tussen en binnen bevolkingsgroepen en ontwikkelingen in de bronnen van inkomen?
- 3 In welke mate kunnen veranderingen in de inkomensongelijkheid worden verklaard uit maatschappelijke trends als vergrijzing, emancipatie, individualisering en stijgende opleidingsniveaus?

Inkomensherverdeling heeft betrekking op de mate waarin inkomensoverdrachten de inkomensongelijkheid veranderen of – bij gelijkblijvende ongelijkheid – inkomenseenheden van positie doen wisselen. Om hierin inzicht te verwerven worden verschillende uitkeringen en heffingen onderscheiden. De herverdeling van het inkomen wordt trendmatig geanalyseerd. In dit kader wordt antwoord gezocht op de volgende vragen:

- 1 Wat is de omvang van de verschillende inkomensoverdrachten en welke veranderingen hebben zich daar in de loop der tijd voorgedaan?
- 2 In welke mate vergroten of verkleinen deze overdrachten de inkomensongelijkheid?
- 3 In welke mate zijn de veranderingen in herverdeling toe te schrijven aan beleidsingrepen en maatschappelijke ontwikkelingen?

Inkomensdynamiek heeft betrekking op individuele positieveranderingen in de inkomensverdeling. De inkomensverdeling zelf is immers een momentopname. Wanneer de dynamiek groot is, geven ‘snapshots’ van de verdeling van jaarinkomens geen goed beeld van de structurele welvaartsverhoudingen. Het maakt immers nogal uit of men permanent of tijdelijk in een gunstige of ongunstige inkomenspositie verkeert. Het is de bedoeling meer zicht te krijgen op de factoren die de verschuivingen in de inkomensverdeling bepalen. Daartoe wordt het antwoord gezocht op de volgende vragen:

- 1 Hoe groot is de inkomensmobiliteit en welke veranderingen hebben zich hierin voorgedaan?
- 2 Welke huishoudens (of personen) vertonen de meeste inkomensmobiliteit?
- 3 Welke oorzaken liggen hieraan ten grondslag (gebeurtenissen in het eigen huishouden en maatschappelijke trends)?
- 4 Wat zijn de effecten van inkomensmobiliteit op de inkomensongelijkheid en de welvaart?

Het accent zal in dit rapport liggen op de beschrijving en interpretatie van de waargenomen ontwikkelingen van de inkomensverdeling. Dit rapport geeft geen evaluatie van het gevoerde inkomensbeleid. Hiervoor zijn reeds andere rapportages beschikbaar, zoals de *Armoedemonitor* (voor het gevoerde armoedebeleid) en de periodieke rapporten over het 'profijt van de overheid'. De *Armoedemonitor* geeft inzicht in de bestaande omvang van armoede, alsmede een samenhangende beschrijving van het ontstaan en de gevolgen van armoede (zie SCP/CBS 1998). Het onderzoek naar het profijt van de overheid heeft betrekking op de verdeling van overdrachten tussen huishoudens en overheid die gebonden zijn aan het gebruik van goederen en diensten (zie Pommer en Ruitenbergh 1994).

Huishoudens ontvangen inkomen, maar kunnen daarnaast ook beschikken over vermogen in de vorm van bijvoorbeeld spaartegoeden, aandelen en de eigen woning. Voorzover het vermogen van huishoudens inkomen genereert (rente, dividend en woongenot) wordt het betrokken in de analyse. Veranderingen in de waarde van het vermogen, bijvoorbeeld door sparen, overerving en door ontwikkelingen in huizenprijzen en de waarde van aandelen, vallen buiten het kader van het onderzoek. In de vermogenssfeer hebben zich in de tweede helft van de jaren negentig echter wel spectaculaire ontwikkelingen voorgedaan, die ongetwijfeld een positieve invloed hebben gehad op de koopkrachtige vraag en daarmee op de welvaart van huishoudens.¹ Volgens de Vermogensverdeling (CBS) steeg de reële waarde van het gemiddelde vermogen van huishoudens van 1993 tot 1999 met 45%. In dezelfde periode steeg de koopkracht van het inkomen per huishouden met nog geen 7%. In de periode 1999-2001 zijn deze verschillen verder toegenomen, waarbij de koopkracht van het inkomen is gestegen met ongeveer 6,5% en de reële waarde van het gemiddelde vermogen van huishoudens met het dubbele van de inkomensgroei. Ongeveer de helft van dit vermogen vloeit voort uit woningbezit, ongeveer een vijfde uit aandelenbezit en iets minder dan een vijfde uit spaartegoeden. Vanaf 2000 is de waarde van het aandelenbezit aan forse erosie onderhevig. Hoewel het vermogen in de loop van de jaren negentig fors is toegenomen, is de verdeling van het vermogen vrij stabiel gebleven.² Het SCP overweegt in een latere publicatie op het vermogensvraagstuk terug te komen.

1.2 Relevantie

De relevantie van onderzoek naar inkomensongelijkheid in algemene zin is treffend onder woorden gebracht door de Wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid (WRR 1996), die stelt dat verdelingsvraagstukken behoren tot de kern van menig sociaal-wetenschappelijke discipline. Daarbij vormt inkomen een van de belangrijkste onderwerpen. Beleid gericht op verandering of behoud van bestaande inkomensverhoudingen veronderstelt inzicht in de invloed van autonome ontwikkelingen en beleidsingrepen op deze verhoudingen. De jaarlijkse koopkrachtoverzichten van het CPB en de koopkrachtplaatjes die dikwijls worden gevoegd bij stelselwijzigingen illustreren dit belang. De WRR voegt hier als kanttekening aan toe dat het verwonderd is over het feit dat er relatief veel aandacht is voor de vergelijking van inkomens op een bepaald moment en relatief weinig aandacht voor de onderlinge dynamiek van inkomens, die onder meer volgt uit relaties met andere terreinen van overheidsbeleid zoals de arbeidsmarkt. In deze lacune tracht dit rapport mede te voorzien.

De inkomensverdeling vormt een van de centrale aandachtsgebieden van sociaal-economisch beleid. Het belang hiervan is in zijn meest uitdrukkelijke vorm door de Sociaal-economische raad (SER) gepresenteerd in 1951 en sindsdien regelmatig bevestigd. Het bevorderen van een 'redelijke inkomensverdeling' behoort een doelstelling van overheidsbeleid te zijn (SER 1998). De overheid heeft deze doelstelling niet alleen overgenomen, maar ook het belang daarvan vastgelegd in de Grondwet: de bestaanszekerheid der bevolking en spreiding van welvaart zijn voorwerp van zorg der overheid.³ Het is dan ook niet verwonderlijk dat bij elke nieuwe regeerperiode een aantredend kabinet bekend maakt hoe zij vorm en inhoud geeft aan deze doelstelling. Als uitvloeisel hiervan worden voorts alle ingrijpende plannen getoetst op inkomensgevolgen voor verschillende bevolkingsgroepen, en worden ongunstige ontwikkelingen voor bepaalde bevolkingsgroepen specifiek bestreden. Dit laatste geldt bijvoorbeeld voor de 'echte minima' in de jaren tachtig en de 'stille armen' in de jaren negentig.

De overheid kan de inkomensverdeling uiteraard niet geheel naar haar hand zetten. Haar invloed op de loonontwikkeling, op de winst van zelfstandigen, op autonome maatschappelijke trends als vergrijzing en individualisering, op persoonlijke beslissingen die mensen nemen, op de prijsontwikkeling en op premies voor sociale verzekeringen is slechts indirect en beperkt. De overheid is dus maar gedeeltelijk verantwoordelijk voor de verdeling van het vrij besteedbare inkomen over de bevolking (SER 1998).

De wetenschappelijke belangstelling voor de inkomensverdeling is zo oud als de economische wetenschap, stelt Mustert in een standaardwerk over de ongelijkheid in de Nederlandse inkomensverdeling.⁴ Deze belangstelling was echter vooral gericht op de primaire inkomensverdeling, die het resultaat is van financiële beloningen voor de inzet van arbeid en kapitaal. De nadruk ligt daarmee niet op de maatschappelijke

invloed van de inkomensverdeling, maar op de invloed op het economische proces. De overheid brengt echter door heffingen en uitkeringen aanzienlijke inkomensoverdrachten tot stand. Daaruit resulteert de verdeling van vrij beschikbaar inkomen. Het is duidelijk dat bij de verklaring van de inkomensverdeling zowel inzicht nodig is in de factoren die van invloed zijn op de primaire inkomensverdeling als in de factoren die van invloed zijn op de herverdeling van inkomen (Van Wijck, 1991).

De relevantie van onderzoek naar de inkomensherverdeling blijkt mede uit de mate waarin het nationaal inkomen door de overheid wordt herverdeeld. Ruim de helft van het netto nationaal inkomen wordt door de collectieve sector herverdeeld, waarvan tweederde deel in de vorm van inkomens- en vermogensoverdrachten aan gezinnen en bedrijven en eenderde deel in de vorm van zuiver collectieve voorzieningen die de samenleving als geheel ten goede komen (De Vries 1994: 1).⁵ Herverdeling is dus een belangrijke activiteit van de overheid. Wie betaalt en wie ontvangt is daarmee een belangrijk aandachtspunt voor overheidsbeleid.

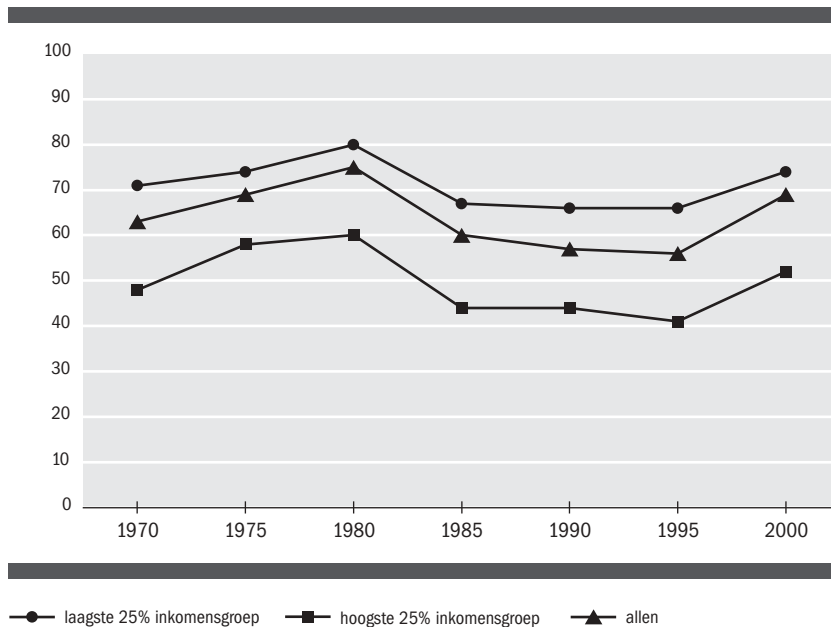
Voor de vorming en ontwikkeling van inkomensbeleid is inzicht nodig in bestaande inkomensverhoudingen, trendmatige ontwikkelingen in deze verhoudingen en de factoren die mede verantwoordelijk zijn voor de veranderingen in inkomensverhoudingen. Dit rapport beoogt bij te dragen aan dit inzicht. Voorts is inzicht nodig in de mate waarin de overheid middels inkomensoverdrachten bijdraagt aan vergroting of verkleining van bestaande inkomensverhoudingen. Dat geldt ook voor de mate waarin personen of huishoudens in de loop van de tijd betrekkelijk vaste of wisselende posities innemen in de inkomensverdeling. Duurzame armoede of duurzame rijkdom heeft immers een andere betekenis dan incidentele vormen hiervan, en dit zal gevolgen hebben voor het te voeren inkomensbeleid en de in te zetten beleidsinstrumenten.

Het accent van het inkomensbeleid is in de loop van de jaren verschoven van 'output-beleid' in de jaren zeventig, gericht op het verdelingsresultaat, naar 'inputbeleid' in de jaren negentig, gericht op de factoren die het verdelingsresultaat bepalen. Daarmee is het accent verschoven van de secundaire sfeer naar de primaire sfeer (De Vries 1994: 12-18). In de jaren zeventig was het beleid gericht op het tot stand brengen van een 'aanvaardbare verdeling' van het vrij besteedbare inkomen (Interimnota inkomensbeleid 1975). Daartoe werden verschillende instrumenten ingezet, waaronder de vaststelling van het wettelijk minimumloon, de koppeling van de uitkeringen aan het wettelijk minimumloon en het belastingregime. De economische crisis in de eerste helft van de jaren tachtig bracht de overheid er mede toe om de uitgaven in de collectieve sector te beperken, onder meer door de koppeling van uitkeringen aan lonen langdurig buiten werking te stellen. Omdat de bevolking aan de onderkant van de inkomensverdeling hierdoor sterk achterbleef, werd het 'echte-minima-beleid' ontwikkeld. De doelstelling van inkomensbeleid verschoof van het streven naar aanvaardbare inkomensverhoudingen naar 'het verwezenlijken van andere doelstel-

lingen van sociaal-economisch beleid', waarmee vooral werd gedoeld op het versterken van het productievermogen van de economie (nota Inkomensontwikkeling en -verdeling 1983). Het inkomensbeleid werd in dienst gesteld van het herstel van de economie en de werkgelegenheid. In de tweede helft van de jaren tachtig werd deze beleidslijn voortgezet onder het motto 'werk boven inkomen' en in het begin van de jaren negentig versterkt onder het motto 'werk, werk, werk'. Door het economisch herstel ontstond voor de overheid weer ruimte om te streven naar koopkrachtbehoud en naar een meer gelijkwaardige inkomensontwikkeling voor zowel economisch actieven als inactieven.

Niet alleen de overheid maar ook de bevolking heeft een mening over de bestaande inkomensverhoudingen. In het algemeen vindt de bewering dat de inkomensverschillen kleiner zouden moeten zijn brede steun onder de bevolking. Deze steun varieert van ruim de helft van de bevolking (1995) tot ongeveer driekwart van de bevolking (1980). Daarbij is het verschil tussen de hoogste en laagste inkomensgroepen betrekkelijk gering. Figuur 1.1 brengt dit in beeld. Van de 25% huishoudens met de hoogste inkomens vindt ruim 40% (1995) tot bijna 60% (1980) van de huishoudens dat de inkomensverschillen kleiner zouden moeten zijn.

Figuur 1.1 Personen van 20-74 jaar die vinden dat de inkomensverschillen in Nederland (veel) kleiner moeten zijn, naar inkomensgroep (in procenten)

Bron: SCP (Culturele veranderingen)

Opmerkelijk is dat de wens om de bestaande inkomensverschillen te verkleinen in de loop van de tijd negatief correleert met de feitelijke inkomensverschillen en positief correleert met de economische groei. In de periode dat de inkomensongelijkheid afnam (1970-1980), vond men in toenemende mate dat inkomensnivellering wenselijk was, en in de periode dat de inkomensongelijkheid toenam (1980-1990), was er steeds minder steun bij de bevolking voor verdere nivellering van inkomens. Deze parallelle ontwikkeling van waargenomen en wenselijke inkomensnivellering kan verklaard worden uit hun onderlinge relatie, maar zou ook goed verklaard kunnen worden uit conjuncturele bewegingen. Zo nam in de jaren zeventig het inkomen per huishouden toe, maar ook de steun voor verdergaande inkomensnivellering.⁶ In de periode dat het economisch tijf keerde (1980-1985), keerde ook het tijf voor de steun van de bevolking voor verdergaande inkomensnivellering. Een mogelijke verklaring is dat bij een ongunstig economisch klimaat de aandacht voor verdelingsvraagstukken wat minder is en de aandacht meer uitgaat naar het behoud of de verbetering van de eigen welvaart.

Inkomensverdelingsbeleid veronderstelt een normatief kader. Het gaat hier om opvattingen over een rechtvaardige verdeling. Daarover is een uitgebreide literatuur, die ver buiten het kader van dit rapport gaat (zie hiervoor Kolm 1996 en Roemer 1996). De normen die ten grondslag liggen aan de verdeling van de welvaart zijn volgens Kolm (1996; 57) gepositioneerd in een driehoek, waarvan de hoekpunten staan voor drie centrale beginselen: inspanning, behoefte en gelijkwaardigheid. Distributieve theorieën geven de assumpties weer die nodig zijn om een punt binnen deze driehoek te kiezen. Bij deze theorieën gaat het alleen om de verdeling van de welvaart; de gemiddelde welvaart van de bevolking wordt niet expliciet in de normering betrokken. Bij distributieve theorieën die het primaat bij 'inspanning' leggen kan nog een onderscheid gemaakt worden tussen benaderingen die meer input-gericht zijn (gelijke beloningen bij gelijke omstandigheden) en benaderingen die meer output-gericht zijn (gelijke beloningen bij gelijke prestaties). Bij distributieve theorieën die het primaat bij 'behoeften' leggen is een onderscheid mogelijk in benaderingen die uitgaan van basisbehoeften en benaderingen die uitgaan van preferenties. Verdelingen zijn dan rechtvaardig wanneer ze bepaalde basisbehoeften vervullen, respectievelijk een gelijk nut opleveren. Bij distributieve theorieën gericht op 'gelijkwaardigheid' gaat het om het zoveel mogelijk delen van de productieve en consumptieve kwaliteiten van mensen. De relatie tussen normatieve theorieën en de dagelijkse beleidspraktijk is echter niet eenvoudig te leggen en wordt in dit rapport ook niet verder uitgewerkt (zie hiervoor onder meer De Beer 1993 en De Vries et al. 1994).

1.3 Maatschappelijke trends

In dit rapport wordt getracht om verklaringen te geven voor de ontwikkelingen op de drie onderscheiden thema's: ongelijkheid, herverdeling en mobiliteit. In de verschil-

lende hoofdstukken waarin deze thema's worden uitgewerkt wordt uitgegaan van theoretische verwachtingen die uit de bestaande literatuur zijn af te leiden. Vervolgens worden de ontwikkelingen in de ongelijkheid, herverdeling en mobiliteit van inkomen in beeld gebracht, waarna wordt getracht deze ontwikkelingen te verklaren uit bijvoorbeeld sociale, demografische en economische ontwikkelingen en het optreden van de overheid. In deze paragraaf worden deze maatschappelijke ontwikkelingen nader gepreciseerd.

Wilterdink (1993) relateert trendmatige ontwikkelingen in inkomensverdelingen aan drie deeltrends, die samenvallen met ontwikkelingen in de drie belangrijke bronnen van inkomen: kapitaal, arbeid en overdrachten. Aangezien de verdeling van deze inkomensbronnen over de inkomensverdeling ongelijk is – met kapitaalinkomen vooral in de hogere en overdrachtsinkomen vooral in de lagere echelons – hebben ontwikkelingen in deze bronnen en veranderingen in het gewicht van deze bronnen grote invloed op de resulterende inkomensverdeling. Tot het begin van de jaren tachtig is het aandeel van kapitaalinkomen gedaald, het aandeel van overdrachtsinkomen toegenomen en de ongelijkheid van arbeidsinkomen afgenomen. De nivellering van de arbeidsinkomsten is mede tot stand gekomen door het stelsel van collectieve arbeidsmarktonderhandelingen, de democratisering van het onderwijs en de resulterende opleidingsverhoudingen.

In veel westerse landen, waaronder Nederland, is de trend na jaren van afnemende inkomensongelijkheid in de loop van de jaren tachtig omgeslagen in toenemende inkomensongelijkheid, met de Verenigde Staten en Engeland als koplopers (Gottschalk en Smeeding 1997). In de laatstgenoemde landen zijn zowel economische als demografische ontwikkelingen in belangrijke mate verantwoordelijk voor deze omslag. Op economisch gebied zijn er verschijnselen van toenemende loonongelijkheid en verslechterde arbeidsmarktperspectieven voor personen met een laag opleidingsniveau en een lage beroepskwalificatie.

Op demografisch gebied is er met name een sterke toename van alleenstaanden en eenoudergezinnen, die doorgaans een lagere positie innemen in de inkomensverdeling. Deze demografische factoren werken minder sterk door op het Europese continent, omdat institutionele factoren, waaronder de sociale zekerheid, een grotere en meer mitigerende rol spelen bij veranderende verhoudingen in de primaire inkomenssfeer (Gottschalk, Gustafsson en Palmer, 1997). Daar staat tegenover dat er op grote schaal hervormingen in belastingstelsels en sociale zekerheidstelsels tot stand zijn gebracht die overwegend een – bescheiden tot matige – regressieve uitwerking hebben gehad (Gardiner 1997). Terwijl het accent bij de premie- en belastingheffing aanvankelijk lag op gelijkheid en draagkracht, werd bij de verdere ontwikkeling van de verzorgingsstaat geleidelijk meer belang gehecht aan de bestrijding van hoge marginale tarieven, omdat die een negatief effect zouden hebben op de toegang tot en werking van de arbeidsmarkt. Deze gedachte kreeg in het begin van de jaren tachtig meer grond onder de voeten door de toenemende werkloosheid als gevolg

van economische stagnatie. Dit besef werd landenbreed gedragen. Niet alleen de progressiviteit van het stelsel werd als een probleem gezien, maar ook de omvang van het stelsel. Men kreeg het gevoel dat de verzorgingsstaat het betrekkelijk riant niveau van sociale zekerheid niet meer kon dragen, en dat de weg naar economisch herstel makkelijker kon worden ingeslagen wanneer beperkingen werden aangebracht in het niveau van sociale zekerheid (Gottschalk, Gustafsson en Palmer, 1997).

De genoemde omslag van een nivellerende naar een denivellerende trend kan volgens Wilterdink worden toegeschreven aan een omslag in de drie deeltrends. Een verklaring voor de omslag wordt gezocht in de combinatie van twee belangrijke ontwikkelingen: de inzinking van de wereldeconomie en een internationalisering van nationale markten. Deze leidden tot een liberalisering van het internationale economische verkeer en daarmee tot een sterkere positie van de factor 'kapitaal', dat zich door zijn mobiliteit makkelijker aan lokale krachten kon onttrekken. Ondernemingen zijn minder afhankelijk geworden van lokale overheden en lokale vakbonden. In de resulterende werkgelegenheidsconcurrentie kwamen de lonen in de westerse maatschappijen onder druk te staan en overheden zagen zich genoodzaakt om in te grijpen in het stelsel van sociale zekerheid en het fiscale stelsel. Daardoor werd de factor 'kapitaal' belangrijker, kwam het overdrachtsinkomen onder druk te staan en nam de ongelijkheid van arbeidsinkomen toe.

De toename van de loonongelijkheid kan niet alleen aan een grotere marktwerking in de verschillende landen worden toegeschreven, omdat er geen aanwijzingen zijn dat vrijere nationale markten tot grotere loonongelijkheid leiden (Danziger en Gottschalk 1995). Er zijn blijkbaar andere factoren in het geding, waaronder de eerder genoemde internationalisering van nationale markten. Daarnaast wijzen Danziger en Gottschalk op verschuivingen in de vraag naar en het aanbod van arbeid. Verschuivingen in de vraag naar arbeid kunnen gevolgen hebben voor de kwalificaties die aan de resulterende werkgelegenheid worden gesteld (bijvoorbeeld naar niveau en type opleiding) en de beloningsstructuur, omdat de ongelijkheid van lonen in de opkomende sectoren – zoals dienstverlening en informatietechnologie – anders kunnen zijn dan in de krimpende sectoren. Uit Amerikaans onderzoek blijkt dat het algemeen effect van hogere opleidingskwalificaties op de inkomensverdeling groter is dan het effect van veranderingen in de sectorale structuur van de economie. Door de internationale concurrentie zijn vooral de beloningen van lager gekwalificeerd personeel achtergebleven, terwijl door een grotere vraag naar hoger gekwalificeerd personeel de beloningen van dit personeel juist zijn gestegen. Het effect van de internationale concurrentie op de onderkant van de arbeidsmarkt moet echter niet worden overschat omdat dit in de schaduw lijkt te staan van autonome technologische ontwikkelingen, waaronder de sterke verhoging van de productiviteit in eenvoudige productieprocessen. Door deze rationalisering van productieprocessen is de vraag naar hoger gekwalificeerd personeel toegenomen en daarmee zijn hun beloningen in verhouding tot lager gekwalificeerd personeel gestegen.

Beloningen ontstaan in een krachtenveld van vraag naar en aanbod van arbeid. In het aanbod van arbeid kunnen verschuivingen optreden als gevolg van demografische en sociale ontwikkelingen. Een belangrijke demografische factor is de omvang van de potentiële beroepsbevolking (personen van 18-65 jaar) en de verhouding tussen potentiële en beschikbare beroepsbevolking (werkenden en werkzoekenden). Deze verhouding kan veranderen als gevolg van latere instroom door verlenging van dagopleidingen en eerdere uitstroom door arbeidsongeschiktheid en vervroegde pensionering. Daarnaast kan gewezen worden op de instroom van doorgaans lager gekwalificeerd personeel uit andere landen.

Een belangrijke sociale factor, althans in Nederland, is de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen, die vooral in deeltijdwerk tot uitdrukking is gekomen en daarmee gevolgen heeft gehad voor de ongelijkheid van inkomens van huishoudens. Deze toegenomen arbeidsmarktparticipatie is mede het gevolg van andere trendmatige ontwikkelingen, zoals de toenemende onderwijsdeelname en de gezinsverdunding. Daarnaast heeft de overheid ook invloed gehad door uitbreiding van de kinderopvang en verzelfstandiging in de sociale zekerheid en belastingwetgeving.

Enkele van de eerder genoemde trendmatige ontwikkelingen zijn op hun beurt weer afhankelijk van meer generieke ontwikkelingen, waarvan de individualisering en vergrijzing wel het meest markant zijn. Met individualisering wordt bedoeld op de groeiende autonomie van het individu ten opzichte van zijn sociale en economische omgeving, een verschijnsel dat algemeen is in de westerse welvaartsstaten (SCP 1998). De groeiende autonomie leidt via een meer afgewogen gezinsplanning en meer dynamische en breekbare relaties tot een grotere diversiteit en dynamiek van huishoudensvormen, met grote gevolgen voor de verwerving van inkomens en de koopkracht van inkomens in huishoudens. Ook de toegenomen arbeidsmarktparticipatie van gehuwde vrouwen kan hiertoe worden gerekend.

In tabel 1.1 zijn enkele demografische, sociale en economische trends in de periode 1977-1999 samengezet. Uit de demografische trends blijkt duidelijk de gezinsverdunding: een sterke toename van het aantal huishoudens in verhouding tot de bevolkingsgroei. Een gemiddeld geringere omvang van het huishouden leidt – ceteris paribus – tot een grotere financiële draagkracht. Zo is het aantal huishoudens met 25% meer toegenomen dan het aantal personen en is de financiële draagkracht – bij gelijkblijvend inkomen – blijkens de huishoudensequivalentiefactor met 11% toegenomen.⁷ De sterke toename van het aantal alleenstaanden en – in iets mindere mate – het aantal eenoudergezinnen is debet aan de toename van het aantal huishoudens. De toename van het aantal tweeverdieners heeft ook geleid tot een toename van de draagkracht.

De ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de beroepsbevolking in de beschouwde periode zijn zonder meer spectaculair te noemen. Opmerkelijke groeiers

bij de sociale trends zijn het opleidingsniveau van de potentiële beroepsbevolking en het aantal tweeverdieners. Zo is het percentage hoogopgeleide personen van 15-64 jaar in de periode 1977-1999 nagenoeg monotoon gestegen met 155%, hetgeen neerkomt op 4,3% per jaar. Ook het percentage tweeverdieners is in deze periode monotoon gestegen met 170%, hetgeen neerkomt op een jaarlijkse stijging van 4,6% per jaar. De toename van het aantal tweeverdieners moet vooral worden toegeschreven aan de verdubbeling van de arbeidsmarktparticipatie van (gehuwde) samenwonende vrouwen. Bij de 18-24- en 55-64-jarigen is de arbeidsmarktparticipatie nauwelijks toegenomen, al zien we bij de 18-24-jarigen schoksgewijs een toename (in 1989 en 1997) en zien we bij de 55-64-jarigen in de periode 1997-1999 een sterke opleving van de participatie.

Tabel 1.1 Enkele maatschappelijke trends die relevant zijn voor de ontwikkeling van de inkomensverdeling, 1977-1999^a

		niveau		1977=100							
		bron	1977	1981	1985	1989	1991	1993	1995	1997	1999
demografische trends											
aantal personen	(x 1.000) CBS	13.040	103	105	107	109	110	112	113	114	
aantal huishoudens	(x 1.000) CBS	3.990	107	118	126	131	134	137	140	143	
huishoudensequivalentiefactor	CBS	1,61	98	95	93	92	91	90	90	89	
alleenstaanden	% CBS	18	117	138	161	165	172	174	178	181	
eenoudergezinnen	% CBS	5	95	115	121	113	116	118	117	122	
immigratie	(x 1.000) CBS	50	101	93	131	169	176	134	154	157	
18-64-jarigen	(mln) CBS	8,2	106	111	115	118	120	121	122	123	
65-plussers	(mln) CBS	1,5	108	114	124	128	131	134	138	141	
sociale trends											
personen met arbeidsinkomen, 18-64 jaar	% CBS	63	98	97	105	109	110	114	117	121	
personen met arbeidsinkomen, 55-64 jaar	% CBS	44	92	81	79	80	82	87	91	103	
personen met arbeidsinkomen, 18-24 jaar	% CBS	77	93	93	105	107	105	107	112	115	
werkende vrouwen, 18-64 jaar	% CBS	39	106	109	127	139	144	153	161	170	
werkende vrouwen met partner, 18-64 jaar	% CBS	32	112	119	135	154	163	178	187	198	
tweeverdieners, 18-64 jaar	% CBS	20	117	133	156	189	204	230	249	268	
werkloze beroepsbevolking, 18-64 jaar	% CBS	4	134	129	127	118	172	200	184	105	
arbeidsongeschikte beroepsbevolking, 18-64 jaar	% CBS	5	113	115	124	133	136	131	127	124	
middelbaar opgeleide personen, 15-64 jaar	% SCP	28	110	118	129	132	136	143	146	146	
hoger opgeleide personen, 15-64 jaar	% SCP	9	122	144	177	188	199	222	244	255	
economische trends											
nationaal inkomen	(mld. euro) ^b CBS	205	101	107	113	126	128	138	146	157	
sociaal minimum ^{b, c}	SZW	12.160	100	90	92	92	92	90	91	92	
modaal inkomen ^b	CPB	16.240	97	93	100	103	105	106	107	110	

a De huishoudensequivalentiefactor geeft de draagkracht van het huishouden weer voorzover deze wordt bepaald door omvang en samenstelling van het huishouden (zie hoofdstuk 2); hoe hoger deze factor, hoe lager deze draagkracht is.

b In prijzen van 1999.

c (Echt)paar, excl. huursubsidie, bijzondere bijstand en kwijtschelding van lokale heffingen.

Bron: CBS (Statistisch jaarboek, diverse jaren)

Uit de economische trends ten slotte blijkt dat het nationaal inkomen fors is toegenomen (met 57%), maar dat dit slechts in beperkte mate heeft bijgedragen aan de verbetering van de koopkracht van het modale huishouden (met 10%). De sterke toename van het aantal huishoudens (met 43%) is daar mede debet aan, hoewel de toegenomen draagkracht van huishoudens zoals die tot uitdrukking komt in de huishoudensequivalentiefactor (met 11%) dit enigszins heeft gemitigeerd.

Bij de presentatie van de trendmatige uitkomsten in de navolgende hoofdstukken worden niet steeds alle jaren gerapporteerd omdat dit de leesbaarheid niet ten goede komt. Daarbij wordt een praktische benadering gevolgd, die samenhangt met het doel van de presentatie. Wanneer met grotere stappen de ontwikkeling in het laatste kwart van de vorige eeuw wordt gerapporteerd, is de presentatie van uitkomsten in de periode 1975-1990 afhankelijk van de beschikbaarheid van systematische gegevens (1977, 1981, 1985 voor inkomensgegevens). Voor de jaren negentig is de selectie gebaseerd op de naar inkomensontwikkeling meest markante jaren (1990, 1994, 1998).

1.4 Leeswijzer voor dit rapport

In dit rapport worden drie aspecten van de inkomensverdeling onderscheiden, die in afzonderlijke hoofdstukken worden uitgewerkt. Het gaat hierbij om de hoofdstukken 3 (ongelijkheid), 4 (herverdeling) en 5 (mobiliteit). Deze hoofdstukken kunnen vrij zelfstandig worden gelezen. Wel zijn in hoofdstuk 2 de definities van de centrale begrippen uitgewerkt, die voor elk hoofdstuk van belang zijn. Deze definities betreffen met name het gebruikte inkomensbegrip en huishoudensbegrip. Omdat de hoofdstukken een technisch karakter dragen wordt elk hoofdstuk afgesloten met een uitgebreide samenvatting, waarin geen techniek meer is opgenomen. De opzet van het rapport en de uitkomsten worden nog eens afzonderlijk samengevat in hoofdstuk 6.

Noten

- 1 Er zijn vier functies van vermogen te onderscheiden. Vermogen kan worden ingezet om bij te dragen aan de directe consumptie (reservering voor de korte termijn), aan de pensioenvoorziening (reservering voor lange termijn), aan directe opbrengsten in de inkomenssfeer (via investeren of beleggen) en aan overige sociale doelstellingen (zoals voor kinderen, studie).
- 2 Uit de CBS-vermogensstatistiek blijkt dat de verhouding tussen de waarde van het vermogen van het negentigste en vijftigste percentiel in 1993 uitkwam op 9,5 en in 1999 op 9,7; de overeenkomstige verhoudingen tussen het negentigste en vijfenzeventigste percentiel bedroegen 2,2 in 1993 en 2,0 in 1999.
- 3 Zie artikel 20, lid 1 van de Grondwet, naar de tekst van 1998. Daarin reikt de bestaanszekerheid verder dan het verzekeren van een bestaansminimum conform de Algemene bijstandswet, aangezien daar bijvoorbeeld ook toe wordt gerekend het vaststellen van het minimumloon en het voeren van een algemeen economisch beleid ter bevordering van bestaanszekerheid (zie toelichting).
- 4 Het betreft hier een literatuurstudie voor de (voorlopige) Wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid uit 1976.
- 5 Het verschil tussen bruto en netto nationaal inkomen wordt voornamelijk gevormd door de afschrijvingen; uitgedrukt in bruto nationaal inkomen komen we eind jaren negentig iets onder de 50% uit.
- 6 Per equivalent huishouden, dat wil zeggen gecorrigeerd voor veranderingen in omvang en samenstelling van huishoudens; zie paragraaf 3.2.
- 7 De huishoudensequivalentiefactor geeft de draagkracht van het huishouden weer voorzover deze wordt bepaald door omvang en samenstelling van het huishouden (zie hoofdstuk 2). Hoe hoger deze factor, hoe lager deze draagkracht is. Zo heeft een huishouden met een factor 1,50 20% meer inkomen nodig dan een huishouden met de factor 1,25 om hetzelfde welvaartsniveau te bereiken.

2 Inkomensverdeling

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling van de inkomensverdeling in Nederland beschreven. Deze beschrijving is alleen zinvol wanneer er inzicht is in gebruikte definities en gebruikte gegevensbronnen. De ongelijkheid van de inkomensverdeling wordt kernachtig samengevat in een ongelijkheidsmaatstaf. Maar hieraan kleven nadelen. Een maatstaf is een abstracte projectie van de werkelijkheid (inkomensverdelingen die verschillen kunnen dezelfde score op de ongelijkheidsmaatstaf hebben) en er bestaan zeer veel maatstaven met zeer verschillende eigenschappen (inkomensverdelingen die gelijk zijn kunnen een andere score hebben op de verschillende ongelijkheidsmaatstaven). De inkomensongelijkheid bepaalt samen met de gemiddelde hoogte van het inkomen de welvaart van een bevolking. Hiermee ontstaat een nieuw probleem: hoe moeten inkomensongelijkheid en inkomenshoogte worden gewogen om de totale welvaart te bepalen? Een inkomensverbetering kan immers in een grotere ongelijkheid resulteren. In termen van welvaartsvergelijking betekent dit dat er een waarderingsprobleem is, waarbij een afruil moet worden gemaakt tussen (meer) ongelijkheid en (meer) inkomen.

Het te analyseren inkomen omvat verschillende elementen, al naar gelang het gaat om de verwervingskant van het inkomen (primair inkomen van personen) of de bestedingskant van het inkomen (bestedbaar inkomen van huishoudens). Waar het gaat om de verwervingskant van het inkomen dienen uitsluitend de beloningen in aanmerking te worden genomen voor de inzet van arbeid en kapitaal. Waar het gaat om de bestedingskant van het inkomen dient daarboven ook de herverdeling van het inkomen door de overheid in aanmerking te worden genomen. Deze herverdeling betreft zowel heffingen als uitkeringen. Wanneer het inkomen een indicatie voor de welvaart moet vormen, dient ook rekening te worden gehouden met de kostenverschillen tussen huishoudens. Dit kan door de inkomens van huishoudens te delen door een equivalentiefactor. Deze factor geeft een correctie voor de gemiddelde kosten voor huishoudens van uitgaven die afhankelijk zijn van omvang en samenstelling van het huishouden. Zowel de gebruikte inkomensbegrippen als de correctiemethode voor kostenverschillen komen in dit hoofdstuk aan de orde.

De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt. Paragraaf 2.2 geeft de definities van inkomen en inkomenseenheden die in dit rapport worden gebruikt. In paragraaf 2.3 komen de gebruikte gegevensbronnen aan de orde. Op basis van deze gegevensbronnen en de gebruikte definities wordt in paragraaf 2.4 een eerste beeld geschetst van de inkomensverdeling in Nederland. In paragraaf 2.5 worden ongelijkheidsmaten besproken en wordt een beeld gegeven van de inkomensongelijkheid in Nederland. In paragraaf 2.6 wordt aangegeven hoe de welvaart kan worden afgeleid uit de

combinatie van inkomenshoogte en inkomensongelijkheid. Vervolgens worden de inkomensverdelingen in de tijd naar de mate van welvaart gerangschikt. Een samenvatting sluit dit hoofdstuk af.

2.2 Definities

Dit rapport moet inzicht geven in de ontwikkeling van de inkomensverdeling. De centrale vraag is wie welke positie inneemt, hoe deze posities in de loop van de tijd wijzigen en hoe deze ontwikkelingen zijn te verklaren. Daarmee rijst meteen de vraag welke inkomenseenheid moet worden gekozen en welk inkomen voor de analyse relevant is. Voorts moeten de welvaartsposities van inkomenseenheden vergelijkbaar zijn en moeten maatstaven beschikbaar zijn om de ongelijkheid van inkomens te kunnen meten.

Inkomen geeft toegang tot de consumptie van goederen en diensten en vormt daarmee een belangrijke indicator voor welvaart. In dit rapport wordt uitgegaan van het inkomensbegrip dat het 'koopkrachtkarakter' van het inkomen zo goed mogelijk benadert: het vrij besteedbare inkomen. Dit inkomen kan worden gedefinieerd als de som van consumptie en vermogensmutaties in een bepaalde periode (Haig-Simon; Hicks).¹ Anders gezegd, met inkomen wordt het bedrag bedoeld dat in een bepaalde periode geconsumeerd kan worden, zonder dat het vermogen in waarde verandert. Uit deze definitie blijkt duidelijk het 'stroomkarakter' en het 'koopkrachtkarakter' van het begrip inkomen. De operationalisatie van dit omvattend inkomensbegrip is niet eenvoudig. De koopkracht wordt immers niet alleen door het contractuele arbeidsinkomen bepaald of de bedrijfswinst, maar ook door allerlei voorzieningen in de werksituatie en door diensten die in het huishouden worden geproduceerd.² De bijkomende voorzieningen op de arbeidsplaats en de waarde van de huishoudelijke productie blijven hier, mede door aanzienlijke meetproblemen, buiten beeld.³ Vermogensmutaties zijn, mede door waarderings- en afschrijvingsproblemen, moeilijk vast te stellen en blijven derhalve eveneens buiten beeld. Tot het besteedbaar inkomen worden daarom in dit rapport alle inkomsten uit arbeid, bedrijfsvoering, vermogen en inkomensvervangende uitkeringen gerekend, verminderd met premies voor pensioenverzekeringen, werknemersverzekeringen, volksverzekeringen, ziektekostenverzekeringen en verminderd met loon- en inkomstenbelasting.

Inkomen is een stroomgrootheid. De keuze van de periode legt daarmee in belangrijke mate de inkomenspositie op enig moment vast. Het maakt nogal uit of van week, maand, jaar of 'permanent' inkomen wordt uitgegaan. Dit onderscheid is vooral belangrijk voor huishoudens die te maken hebben met sterk fluctuerende inkomens, zoals zelfstandigen.⁴

In dit rapport wordt uitgegaan van jaarinkomens, omdat het beleid sterk gericht is op de ontwikkeling van jaarinkomens en de belangrijkste gegevensbronnen daarop aansluiten. De jaarinkomens worden in de tijd in koopkracht vergelijkbaar gemaakt

door deze te delen door de consumenten prijsindex (CPI) van het CBS.⁵ Omdat de prijsindex gevoelig is voor het uitgavenpatroon, zijn er afzonderlijke indices gebruikt voor bevolkingsgroepen met afwijkende patronen. Deze differentiatie is gebaseerd op het feit dat de vaste lasten de afgelopen decennia in verhouding sterker in prijs zijn gestegen dan de andere uitgavencategorieën. Met name de huur en lokale heffingen zijn fors in prijs gestegen, en het aandeel van deze uitgaven is hoger bij lagere inkomensgroepen, alleenstaanden en ouderen (CBS 1995; SCP/CBS 1997: 51). Deze bevolkingsgroepen besteden bovendien relatief minder aan duurzame consumptiegoederen, die doorgaans juist iets in prijs achterblijven. Om dit patrooneffect voor de drie onderscheiden bevolkingsgroepen te verwerken is gebruikgemaakt van een decompositieanalyse van Den Hertog (1998), waarbij op basis van lineaire regressie waarden worden verkregen voor de standaardberekening voor bijzondere groepen.⁶

Tabel 2.1 geeft een overzicht van enkele inkomensbegrippen en hun onderlinge relaties. Het in de laatste kolom weergegeven besteedbaar inkomen wordt in dit rapport als centraal inkomensbegrip gebruikt. Dit begrip is makkelijk af te leiden uit het Inkomenspanelonderzoek van het CBS.

Tabel 2.1 Enkele inkomensbegrippen en hun relaties

	institutionele definities van inkomen			in dit rapport		
	SCP secundair	CBS besteedbaar	CPB beschikbaar	primair inkomen	bruto- inkomen	besteedbaar inkomen
+ schaalloon	ja	ja	ja	ja	ja	ja
+ sociale lasten werkgever	ja	-	-	ja	ja	ja
+ pensioenlasten werkgever	ja	-	ja	ja	ja	ja
+ werkgeversvergoedingen	ja	ja	ja	ja	ja	ja
+ inkomsten uit vermogen ^a	ja	ja	ja	ja	ja	ja
+ economische huurwaarde	ja	ja	ja	ja	ja	ja
- hypotheekrente	ja	ja	ja	ja	ja	ja
= primair inkomen						
+ sociale uitkeringen	ja	ja	ja	-	ja	ja
+ studiebeurs	-	ja	ja	-	ja	ja
+ kinderbijslag leerplichtigen	ja	ja	ja	-	ja	ja
+ kinderbijslag niet-leerplichtigen	-	ja	ja	-	ja	ja
+ overhevelingstoelage	ja	ja	ja			
= bruto-inkomen in ruime zin						
- sociale lasten werkgever	ja	-	-	-	-	ja
- pensioenlasten werkgever	ja	-	ja	-	-	ja
= bruto-inkomen in enge zin						
- premies pensioenverzekeringen	ja	-	ja	-	-	ja
- premies werknemersverzekeringen	ja	ja	ja	-	-	ja
- premies volksverzekeringen	ja	ja	ja	-	-	ja
- loon- en inkomstenbelasting ^a	ja	ja	ja	-	-	ja
- premie ziektekostenverzekering	-	ja	ja	-	-	ja
= netto-inkomen in enge zin						
+ huursubsidie	-	ja	ja	-	-	-
+ premie koopwoningen	-	ja	-	-	-	-
+ tegemoetkoming studiekosten	-	ja	-	-	-	-
+ bijzondere bijstand	-	-	-	-	-	-
- lokale heffingen	-	-	-	-	-	-
+ kwijtschelding lokale heffingen	-	-	-	-	-	-
= netto-inkomen in ruime zin						

a Berekend over de fiscale huurwaarde en overige belastbare posten (inclusief aftrekposten, waaronder hypotheekrente en diverse fiscale vrijstellingen); belastingheffing over optierechten vindt plaats op het moment dat het optierecht onvoorwaardelijk wordt.

Bron: SCP

Tabel 2.1 bevat enkele posten in de brutosfeer die na saldering wegvallen in de netto-sfeer. Het betreft met name de sociale lasten en de pensioenlasten van de werkgever, die uitsluitend zijn opgevoerd om het primair inkomen te definiëren. De tabel bevat ook enkele posten die tussen inkomen en consumptie vallen, maar die nog in geen enkel inkomensbegrip zijn opgenomen. Het betreft hier de bijzondere bijstand en de kwijtschelding van lokale heffingen. Deze hebben met name invloed op de koopkracht van huishoudens met lage inkomens. Pas recentelijk is landelijke informatie op huishoudensniveau beschikbaar gekomen (SCP/CBS, *Armoedemonitor 2001*, hoofdstuk 7).

Het besteedbaar inkomen van het CBS verschilt van het secundair inkomen van het SCP in enkele posten die door het SCP tot de tertiaire inkomenssfeer worden gerekend, omdat het (aan goederen) gebonden overdrachten betreft. Weliswaar gaat het hier om overdrachten, die de welvaart van huishoudens vergroten, maar deze worden samen met een groot aantal andere overheidsuitgaven als 'profijt van de overheid' aan huishoudens toegerekend (zie Pommer en Ruitenbergh 1994). Het betreft hier met name de studiebeurs, de tegemoetkoming studiekosten en de kinderbijslag voor niet-leerplichtigen (gebonden aan het volgen van onderwijs), de huursubsidie en de premie voor koopwoningen (gebonden aan het huren of kopen van bepaalde woningen). In zekere zin geldt dat ook voor de premie ziektekostenverzekering, dat door het SCP wordt gerekend tot de tertiaire sfeer omdat wordt uitgegaan van de verzekering als voorziening die de ziektekosten voor iedereen betaalbaar maakt. Dit betekent dat het verschil tussen de (gesimuleerde) marktconforme premie en de werkelijk betaalde premie als 'profijt' wordt aangemerkt. In het geval van de ziekenfondsverzekering betekent dit dat het 'profijt' gelijk is aan het verschil tussen de gesimuleerde marktconforme premie (alsof men particulier verzekerd zou zijn) en de feitelijk betaalde ziekenfondspremie.

Het beschikbaar inkomen van het CPB verschilt eveneens van het secundair inkomen van het SCP in enkele posten die door het SCP tot de tertiaire inkomenssfeer worden gerekend. Alleen laat het CPB de premie voor koopwoningen en de tegemoetkoming studiekosten in overeenstemming met de SCP-definitie buiten beschouwing. Ten slotte brengt ook het CPB evenals het CBS de premie ziektekostenverzekering in mindering op het bruto-inkomen om de vrije bestedingsruimte af te bakenen.

Inkomens worden doorgaans verworven door personen, maar besteed door huishoudens. Beslissingen over de verwerving van inkomen en de besteding van inkomen worden vaak in huishoudelijk verband genomen. De mate waarin bestedingsbeslissingen in huishoudelijk verband worden genomen kan echter aanzienlijk verschillen. Dat geldt met name wanneer er thuiswonende meerderjarige kinderen en inwonende familieleden aanwezig zijn.

Om inzicht te verkrijgen in bestaande inkomensverhoudingen en achterliggende processen moet echter één centrale inkomenseenheid worden gekozen. In dit rap-

port wordt gekozen voor het huishouden als centrale inkomenseenheid. Hoewel dit een gebruikelijke indeling is, zijn er ook wel argumenten om de persoon als eenheid te kiezen (Atkinson en Bourguignon 2000: 34-36). Voorwaarde hierbij is dat alle personen hetzelfde nut ontleen aan het (gestandaardiseerd) inkomen dat door het huishouden wordt genoten. Deze benadering is in dit rapport om twee redenen niet gekozen. In de eerste plaats is de veronderstelling van een gelijk nut voor alle leden van het huishouden betrekkelijk vergaand. In de tweede plaats zou bij een analyse van verklaringen van inkomensverschillen tussen personen toch moeten worden teruggevallen op kenmerken van het huishouden. Zo zijn de verschillen tussen de inkomens van kinderen uit verschillende huishoudens geheel terug te voeren op de verschillen in inkomen van hun ouders.

De afbakening van het begrip 'huishouden' kan plaatsvinden naar de mate waarin personen afhankelijk zijn van inkomens- of bestedingsbeslissingen van anderen (inkomens- of bestedingsafhankelijkheid) of de mate waarin zij die beslissingen zelf kunnen nemen (juridische afhankelijkheid) (SCP 1985: 88-91). Zie hiervoor bijlage A.

De definitie die in dit rapport wordt gebruikt is gebaseerd op het criterium van bestedingsafhankelijkheid. In de praktijk betekent dit dat een huishouden wordt gevormd door een kostwinner, diens eventuele partner (tevens mogelijke medekostwinner) en inwonende kinderen. Inwonende kinderen van 18 jaar of ouder – zowel studerend als niet-studerend – worden tot het huishouden van hun ouder(s) gerekend. Overige huisgenoten van 18 jaar of ouder worden niet bestedingsafhankelijk verondersteld en vormen derhalve een 'eigen huishouden'.

Omdat huishoudens in de loop van de tijd van omvang en samenstelling veranderen is de keuze van het 'huishouden' als eenheid bij de analyse van inkomensdynamiek problematisch. Daarom wordt bij de analyse van de inkomensdynamiek uitgegaan van personen, maar deze personen krijgen wel de inkomenskenmerken van het huishouden waarvan zij op enig moment deel uitmaken.

Een ander probleem vormen huishoudens die in instellingen verblijven. In veel gegevensbestanden is het probleem dat ze eenvoudigweg ontbreken. In het IPO (CBS) zijn ze wel opgenomen en is het technisch mogelijk om ze te betrekken in de analyse. Toch blijven zij in dit onderzoek buiten beschouwing omdat het inkomen van deze huishoudens geen goed beeld geeft van hun welvaartspositie. Tehuisbewoners moeten immers een aanzienlijke eigen bijdrage voor het gebruik van de voorziening betalen. Daarbij wordt een bepaald bedrag als zak- en kleedgeld vrijgesteld van heffing en is de eigen bijdrage gemaximeerd op het verzorgingsstarief.

De keuze van de inkomenseenheid heeft grote gevolgen voor de beschrijving van de inkomensverdeling en de meting van inkomensongelijkheid. Tabel 2.2 brengt dit in beeld voor de jaren 1977, 1990 en 1999.

Tabel 2.2 Inkomenseenheden en de inkomensverdeling^a

	personen 18+			definitie in dit rapport		
	1977	1990	1999	1977	1990	1999
aantal eenheden (x 1.000)	9.358	11.027	11.805	4.670	5.911	6.695
- waarvan met eigen inkomen (%)	72	84	88	100	100	99
gemiddeld inkomen (euro, niveau 1999)						
- besteedbaar inkomen	11.330	11.990	13.140	23.050	26.410	27.210
- gestandaardiseerd inkomen	11.330	11.990	13.140	14.550	16.430	16.740
inkomensongelijkheid (variatioëfficiënt)						
- besteedbaar inkomen	1,02	0,99	0,93	0,57	0,61	0,62
- gestandaardiseerd inkomen	1,02	0,99	0,93	0,50	0,55	0,57

a Exclusief verwijdering zeer lage/hoge inkomens (zie tabel 2.3 in §2.3); exclusief onvolledige jaarinkomens. De ouderlijke overdrachten aan studenten konden om gegevenstechnische redenen niet correct worden verwerkt in de huishoudensdefinities. Deze maken deel uit van het ouderlijk inkomen en zijn niet als afzonderlijke post bekend. Dit betekent dat de ouderlijke inkomens zijn overschat en het inkomen van studenten is onderschat.

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking (exclusief personen en huishoudens in inrichtingen en tehuizen)

Onder de personen van 18 jaar en ouder in tabel 2.2 kunnen ook personen voorkomen die geen eigen inkomen hebben. Dit betekent dat er een ongelijkheidsmaat moet worden gekozen die nulinkomens aankan, hetgeen bij de variatioëfficiënt het geval is (zie tabel 2.5 in paragraaf 2.4).

Uit de tabel blijkt dat er in 1999 ongeveer driekwart meer personen dan huishoudens zijn en in 1977 ongeveer tweemaal zoveel personen dan huishoudens. De afbakening van de inkomenseenheid heeft ook gevolgen voor het gemiddeld inkomen en de inkomensongelijkheid. Voor personen is het gemiddeld besteedbaar inkomen in 1999 ongeveer de helft lager en de inkomensongelijkheid is ongeveer de helft hoger dan voor huishoudens. Wanneer wordt uitgegaan van het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen, waarbij het inkomen wordt gecorrigeerd voor verschillen in omvang en samenstelling van huishoudens (zie hierna), is het beeld qua inkomen duidelijk minder verschillend (22% lager) maar qua inkomensongelijkheid juist meer uiteenlopend (63% hoger).

Uit de vergelijking in de tijd blijkt dat de keuze van de inkomenseenheid flinke invloed heeft op de verandering in inkomensongelijkheid. Terwijl de ongelijkheid in huishoudensinkomens tussen 1977 en 1999 fors is toegenomen, is die van persoonsinkomens fors afgenomen (met ongeveer 10%). Dit is geheel toe te schrijven aan de toename van het aantal personen met inkomen. Dit effect heeft in het rapport van de Wetenschappelijke raad voor het overheidsbeleid over mogelijke vormen van maatschappelijke tweedeling (WRR 1996: 69-71) veel aandacht gehad als de 'inclusieve' benadering van inkomensongelijkheid (inclusief personen zonder inkomen).

Terwijl in 1977 ongeveer 28% van de personen van 18 jaar of ouder geen eigen bron van inkomen had, is dit aandeel in 1999 gedaald naar 11%. Dit is hoofdzakelijk toe te schrijven aan de individualisering van de AOW in 1985 en de toegenomen arbeidsparticipatie van (gehuwde) vrouwen. Wanneer alleen personen met inkomen in beschouwing worden genomen, is wel sprake van een toename van de inkomensongelijkheid in dezelfde orde van grootte als bij huishoudens. Dit betekent dat de ongelijkheid bij verdieners wel is toegenomen, maar dat dit effect wordt overschaduwd door de vermindering van het aantal personen zonder inkomen.

Voor de welvaartsvergelijking zijn twee zaken van belang: het inkomen waarover een huishouden beschikt en de kostenverschillen tussen huishoudens door verschillen in omvang en samenstelling. Doordat huishoudens verschillen naar omvang en samenstelling is een directe interpretatie van inkomensposities als welvaartsposities niet goed mogelijk. Om een goede welvaartsvergelijking mogelijk te maken moeten zowel welvaart verhogende factoren als welvaart verlagende factoren in aanmerking worden genomen. Een probleem hierbij is van welk welvaartsbegrip moet worden uitgegaan. Daartoe behoort ook het probleem of de gezinsvorming zelf tot het welvaartsbegrip wordt gerekend: dragen kinderen bij tot de welvaart van een huishouden en zo ja, in welke mate. Of zoals Hartog (1999) het plastisch uitdrukt: 'zit het effect van de huishoudensamenstelling zelf, de vreugde (of ellende) van het hebben van partner en kinderen, in de equivalentiefactor opgesloten?' En even verder: 'zo bezien is het twijfelachtig of voor het hebben van kinderen wel een correctie nodig is. En in feite geldt hetzelfde voor het hebben van een partner, zolang dit vrije keus is.' Duidelijk is dat deze keuze op lange termijn grotendeels als 'vrij' kan worden aangemerkt, maar dit op korte termijn grotendeels niet is. In de hier gevolgde benadering zal het nut dat de ouder(s) aan kinderen ontleen en partners aan elkaar niet worden verdisconteerd. Dit betekent dat gecorrigeerd moet worden voor kostenverschillen die het gevolg zijn van verschillen in omvang en samenstelling van huishoudens.

In dit rapport worden inkomens gestandaardiseerd door het inkomen van een huishouden te delen door een equivalentiefactor. Deze equivalentiefactor geeft aan welk inkomen een bepaald huishouden in verhouding nodig heeft om hetzelfde welvaartsniveau te bereiken als een alleenstaande. Wanneer een alleenstaande bijvoorbeeld een inkomen van 100 heeft, dan geeft een equivalentiefactor van 130 voor een ander huishoudentype aan dat dit andere huishoudentype 30% meer inkomen nodig heeft om hetzelfde welvaartsniveau te bereiken als de alleenstaande. De empirische bepaling van de equivalentiefactor is echter niet eenvoudig, en er is een uitvoerige literatuur op dit gebied ontstaan, met uiteenlopende methoden en schattingen van de equivalentiefactoren (zie bijvoorbeeld Buhmann et al. 1988).

Voor deze studie is uitgegaan van een algemene definitie van de equivalentiefactor, die aansluit bij het internationale gebruik (Buhmann et al, 1988). De equivalentiefactor E is als volgt bepaald:

$$E = (aV + b.c.K)^s \quad (2.1)$$

met V het aantal volwassenen, K het aantal kinderen, a de kostenfactor voor volwassenen, b de kostenfactor voor kinderen, c het effect van gezinsfase en s de schaalfactor voor het huishouden.

Kader 2.1 Berekening van de equivalentiefactor

a = kostenfactor volwassenen	
0,75 voor woningdeler	
1,00 voor samenwonenden en alleenstaanden	
b = kostenfactor kinderen	
0,75 voor alle kinderen	
c = gezinsfase	
1,15 voor jongste kind 0-5 jaar, tweeverdieners	
1,00 voor jongste kind 0-5 jaar, eenverdieners	
1,00 voor jongste kind 6-11 jaar	
1,15 voor jongste kind 12-17 jaar	
s = schaalfactor	
0,50 voor allen	

Enkele equivalentiefactoren

woningdeler	0,87
alleenstaande	1,00
paar zonder kinderen	1,41
eenoudergezin, 2 kinderen, jongste 0-5 jaar	1,58
eenverdiener, 2 kinderen, jongste 0-5 jaar	1,87
tweeverdiener, 2 kinderen, jongste 0-5 jaar	1,93
tweeverdiener, 4 kinderen, jongste 6-11 jaar	2,24

Deze equivalentieformule is afhankelijk van de huishoudensdefinitie. Volgens de hier gekozen huishoudensdefinitie vormen alle thuis- of inwonende huisgenoten zonder gezinsrelatie (familieleden, kennissen) en alle samenwonenden zonder partnerrelatie (samenwonende broers, oma en dochter) afzonderlijke 'huishoudens'. Zij zijn in de equivalentieformule als woningdeler aangemerkt. Omdat zij 'alleen' zijn, is het schaafeffect van het delen van de woning in de kostenfactor voor volwassenen verwerkt. In een ruimere huishoudensdefinitie, zoals de CBS-definitie, zouden woningdelers als element in de gezinsfase moeten worden opgenomen.

De empirische waarden in dit rapport (zie kader 2.1) zijn gebaseerd op de door het CBS berekende equivalentiefactoren op basis van de budgetverdelingsmethode (Schiepers en Kickken, 1998), en vallen in het gebied dat door Buhmann et al. (1988) empirisch is afgebakend.⁷ Zo vindt Buhmann et al. voor de schaalfactor s een waarde van gemiddeld 0,25 wanneer wordt uitgegaan van subjectieve schalen (op basis van oordelen van huishoudens), een waarde van gemiddeld 0,40 wanneer wordt uitge-

gaan van objectieve schalen (op basis van bestedingen van huishoudens) en een waarde van 0,55 wanneer wordt uitgegaan van verhoudingsgetallen in de sociale zekerheidswetgeving (op basis van oordelen van beleidsmakers).

De woningdelersfactor is gebaseerd op het aandeel van de directe woonlasten (nettohuur of nettohuurwaarde) in het totaal van de uitgaven.⁸ Dit aandeel komt uit op ongeveer een kwart van de totale uitgaven. Verondersteld wordt dat de overige uitgaven overwegend een individueel karakter dragen. Daarmee nemen woningdelers een positie in tussen alleenstaanden en (echt)paren. Wanneer de equivalentiefactor voor een alleenstaande wordt gesteld op 1,00 (definitie), dan komt die voor een woningdeler uit op 0,87 (als afzonderlijk huishouden) en die voor twee samenwonenden op 1,41 (als één huishouden).

De kostenfactor voor kinderen is ogenschijnlijk hoog. Het betreft dan ook geen (minimale) kosten in 'noodzakelijke zin', maar uitgaven ten behoeve van kinderen. De effecten van gezinsfase zijn betrekkelijk bescheiden. De iets hogere uitgaven voor zeer jonge kinderen houden verband met de kosten van kinderopvang en de gedeeltelijke vervanging van de huishoudelijke productie door marktgoederen bij tweeverdieners. Ook oudere kinderen vergen doorgaans iets meer van het gezinsbudget.

Verschillen in huishoudenssamenstelling hebben niet alleen een kostenkant maar ook een batenkant. Een huishouden kan worden gezien als een economische eenheid waarin diensten worden geproduceerd en geconsumeerd (Becker, 1976). Het huishouden probeert hieraan zoveel mogelijk nut te ontleen. Deze zogenaamde huishoudelijke productie levert uiteraard ook 'inkomen' en daarmee welvaart op. Zo hebben eenverdieners doorgaans minder inkomen dan tweeverdieners, maar zij hebben wel meer tijd beschikbaar voor het produceren van huishoudelijke diensten en voor vrijetijdsbesteding. Huishoudens zijn bij hun nutsafwegingen gehouden aan een aantal restricties. Deze restricties omvatten naast het inkomen en de totaal voor arbeid, huishoudelijke productie en vrijetijdsbesteding beschikbare tijd, de prijzen van de genoemde grootheden per eenheid product. Voor een deel zijn deze restricties exogeen. Zo zijn er beperkte keuzemogelijkheden voor bijvoorbeeld betaalde arbeid en kinderopvang. Voorzover de keuze tussen tijd besteed aan beroepsarbeid, vrije tijd en huishoudelijke productie echter vrij is, moeten de verschillen in welvaart die daaruit voortvloeien eigenlijk worden verdisconteerd in de genoten welvaart en daarmee in het inkomen. Zo zouden eenverdieners er wel eens relatief beter voor kunnen staan dan tweeverdieners. Deze verschillen in baten zijn echter moeilijk te meten. Zo is de huishoudelijke productie moeilijk in monetaire termen te waarderen. Daarvoor moeten we de waarde van de thuisproductie weten en daarvoor zijn nog geen adequate methoden voorhanden.⁹

2.3 Gegevens

Voor dit onderzoek worden verschillende microgegevensbestanden gebruikt. Wanneer met steekproeven wordt gewerkt moeten bij de interpretatie van de uitkomsten

betrouwbaarheidsmarges in aanmerking worden genomen, een betrekkelijk onontgonnen maar wel relevante problematiek (Nygård & Sandström, 1989). Aan deze problematiek zal aandacht worden geschonken. Veel gegevensbronnen geven slechts beperkte informatie over mogelijke relevante variabelen (sociale en culturele kenmerken van huishoudens). Dat geldt met name voor het Inkomenspanelonderzoek (IPO), dat afkomstig is van de belastingdienst en dat wordt beheerd door het CBS. Enkele belangrijke kenmerken, zoals opleidingskarakteristieken en arbeidsmarktkenmerken, zijn voor de fiscus niet relevant en ontbreken dan ook in dit bestand. De gebruikte gegevensbronnen worden in bijlage E nader beschreven.

Een combinatie van de gebruikte bronnen zou uiteraard zeer veel informatie over de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid opleveren. Echter, door verschillen in steekproeftrekking en onderzoeksopzet is de mate van vergelijkbaarheid van de bronnen gering. Een tijdsvergelijking is dan ook alleen zinvol, wanneer steeds van dezelfde gegevensbron wordt uitgegaan. En zelfs dan is voorzichtigheid geboden: een vertekening door bijvoorbeeld toenemende (selectieve) non-respons of een verandering in de vraagstelling is niet uit te sluiten. Deze voorzichtigheid geldt niet voor het IPO. Omdat de geldigheid, betrouwbaarheid en omvang van het IPO groot genoemd kan worden, zal dit rapport waar mogelijk het IPO als gegevensbron gebruiken. Als het echter noodzakelijk is om in de analyses ook variabelen op te nemen die niet in het IPO beschikbaar zijn, maar wel in bijvoorbeeld het AVO zitten (zoals arbeidsmarktkenmerken en opleidingsniveau), dan wordt de analyse mede uitgevoerd op deze gegevensbestanden.

Huishoudens met negatieve inkomens leveren soms een probleem op bij statistische analyses (Odink 1985: 46-52). Negatieve inkomens kunnen ontstaan door verlies uit eigen bedrijfsvoering of door hoge aftrekkosten, zoals de hypotheekrente. Vaak gaat het daarbij om incidentele omstandigheden. Op basis van de traditionele definitie van inkomen, de som van consumptie en vermogensmutaties in een bepaalde periode (zie paragraaf 2.3) geven negatieve inkomens waarschijnlijk een onjuiste indicatie van de genoten welvaart.

Gezien het incidentele karakter van negatieve inkomens, het geringe en stabiele aantal en de geringe indicatieve waarde voor de genoten welvaart ligt het voor de hand om voorafgaande aan de analyses negatieve inkomens te verwijderen uit het analysebestand. Daartoe staan de volgende wegen open:

- het verwijderen van inkomens kleiner of gelijk aan nul;
- het systematisch verwijderen van x% van de onderkant;
- het vervangen van inkomens kleiner of gelijk aan nul door het voortschrijdend gemiddelde;
- het aanbrengen van een bodem in lage inkomens op basis van wettelijke regelingen.

Het verwijderen van inkomens kleiner of gelijk aan nul heeft als nadeel, dat het een variabel effect heeft op de inkomensongelijkheid. Dit nadeel kan worden ondervangen door systematisch een vast deel (1%) van de onderkant van de inkomensverde-

ling te verwijderen. Het vervangen van inkomens kleiner of gelijk aan nul door hun voortschrijdend gemiddelde (van bijvoorbeeld drie jaar) lijkt aantrekkelijk, maar kent als nadeel dat variantie verloren gaat door met gemiddelden te werken. Bovendien is het alleen toepasbaar op paneldata. Ten slotte kunnen alle inkomens kleiner of gelijk aan nul gesteld worden op het door de overheid gegarandeerde sociale minimum. Deze methode impliceert dat dit ook zou moeten geschieden voor alle inkomens beneden dit minimum. Nadeel hiervan is dat een normatieve ondergrens wordt gelegd aan een jaarinkomen, dat feitelijk lager is. Hierdoor wordt een te rooskleurig beeld verkregen van de bestaande inkomensongelijkheid.

Een verwant probleem is de aanwezigheid van uitschieters. Dit probleem doet zich niet alleen voor aan de onderkant (zeer negatieve inkomens) maar ook aan de bovenkant van de inkomensverdeling. Uitschieters kunnen grote invloed hebben wanneer de inkomensverdeling wordt geanalyseerd met maatstaven die relatief gevoelig zijn voor extreme waarden, zoals de variatiecoëfficiënt. Uitschieters kunnen een gevolg zijn van extreme populatiewaarden of van een toevallige trekking van een extreme waarde in een steekproef. Een oplossing voor dit probleem is om een robuuste maatstaf te kiezen die relatief ongevoelig is voor uitschieters, maar een dergelijke strategie is niet altijd mogelijk (Verboon 1994). Aangezien uitschieter-gevoelige maatstaven in dit rapport een belangrijke rol spelen, is besloten om niet alleen grenzen te stellen aan waarden aan de onderkant maar ook aan de bovenkant van de inkomensverdeling.¹⁰

Tabel 2.3 geeft een beeld van huishoudens met negatieve inkomens, en de gevolgen van bepaalde strategieën om deze problematiek te omzeilen. De gevolgen voor de inkomensongelijkheid zijn uitgedrukt als de procentuele daling van de variatiecoëfficiënt, een maatstaf die relatief gevoelig is voor de staarten van verdelingen en bovendien negatieve waarden aankan. De tabel bevat ook de gevolgen van een strategie om uitschieters aan de bovenkant te verwijderen.

Tabel 2.3 Huishoudens met negatieve inkomens en de effecten van verwijdering op de inkomensongelijkheid, 1977-1999

	1977	1981	1985	1989	1993	1997	1999
totaal aantal huishoudens (x 1.000)	4.670	4.918	5.332	5.791	6.252	6.563	6.695
- waarvan met negatief of nulinkomen (%)	0,4	0,5	0,3	0,2	0,6	0,5	0,6
- waarvan loontrekkend (%)	2	9	1	7	7	8	5
- waarvan zelfstandige (%)	60	52	54	47	44	41	37
effect op de variatiecoëfficiënt bij (in %):							
1 verwijderen inkomens m0	-6	-7	-4	-4	-6	-6	-10
2 verwijderen 1% onderkant	-8	-8	-5	-5	-7	-7	-10
3 vervangen inkomens m0 door driejaars gemiddelde	.	.	.	-2	-4	-4	-7
4 wettelijke minimalisering van inkomens	-9	-10	-6	-6	-9	-8	-12
5 verwijderen 0,05% bovenkant	-4	-5	-6	-6	-4	-12	-6

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Uit tabel 2.3 blijkt dat het aandeel huishoudens met een inkomen gelijk of kleiner dan nul minimaal 0,2% (in 1989) en maximaal 0,8% (in 1999) bedraagt. Het drukkend effect dat hiervan uitgaat op de inkomensongelijkheid bij verwijdering van deze huishoudens uit de relevante populatie is aanzienlijk hoger (4% tot 10%) omdat ongelijkheidsmaten per definitie nu eenmaal gevoeliger zijn voor waarnemingen aan de uiteinden dan in het middengebied van een verdeling. Verder blijkt dat verwijdering van 1% van de onderkant van de verdeling nauwelijks een groter effect heeft. Een voordeel van deze tweede methode is dat alle jaren gelijk worden behandeld. De vervanging van negatieve inkomens door het driejaars gemiddelde levert minder afwijkende uitkomsten bij de meting van inkomensongelijkheid ten opzichte van de uitgangssituatie, maar betekent verlies aan variatie en is pas vanaf 1989 mogelijk. De wettelijke minimalisering van inkomens heeft de meeste invloed op de inkomensongelijkheid. Deze methode verdient niet alleen daarom geen voorkeur, maar ook omdat inhoudelijke bezwaren kunnen worden aangevoerd die betrekking hebben op het feit dat deze wettelijk minimale inkomens sterk kunnen afwijken van de werkelijk genoten inkomsten. De verwijdering van een zeer kleine fractie aan de bovenkant van de verdeling (0,05%) heeft gemiddeld bijna net zoveel invloed op de inkomensongelijkheid als de verwijdering van een aanzienlijk groter deel (1%) aan de onderkant van de verdeling.

In dit rapport is ervoor gekozen om de inkomensverdeling te begrenzen volgens methode 2 (het verwijderen van de 1% laagste inkomens) en methode 5 (het verwijderen van de 0,05% hoogste inkomens). Het drukkend effect op de inkomensongelijkheid komt globaal uit op 10% à 20% bij de hier gebruikte maat voor inkomensongelijkheid. Aangezien deze maat, de variatiecoëfficiënt, relatief gevoelig is voor hoge waarden, kan worden aangenomen dat de gevolgen voor andere ongelijkheidsmaatstaven kleiner zullen zijn.

De meting van ongelijkheid en de veranderingen daarin wordt verder bemoeilijkt door de steekproefeigenschappen van de gegevensbronnen. Cowell (1989) en Kakwani (1990) geven steekproefvarianties voor verschillende soorten ongelijkheidsmaatstaven en voor een opsplitsing van maatstaven naar bevolkingsgroepen. Nygård en Sandström (1989) hebben de Ginifamilie van ongelijkheidsmaatstaven onderzocht (zie paragraaf 2.4) en waarschuwden voor de onbetrouwbaarheid (voor 10.000 waarnemingen is de tweede decimaal van de Ginicoëfficiënt niet betrouwbaar). De consequenties voor dit rapport zullen waarschijnlijk meevallen, gezien de omvang van de gebruikte steekproeven en – niet te vergeten – het panelkarakter van de IPO-gegevens voor de periode 1989-1999. Wanneer de kans op verschillen als gevolg van het steekproefkarakter van de onderliggende gegevens een rol kan gaan spelen, zal getoetst worden op significantie van veranderingen van ongelijkheidsmaatstaven.

Een laatste probleem is de steekproefgevoeligheid van de uitkomsten, evenals de representativiteit en (partiële) non-respons. Met de steekproefgevoeligheid van de uitkomsten kan rekening worden gehouden door de steekproevenverdeling te construeren van de verschillende maatstaven van ongelijkheid, herverdeling en inkomensdynamiek. Daartoe zijn voor een groot aantal maatstaven statistische onzekerheidsmarges berekend.

De nauwkeurigheid van de meting van inkomensongelijkheid op basis van de hier gebruikte maatstaven is groot, omdat het niet alleen om een grote steekproef uit de bevolking gaat, maar ook omdat de representativiteit door het nagenoeg ontbreken van (selectieve) non-respons zeer goed genoemd kan worden. Daarbij moet uiteraard wel de kanttekening worden geplaatst dat het fiscale inkomen als indicator van het werkelijk genoten inkomen tekortkomingen kent, omdat niet alle relevante inkomensbestanddelen bij de fiscus bekend zijn. Dat geldt met name voor inkomsten uit legale of illegale activiteiten die ten onrechte niet ter kennis van de fiscus worden gebracht ('zwart geld'). Uit globale schattingen blijkt dat het vermoedelijk om minder dan 1% van het totaal waargenomen inkomen gaat en dat de gevolgen voor de inkomensverdeling betrekkelijk gering zijn (SCP/CBS 2000: 148-153).

2.4 Verdeling van inkomens

Nu inkomens en dragers van deze inkomens nader zijn afgebakend, kan de verdeling van inkomens over huishoudens nader worden verkend. Elke verdeling wordt door twee belangrijke parameters bepaald, de centrale tendentie en de spreiding. De belangrijkste maten voor centrale tendentie zijn het gemiddelde en de mediaan, waarbij het gemiddelde een nauwkeuriger beeld geeft maar wel gevoeliger is voor uitschieters. Aangezien uitschieters in deze rapportage tot een minimum zijn beperkt, wordt hier gebruikgemaakt van gemiddelde waarden. De spreiding komt in de volgende paragraaf over inkomensongelijkheid aan de orde (§ 2.5).

Tabel 2.4a geeft de gemiddelde inkomens van huishoudens om de vier jaar in

de periode 1977-1989 en tabel 2.4b geeft deze inkomens voor elk jaar in de periode 1990-1999.

Tabel 2.4a Gemiddelde inkomens van huishoudens, 1977-1989 (euro, in prijzen van 1999)

	1977	1981	1985	1989
bruto-inkomen	38.230	37.110	33.140	35.670
besteedbaar inkomen	23.210	22.640	20.520	22.450
gestandaardiseerd inkomen	14.730	14.670	13.590	15.080
aantal huishoudens (x 1.000)	4.621	4.866	5.276	5.730

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Het aantal huishoudens is in de periode 1977-1999 gestegen met gemiddeld 1,7% per jaar. Deze groei had over de waargenomen periode een -vormig verloop: een relatief lage groei eind jaren zeventig en eind jaren negentig (met gemiddeld 1¼%) en een relatief sterke groei in de jaren tachtig (met gemiddeld 2¼%).

Het bruto-inkomen is in de periode 1977-1989 reëel gedaald met gemiddeld 8% per huishouden, terwijl tegelijkertijd het gestandaardiseerd inkomen met 2% is toegenomen. Dit is hoofdzakelijk toe te schrijven aan de huishoudensverdunding, die de draaglast van huishoudens heeft verminderd (-7%). Daarnaast is de premie- en belastingdruk licht gedaald (-3%).¹¹ In de jaren negentig is het inkomensbeeld zeer stabiel. In de periode 1990-1999 is het bruto-inkomen per huishouden met 2% gedaald, het besteedbaar inkomen met 2% gestegen en het gestandaardiseerd inkomen met 5%. Deze lichte stijging in de bestedingssfeer is bovendien nagenoeg geheel in de laatste jaren gerealiseerd. Ook hier gelden dezelfde mechanismen voor het verschil in groeitempo van bruto- en gestandaardiseerd inkomen, zij het dat de vermindering van de belasting- en premiedruk een gelijkwaardige invloed heeft gehad als de gezinsverdunding.

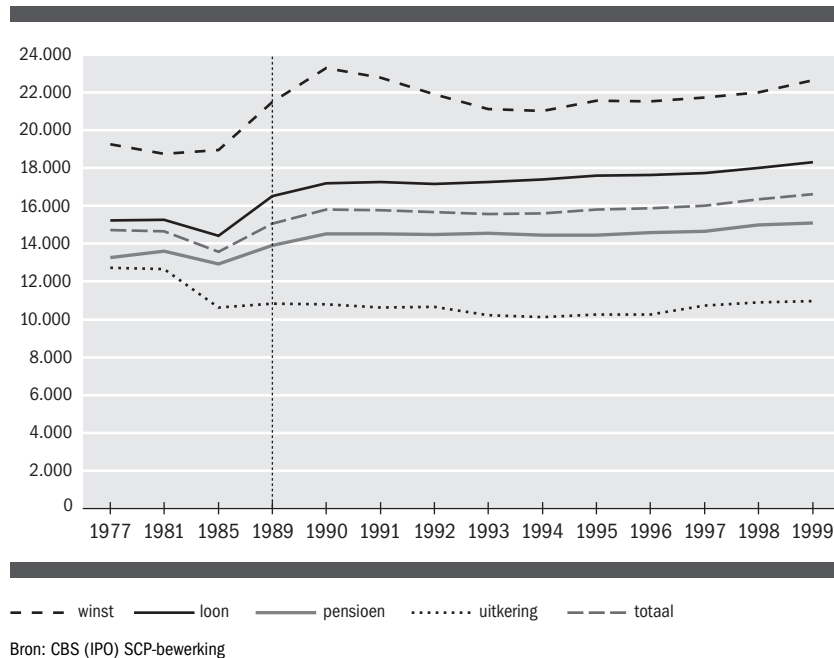
Tabel 2.4b Gemiddelde inkomens van huishoudens, 1990-1999 (euro, in prijzen van 1999)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
bruto-inkomen	39.300	39.160	39.430	38.670	37.800	37.730	37.550	37.440	37.840	38.800
besteedbaar inkomen	23.400	23.240	22.980	22.780	22.780	23.040	23.070	23.260	23.670	24.010
gestandaardiseerd inkomen	15.810	15.770	15.670	15.580	15.600	15.810	15.870	16.030	16.360	16.630
aantal huishoudens (x 1.000)	5.849	5.974	6.068	6.186	6.243	6.326	6.413	6.494	6.574	6.630

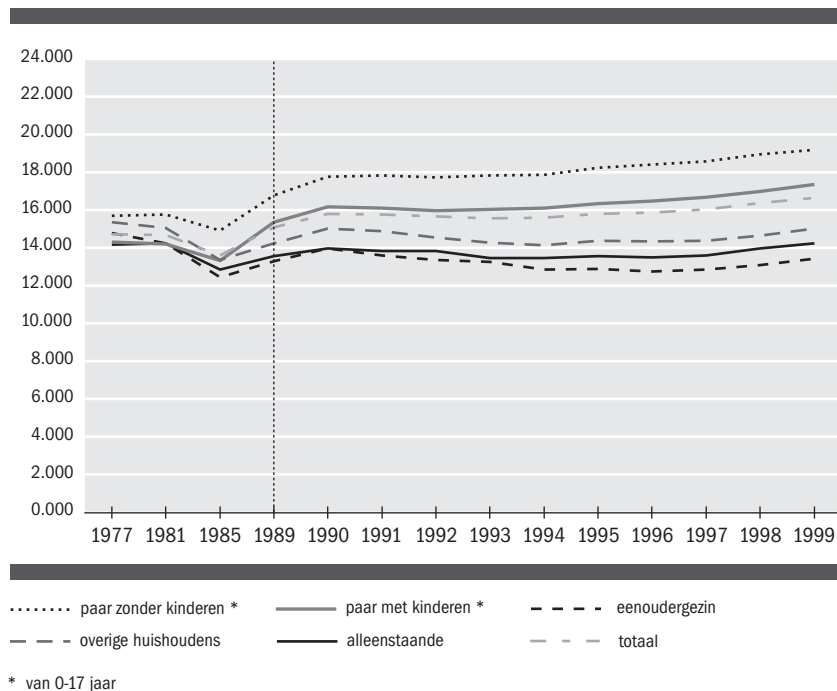
Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Figuur 2.1 geeft de ontwikkeling van het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen naar inkomensbron (a) en huishoudenstype (b) in de jaren negentig (zie ook bijlage A). De figuur laat in het algemeen een stabiele ontwikkeling zien met weinig verandering in de inkomensverhoudingen van de onderscheiden groepen. Wel tekent zich naar huishoudenstype een divergentie af, doordat de relatief gunstige positie van paren zonder kinderen is versterkt (+7%) en de relatief ongunstige positie van eenoudergezinnen is verslechterd (-5%).

Figuur 2.1a Gemiddeld gestandaardiseerd inkomen naar inkomensbron huishouden, 1977-1999 (euro, in prijzen van 1999)

Figuur 2.1b Gemiddeld gestandaardiseerd inkomen naar type huishouden, 1977-1999 (euro, in prijzen van 1999)

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

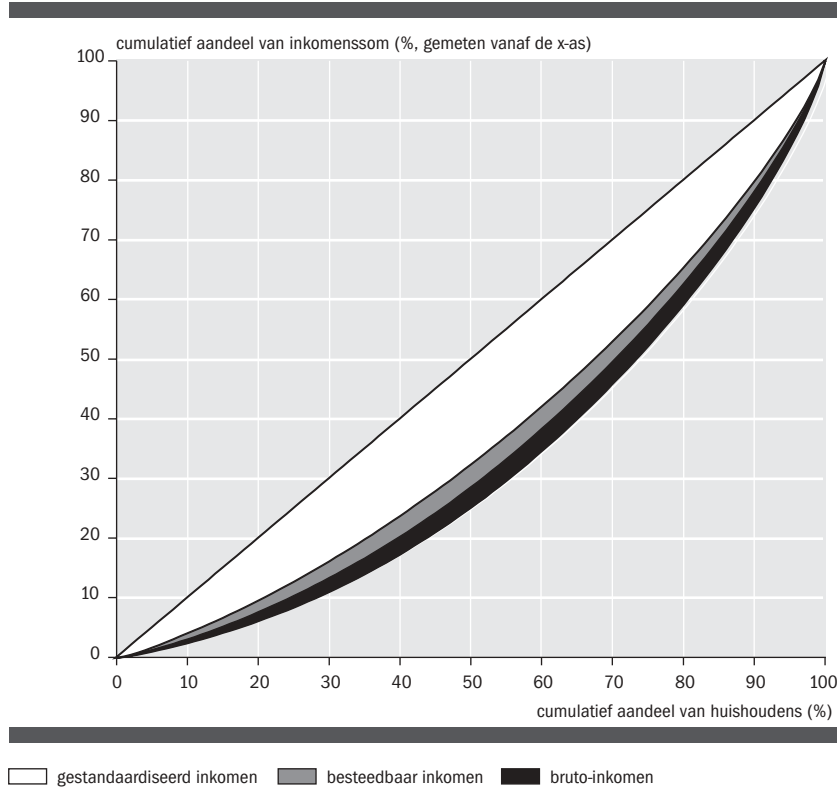
Een inkomensverdeling kan op verschillende manieren in beeld worden gebracht (zie bijvoorbeeld Jenkins 1991). De drie bekendste presentaties zijn de frequentieverdeling (met inkomens op de x-as en populaties op de y-as), de Penparade (met inkomens op de y-as en populaties op de x-as) en de Lorenzcurve (met cumulatieve inkomensandelen op de y-as en cumulatieve populatie-aandelen op de x-as). Het voordeel van de frequentieverdeling is het zicht dat wordt gegeven op de onderkant en het middengebied van de inkomensverdeling en het voordeel van de Penparade is – naast de plastische beschrijving in dwergen (straatarmen) en reuzen (steenrijken) – het zicht dat wordt gegeven in de verhouding tussen de top en de rest van de inkomensverdeling. In de optocht van Pen (1971) – waarin huishoudens paraderen naar oplopend inkomen – lijkt het of de stoet uit louter dwergen bestaat omdat de reuzen de schaal bepalen. Bij de frequentieverdeling is het beeld juist anders, de reuzen verdwijnen in de rechter staart van de verdeling. De Lorenzcurve geeft door het cumulatieve karakter een minder goed beeld van de spreiding van een verdeling. Wel kan men door de verhoudingsgetallen op de assen een goed beeld van de verdeling van de ‘koek’ krijgen. Zo kan men makkelijk aflezen dat bijvoorbeeld x% van de huishoudens y% van al het inkomen heeft.

De figuren 2.2, 2.3 en 2.4 geven een beeld van de inkomensverdeling volgens de drie

grafische representaties voor het jaar 1999. Daarbij zijn dezelfde huishoudens achter-eenvolgens gerangschikt naar de hoogte van hun bruto-inkomen, hun besteedbaar inkomen en hun gestandaardiseerd (besteedbaar) inkomen.

Figuur 2.2 Lorenzcurve, 1999

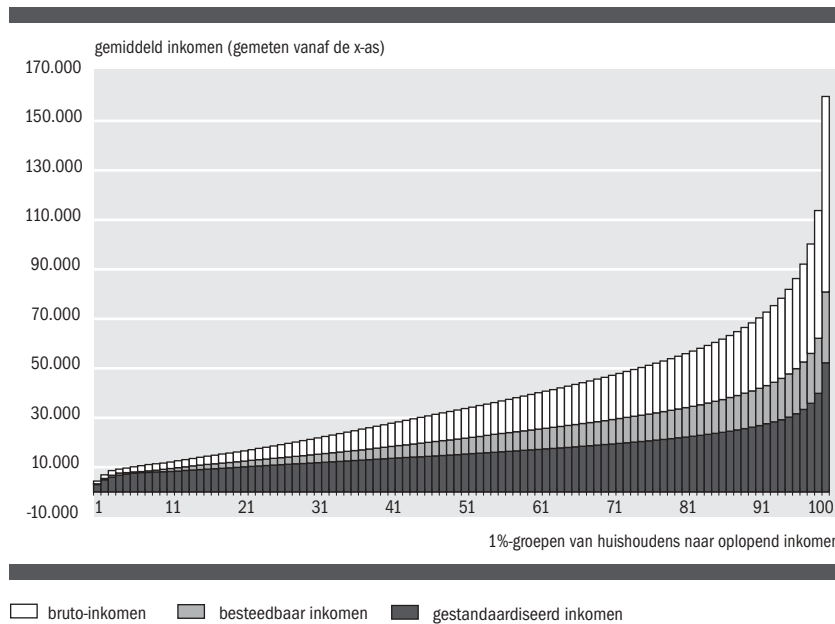
Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Uit figuur 2.2 blijkt dat de onderste 20% van de huishoudens 6% van het totale bruto-inkomen, 8% van het totale besteedbaar inkomen en 10% van het totale gestandaardiseerd inkomen ontvangt. De bovenste 10% van de huishoudens ontvangt respectievelijk 24% van het totale bruto-inkomen, 22% van het totale besteedbaar inkomen en 20% van het totale gestandaardiseerd inkomen. De Lorenzcurve geeft een weinig gedifferentieerd en weinig uiteenlopend beeld van de drie onderscheiden inkomensverdelingen. Dit betekent dat een grafische presentatie van opeenvolgende Lorenzcurven weinig inzicht geeft in de jaarlijkse veranderingen in inkomensverhoudingen. Daarvoor zijn getsalmatige representaties in de vorm van veranderende inkomensandelen onontbeerlijk. De Lorenzcurve geeft wel een direct inzicht in de mate van inkomensongelijkheid. Een veelgebruikte maatstaf voor inkomensongelijkheid, de Ginicoëfficiënt, is grafisch weer te geven door het hele gebied tussen de

diagonaal en de betreffende inkomenscurve (de ‘banaan’) te delen door het gebied onder de diagonaal (de ‘driehoek’).

De visualisering van de inkomensverdeling in de vorm van een parade (figuur 2.3) spreekt meer aan. Daartoe zijn alle inkomensontvangers gecondenseerd tot honderd ‘homogene’ groepen (1%-groepen naar oplopend inkomen; elke balk in de figuur representeert 1% van de bevolking). Daardoor gaat weliswaar een deel van het beeldende effect aan de onderkant (de kleine groep dwergen) en aan de bovenkant (de kleine groep reuzen) verloren, maar dit geeft wel een realistischer beeld van de inkomensverdeling omdat de ‘dwergen’ en ‘reuzen’ numeriek weinig hebben in te brengen. Wanneer men op grote afstand in één oogopslag de gehele parade aanschouwt, wordt het beeld sterk gedomineerd door de hoogste inkomensontvangers. Door hun lengte (uitgedrukt in het jaarinkomen) lijkt de rest van de parade nauwelijks enig profiel te vertonen.

Figuur 2.3 Penparade, 1999 (euro)

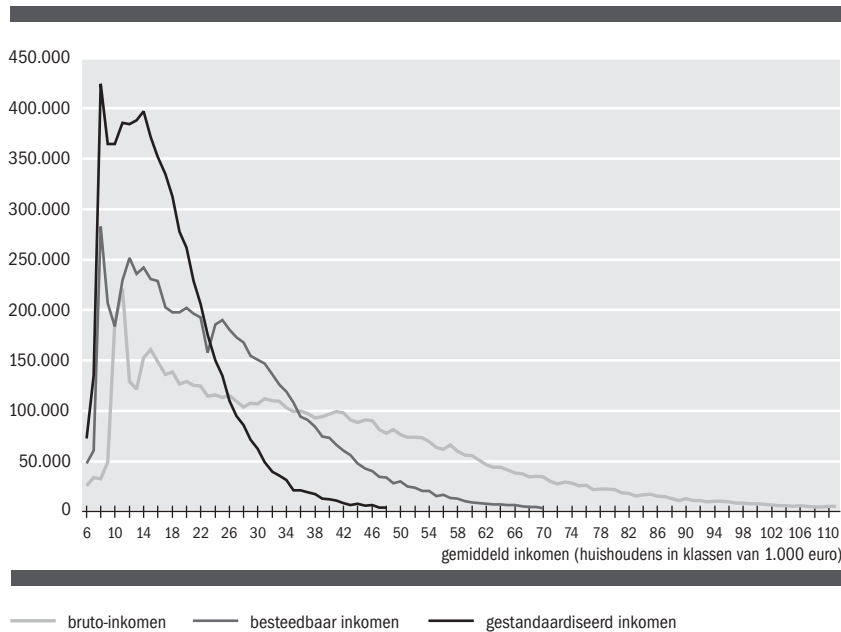
Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Uit figuur 2.3 blijkt uit het verschil tussen bruto- en besteedbaar inkomen duidelijk de invloed van de belasting- en premieheffing. De inkomensverdeling vervlakt sterk in het traject van bruto- naar besteedbaar inkomen naarmate men in de hogere inkomenssferen komt. Door standaardisatie vervlakt de inkomensverdeling nog verder, zij het in minder sterke mate.¹² Het inkomensprofiel van de parade kan geïllustreerd worden door de gemiddelde inkomenshoogte van de 1%-groepen. Zo blijkt dat het gestandaardiseerd inkomen tussen het vijfde en vijfennegentigste percentiel gemid-

deld met 250 euro per 1%-groep stijgt in nagenoeg gelijke trappen. Tussen het vijfen- negentigste en honderdste echter stijgt de gemiddelde traphoogte tot 4.270 euro. De laatste trap vergt zelfs een stap van een kleine 12.000 euro. Bij het besteedbaar inkomen en bij het bruto-inkomen zijn deze verschillen nog meer afgetekend.

De frequentieverdeling geeft het aantal huishoudens in de verschillende inkomens- klassen. De klassen in figuur 2.4 zijn 1.000 euro breed, waardoor een goed inzicht wordt gegeven in de spreiding van huishoudens over inkomensklassen.

Figuur 2.4 Frequentieverdeling, 1999 (aantal huishoudens)

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Uit figuur 2.4 blijkt duidelijk dat de spreiding van de verdelingen sterk afneemt in het traject van bruto- naar gestandaardiseerd inkomen. Dit is ook logisch omdat premies en belastingen moeten worden afgedragen (van bruto- naar besteedbaar) en het inkomen met andere leden van het huishouden moet worden gedeeld (van besteedbaar naar gestandaardiseerd inkomen). Opmerkelijk is de dubbele piek in de frequentieverdeling. De eerste piek van het besteedbaar inkomen valt samen met het sociale minimum, dat in 1999 uitkwam op ruim 8.000 euro voor een alleenstaande. De tweede piek ligt bij de 12.000 en de 14.000 euro, en markeert hiermee de concentratie van inkomens tussen het klassieke modaal (10.000 euro) en twee keer modaal (16.000 euro) volgens het CPB.¹³ In globale zin bevindt ruim 9% van de huishoudens zich op of onder het minimumniveau, ruim 20% onder het modale niveau en ruim 56% onder het tweemaal modale niveau. Een kleine 2% van de huishoudens heeft een

gestandaardiseerd inkomen dat meer bedraagt dan vijf keer het sociale minimum (40.000 euro).

2.5 Ongelijkheid van inkomens

Er is een zeer groot aantal maatstaven waarmee de ongelijkheid van een (inkomens)-verdeling kan worden vastgesteld. Daarbij komt al direct de vraag op hoe ongelijkheid moet worden gedefinieerd. In de literatuur worden twee benaderingen gevolgd om hierop een antwoord te vinden, een normatieve en een statistische benadering (Kanbur 1984).¹⁴

In de normatieve welvaartstheoretische benadering huldigt men het principe dat het beter is om een expliciete uitspraak te doen over wat als optimaal kan worden aangemerkt vanuit een gelijkheidsbeginsel, dan dit impliciet in een of ander statistisch criterium vast te leggen. Het probleem is daarmee wel verschoven naar de definitie van de socialewelvaartsfunctie. Daarbij zijn twee varianten te onderscheiden (Fields 1998): bij de ene variant wordt de mate van ongelijkheid afgeleid uit de verhouding tussen het gemiddeld inkomen dat – indien gelijk verdeeld over de bevolking – nodig is om het bestaande welvaartsniveau te bereiken en het feitelijk gemiddeld inkomen (Kolm, Atkinson), bij de andere variant wordt de mate van ongelijkheid afgeleid uit de verhouding tussen het gemiddeld inkomen en de spreiding van inkomens onder de veronderstelling, dat een hoger en een gelijk inkomen tot een hoger welvaartsniveau leiden (Blackorby en Donaldson, Ebert). Deze welvaartstheoretische benadering wordt in de volgende paragraaf gevolgd om inkomensverdelingen naar de mate van welvaart te kunnen rangschikken.

In deze paragraaf wordt een statistische benadering gevolgd om de mate van inkomensongelijkheid te kunnen vaststellen. Uitgangspunt daarbij is dat inkomenseenheden uitsluitend in inkomen van elkaar verschillen. Wanneer enkele voor de hand liggende voorwaarden worden gesteld aan ongelijkheidsmaatstaven, dan valt een aanzienlijke hoeveelheid denkbare maatstaven af.¹⁵ In de literatuur treft men sinds het baanbrekende werk van Dalton in het begin van de twintigste eeuw vier voorwaarden aan, waaraan inkomensongelijkheidsmaten dienen te voldoen (Champernowne 1974; Allison 1978; Kanbur 1984; Jenkins 1991; Van der Hoek 1996):

- 1 Progressiviteit: de maatstaf moet dalen wanneer – zonder positiewisseling – een overdracht van een hoger inkomen naar een lager inkomen plaatsvindt (het Pigou-Dalton of transfercriterium).
- 2 Symmetrie: de maatstaf mag niet veranderen wanneer twee inkomens van positie wisselen (het anonimiteitscriterium).
- 3 Schaalinvariantie: een proportionele toename van alle inkomens mag geen verandering in de maatstaf geven (het homogeniteitscriterium).
- 4 Populatie-invariantie: de maatstaf moet dezelfde uitkomst geven voor dezelfde verdelingen van verschillende populaties (het replicatiecriterium).

Daarnaast zijn er nog facultatieve voorwaarden, die afhangen van specifieke omstan-

digheden (zie 5), specifieke vraagstellingen (zie 6), of specifieke wensen (zie 7):

- 5 Verdiscontering negatieve waarden: wanneer in de verzameling inkomenseenheden inkomens van nul of negatieve inkomens voorkomen, moet dit tot uitdrukking komen in de maatstaf.
- 6 Additieve ontbindbaarheid: wanneer men de totale inkomensongelijkheid wil ontbinden in verschillen tussen en binnen bevolkingsgroepen, moet de maatstaf additief decomponeerbaar zijn.
- 7 Vaste schaal: voor een intuïtief begrip voor de mate van inkomensongelijkheid is het aantrekkelijk wanneer de maatstaf een vast gebied bestrijkt, bij voorkeur tussen 0 (maximale gelijkheid) en 1 (maximale ongelijkheid).

Tabel 2.5 geeft de karakteristieken van enkele veelgebruikte ongelijkheidsmaatstaven, die alle aan de hierboven gestelde algemene voorwaarden voldoen.¹⁶ Deze maatstaven zullen verder in dit rapport worden gebruikt.

Tabel 2.5 Enkele veelgebruikte ongelijkheidsmaatstaven gekarakteriseerd (nee = voldoet niet aan voorwaarde)

maatstaf	formule	bereik ^a		relatief gevoelig voor	additief decomponeerbaar
		minimum-inkomen	maximum-maatstaf		
G = Ginicoëfficiënt	$\frac{1}{2n^2\mu} \sum_j \sum_i y_i - y_j $	$y_i \geq 0$	$G \leq 1$	mediaan	nee
MID = mean log deviation ($I_0 = \text{MID}$)	$\frac{1}{n} \sum_i \ln\left(\frac{\mu}{y_i}\right)$	$y_i > 0$	$MID \leq \infty$	extremen	ja
T = Theilcoëfficiënt ($I_1 = T$)	$\frac{1}{n} \sum_i \frac{y_i}{\mu} \ln\left(\frac{y_i}{\mu}\right)$	$y_i > 0$	$T \leq \ln(n)$	hoge waarden	ja
CV = variatiecoëfficiënt ($I_2 = \frac{1}{2} CV^2$)	$\frac{1}{\mu} \left\{ \frac{1}{n} \sum_i (y_i - \mu)^2 \right\}^{1/2}$	nee	$CV \leq \sqrt{n-1}$	hoge waarden	ja
A_κ = Atkinsonmaat	$1 - \left\{ \frac{1}{n} \sum_i \left(\frac{y_i}{\mu}\right)^{1-\kappa} \right\}^{\frac{1}{1-\kappa}}$	$y_i > 0$	$A_\kappa \leq 1$	kan met κ worden vastgesteld	nee

a Maximum inkomen is oneindig; minimumwaarde maatstaf is 0.

Toelichting: y = inkomen; μ = gemiddeld inkomen; n = aantal inkomenseenheden; i, j = willekeurige inkomenseenheden; κ = mate van ongelijkheidsaversie; $\ln$ = natuurlijke logaritme.

De inkomensverdeling van personen maar ook van huishoudens bevat inkomens die nul (geen inkomen aanwezig) of negatief zijn (bij sommige zelfstandigen). Wanneer men deze inkomens in de beschrijving van de inkomensongelijkheid wil betrekken, vallen enkele maatstaven buiten de boot, waaronder de bekende Theilcoëfficiënt.¹⁷ De variatiecoëfficiënt kan wel negatieve inkomens aan.¹⁸ De ontbindbaarheid van de maatstaf in goed interpreteerbare componenten is een belangrijke voorwaarde wanneer men de (veranderingen in) totale ongelijkheid als gewogen som wil toeschrijven aan de ongelijkheid binnen en tussen nader te bepalen bevolkingsgroepen.¹⁹ Deze eigenschap is van belang voor het in hoofdstuk drie te gebruiken analysemodel. Aan

deze voorwaarden voldoen alleen maatstaven die onafhankelijk zijn van het gemiddeld inkomen en niet van de rangordering, zoals de Ginicoëfficiënt (Bourguignon 1979). Meer algemeen: additief decomponeerbaar zijn uitsluitend die maatstaven die behoren tot de zogenaamde entropiefamilie (Shorrocks 1980). Daartoe behoren de Theilcoëfficiënt, de 'mean log deviation' en de variatiecoëfficiënt.²⁰ De aan Theil verwante mean log deviation heeft als voordeel dat hij verder decomponeerbaar is in bevolkingsaandelen en inkomensaandelen, maar deze maat kan als gezegd geen nulinkomens of negatieve inkomens aan, iets wat de variatiecoëfficiënt wel kan. De vaste reikwijdte van de schaal ten slotte, behoort meer tot de categorie 'wensen' dan tot de 'voorwaarden'. Van de in tabel 2.5 vermelde maatstaven voldoen alleen de Ginicoëfficiënt en de Atkinsonmaat aan deze wens; zij variëren tussen 0 (totale gelijkheid) en 1 (maximale ongelijkheid). Deze laatste maat van Atkinson heeft ook nog een prettige eigenschap betreffende de gevoeligheid voor een bepaald waardebereik in de inkomensverdeling. Terwijl de meeste maatstaven relatief gevoelig zijn voor hetzij hoge, midden of lage inkomens, kan deze gevoeligheid bij de Atkinsonmaat exogeen worden bepaald middels de parameter κ (die de graad van ongelijkheidsaversie weergeeft, waarbij 0 als neutraal geldt): hoe hoger κ , des te meer waarde wordt toegekend aan veranderingen aan de onderkant van de inkomensverdeling (Atkinson 1970).²¹

Door de relatieve gevoeligheden van de verschillende maatstaven kunnen we een indruk krijgen van de aard van de veranderingen in inkomensongelijkheid: een relatief sterke verandering van de Atkinsonmaat ($\kappa = 2$) is indicatief voor veranderingen in de onderkant van de inkomensverdeling, een relatief sterke verandering van de Theilcoëfficiënt voor veranderingen in de bovenkant en een relatief sterke verandering van de mean log deviation voor veranderingen in de uiteinden van de verdeling. Een relatief sterke verandering in de mean log deviation kan ook duiden op een proces van polarisatie, waarbij het middengebied kleiner wordt ten gunste van de lagere én hogere inkomens.

Tabel 2.6 geeft voor de hier gebruikte inkomensbegrippen de relevante ongelijkheidsmaten voor de periode 1977-1999. De ongelijkheid wordt gemeten met een aantal verschillende maatstaven, om de invloed van de 'meetlat' zelf op de uitkomst te bepalen.

Tabel 2.6 Inkomensongelijkheid naar soort inkomen

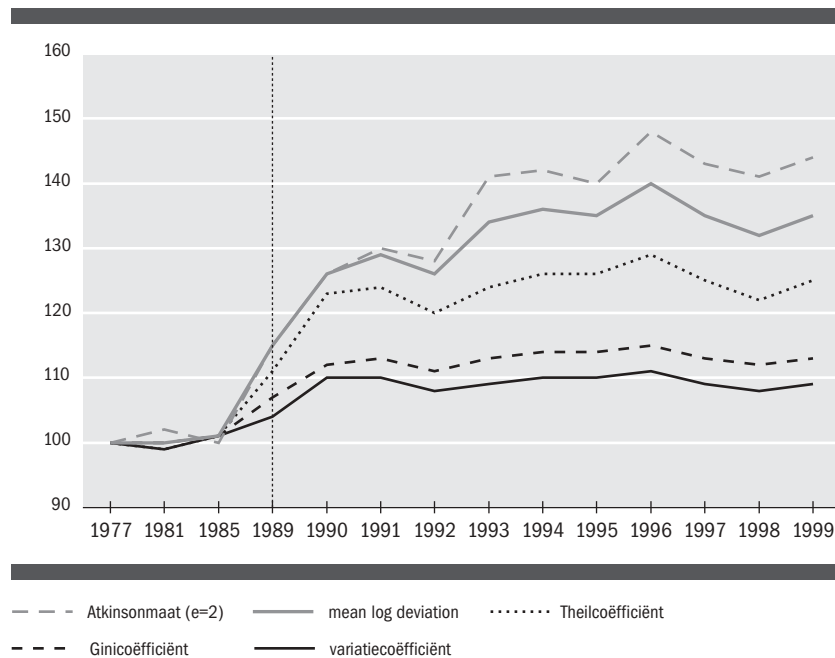
	1977	1981	1985	1989	1991	1993	1995	1997	1999
bruto-inkomen									
- variatiecoëfficiënt	0,640	0,627	0,654	0,676	0,663	0,663	0,679	0,679	0,682
- Ginicoëfficiënt	0,313	0,314	0,326	0,342	0,340	0,345	0,351	0,350	0,352
besteedbaar inkomen									
- variatiecoëfficiënt	0,511	0,502	0,514	0,544	0,568	0,559	0,565	0,565	0,564
- Ginicoëfficiënt	0,263	0,262	0,268	0,288	0,297	0,299	0,301	0,301	0,302
- Theilcoëfficiënt	0,114	0,112	0,117	0,134	0,144	0,144	0,146	0,147	0,147
- mean log deviation	0,113	0,112	0,116	0,137	0,149	0,154	0,155	0,157	0,157
- Atkinsonmaat ($\kappa=2$)	0,201	0,203	0,205	0,242	0,263	0,282	0,280	0,287	0,287
gestandaardiseerd inkomen									
- variatiecoëfficiënt	0,439	0,433	0,442	0,457	0,484	0,478	0,483	0,478	0,478
- Ginicoëfficiënt	0,223	0,222	0,226	0,239	0,252	0,252	0,254	0,252	0,252
- Theilcoëfficiënt	0,083	0,082	0,085	0,093	0,104	0,104	0,105	0,104	0,104
- mean log deviation	0,079	0,079	0,080	0,091	0,102	0,106	0,106	0,106	0,107
- Atkinsonmaat ($\kappa=2$)	0,140	0,143	0,140	0,161	0,182	0,197	0,195	0,200	0,201

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Aangezien de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid voor alle in de tabel opgenomen inkomensbegrippen een nagenoeg gelijk verloop heeft, blijft de bespreking beperkt tot de beweging bij het gestandaardiseerd inkomen.

Bij de ontwikkeling van de ongelijkheid van het gestandaardiseerd inkomen doen zich twee opmerkelijke verschijnselen voor. In de eerste plaats blijken zich relatief sterke veranderingen in de ongelijkheid te hebben voorgedaan in de periode 1985-1990 en in iets mindere mate in de periode 1992-1993. Figuur 2.5 brengt dit in beeld.

Figuur 2.5 Ongelijkheid van het gestandaardiseerd inkomen volgens vijf maatstaven, 1977-1999 (1977 = 100)

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

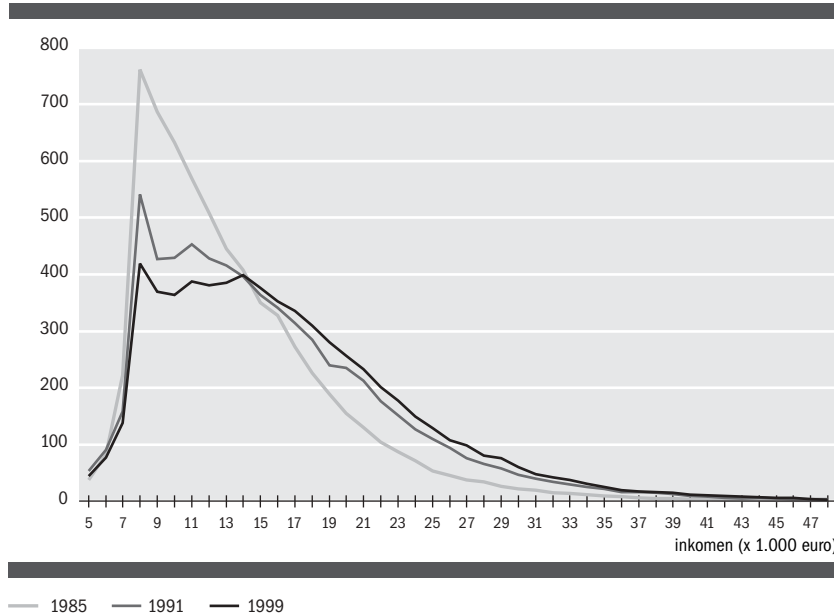
In de hele waarnemingsperiode, 1985-1999, blijkt de inkomensongelijkheid te zijn toegenomen met 9% volgens de variatiecoëfficiënt, met 13% volgens de Ginicoëfficiënt, met 25% volgens de Theilcoëfficiënt, met 35% volgens de mean log deviation en met 44% volgens de Atkinsonmaat. Figuur 2.5 laat zien dat de toename van de ongelijkheid nagenoeg geheel is gerealiseerd in de perioden 1985-1990 en 1992-1993. Tot 1985, tussen 1990 en 1992 en vanaf 1993 is de ongelijkheid volgens alle betrokken maten nagenoeg ongewijzigd gebleven. De sterke toename van de ongelijkheid tussen 1985 en 1990 kan voor een deel worden toegeschreven aan de versoering van het uitkeringsregime in de tweede helft van de jaren tachtig, respectievelijk de herziening van de belastingwetgeving in 1990.

De toename van de ongelijkheid blijkt sterk te verschillen naar ongelijkheidsmaatstaf. Aangezien de variatiecoëfficiënt relatief gevoelig is voor de ongelijkheid in het bovenste gedeelte van de inkomensverdeling en de Atkinsonmaat (met een hoge ongelijkheidsaversie) voor de ongelijkheid in het onderste gedeelte van de inkomensverdeling, geeft de rangordening in de tabel tevens de mate aan waarin de verandering in ongelijkheid inkomensspecifiek is. Zo kan worden geconcludeerd dat de toename van de ongelijkheid vooral wordt veroorzaakt door een toenemende ongelijkheid aan de onderkant van de inkomensverdeling. Om dit te illustreren geeft figuur 2.6 de frequentieverdelingen van het gestandaardiseerd inkomen voor de jaren

1985, 1991 en 1999. Daartoe zijn de inkomens ingedeeld in klassen van 1.000 euro, en genormeerd op het aantal huishoudens in 1999.

Figuur 2.6 Frequentieverdeling van gestandaardiseerd inkomen 1985, 1991 en 1999^a, (aantal huishoudens x 1.000)

a Inkomens in prijzen van 1999; aantal huishoudens voor 1985 en 1991 genormeerd op 1999.

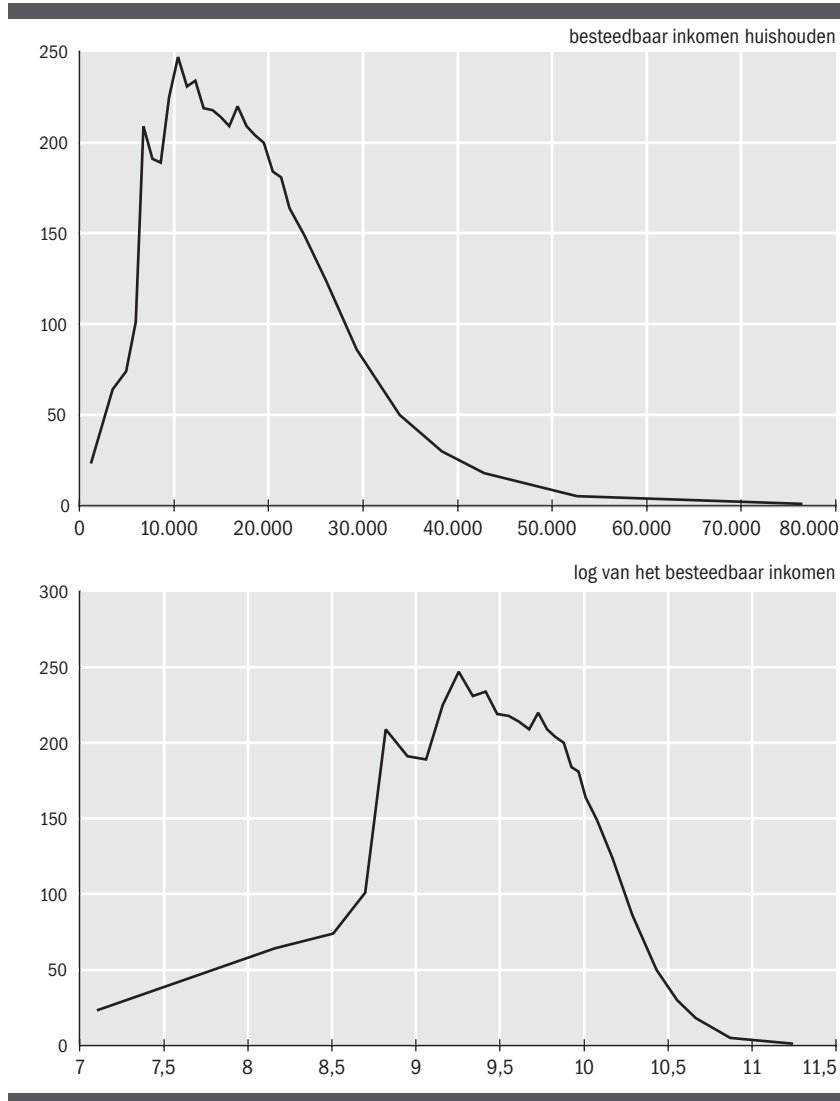
Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Het inkomen zou volledig gelijk verdeeld zijn als elk huishouden het gemiddeld inkomen zou verdienen. Het jaar 1985 benadert dit beeld nog het meest, waardoor de inkomensongelijkheid in dat jaar het meest gelijk is. Het verschil tussen 1991 en 1999 in termen van ongelijkheid is al minder eenduidig. Wanneer echter speciaal wordt gekeken naar de onderkant van de inkomensverdeling, het gebied tussen de 6.000 en 16.000 euro, dan blijkt dat in dit gedeelte van de inkomensverdeling de ongelijkheid tussen 1991 en 1999 wel duidelijk is toegenomen, hetgeen onder meer in de Atkinsonmaat met hoge ongelijkheidsaversie ($\kappa = 2$) tot uitdrukking komt.

Figuur 2.6 geeft een typering van de inkomensverdeling, die zo algemeen blijkt, dat er veel theoretisch onderzoek is gedaan naar de achtergronden van deze scheefheid. Nagenoeg alle inkomensverdelingen blijken namelijk links-scheef verdeeld te zijn en hebben een ‘lognormaal’ of vergelijkbaar karakter (Neil an Rosen 2000). Deze bevinding werd eind vorige eeuw door Pareto gedaan en door het steeds terugkerende patroon als een ‘natuurlijke wet’ gezien (Sahota 1978: 3). Figuur 2.7 brengt dit in beeld voor de verdeling van het besteedbaar inkomen van huishoudens in 1990.²² Daarbij wordt zowel een normale als lognormale presentatie van de inkomensverde-

ling gegeven. Een verdeling is lognormaal wanneer de logaritmen van de inkomens normaal zijn verdeeld. Een relatief grote groep inkomenseenheden bevindt zich in een lognormale verdeling aan de onderkant en een relatief kleine groep aan de bovenkant.

Figuur 2.7 De verdeling van het besteedbaar inkomen van huishoudens (boven) en de logs daarvan (onder), 1990 (huishoudens x 1.000)

Bron: CBS (IPO 1990) SCP-bewerking

Welke factoren bepalen nu deze scheve vorm van de inkomensverdeling?²³ Blinder (1974) onderscheidt drie benaderingen, respectievelijk gebaseerd op de verdeling van

bekwaamheden, op stochastische processen en op de inzet van menselijk kapitaal. Al deze benaderingen vertrekken vanuit de verwerving van persoonlijke inkomens en laten de relatie tussen persoonsinkomens en huishoudensinkomens buiten beeld.

Een eenvoudige verklaring voor het scheve karakter van de inkomensverdeling zou de scheve verdeling van individuele bekwaamheden zijn. Empirisch onderzoek blijkt echter aan te geven dat bekwaamheden van personen eerder normaal dan scheef zijn verdeeld. Er moest dus worden gezocht naar factoren die het scheve karakter nader konden verklaren. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat de totale verdeling het resultaat is van de optelsom van verschillende normale verdelingen van deelgroepen in de bevolking. Zo onderscheidt Pigou gesegmenteerde markten voor handarbeid en hoofdarbeid die door de geringe concurrentie elk een eigen normaal verdeelde inkomensontwikkeling zouden kennen. Dit idee is later door Cain uitgewerkt in de theorie van gesegmenteerde arbeidsmarkten, waarmee het accent werd verlegd van de aanbodzijde naar de vraagzijde van de arbeidsmarkt. Niet alleen door optelling van ongelijke normale verdelingen, maar ook door de correlatie van factoren die 'normaal verdeeld' zijn, kan een lognormale inkomensverdeling ontstaan. Zo hebben Boissevain en Roy ook onderzoek gedaan naar de relatie tussen 'bekwaamheid' en 'arbeidsduur'. Deze correlatie is bijvoorbeeld door Lydall verklaard uit een grotere intrinsieke of extrinsieke motivatie of een groter doorzettingsvermogen van personen met hogere 'bekwaamheden'.

In de stochastische benadering wordt ervan uitgegaan dat min of meer toevallige omstandigheden of kansen verantwoordelijk zijn voor het ontstaan van een lognormale verdeling, en dat individuele bekwaamheden of rationele keuzen een ondergeschikte rol spelen. Uitwerkingen van deze gedachte zijn onder andere te vinden bij Champernowne en Sagan. In een meer verklarende versie wordt het stochastisch proces mede gestuurd door rationele keuzen die personen maken. Zo onderscheidt Friedman personen die weinig en veel risico nemen bij de inkomensvorming. Doordat mensen doorgaans risicomijders zijn, en de succesvolle risiconemers in verhouding een hoog inkomen vormen, ontstaat een lognormale verdeling. Dit lognormale karakter zou worden versterkt door een ongelijke start door verschillen in talent en vermogen.

Deze gedachte is verder uitgewerkt in een 'human capital'-benadering, ontwikkeld door Mincer en Becker, waarin de nutsafweging voornamelijk beperkt blijft tot de investeringsopbrengst van opleiding, gegeven de kosten van opleiding en de gederfde inkomsten wegens tijd besteed aan opleiding. Dit optimaliseringsprobleem wordt opgelost door de geschatte contante waarde van alternatieve inkomens over de levensloop af te zetten tegen de geschatte kosten en mogelijkheden. Het lognormale karakter van de resulterende inkomensverdeling wordt toegeschreven aan het feit dat de correlatie tussen opleiding en inkomen leeftijdsafhankelijk is. Dit komt omdat het rendement van opleiding pas op latere leeftijd ten volle tot uitdrukking komt: hoe

hoger de leeftijd, hoe hoger het verschil tussen inkomens van lager en hoger opgeleiden.

Naast de drie door Blinder onderscheiden benaderingen onderscheidt Sahota (1978) ook nog drie andere, meer specifieke benaderingen: de erfelijkheidstheorie, de levenslooptheorie en de herverdelingstheorie. Deze theorieën richten zich op het verklaren van de scheefheid van de inkomensverdeling door respectievelijk vererving van vermogens, de invloed van de levensloop en de invloed van inkomensoverdrachten van en aan de overheid. De erfelijkheidstheorieën gaan uit van een nauwe relatie tussen inkomen, spaargedrag en vermogensvorming. De vermogens worden van de ene naar de andere generatie overgedragen en hebben vanwege de vermogensopbrengsten een zelfstandig effect op de scheefheid van de inkomensverdeling. Het erfelijkheidsmechanisme verklaart ook de grotere scheefheid van de vermogensverdeling in verhouding tot de inkomensverdeling. Bij de levenslooptheorieën gaat het om de simpele constatering dat door ervaring en loopbaanontwikkeling het inkomen tot een zeker moment sterk stijgt met de leeftijd, maar daarna door veroudering van kennis weer iets afneemt. De invloed van de netto-inkomensoverdrachten op de inkomensvorming is in de loop van de tijd veel belangrijker geworden. De afknotting aan de linkerkant van de verdeling is goed in verband te brengen met het minimumbestaansniveau dat in veel landen door de overheid wordt gegarandeerd. Er zijn verschillende theorieën ontwikkeld die het herverdelingsgedrag van de overheid trachten te verklaren. Deze theorieën richten zich met name op het verklaren van evenwichten in het collectieve besluitvormingsproces (Teulings en Hartog 1998).

De pogingen om de scheefheid van de inkomensverdeling te verklaren zijn vaak steeds gericht op een beperkt aspect van het proces van inkomensvorming. Door elementen van de verschillende theoretische benaderingen te combineren kan een meer algemene theorie worden ontwikkeld (Tinbergen, Becker, Stiglitz, Blinder en Griliches). Deze pogingen kunnen in het algemeen echter als weinig succesvol worden aangemerkt (Sahota 1978).

2.6 Welvaart van inkomens

Het evalueren en rangschikken van inkomensverdelingen is een belangrijk onderdeel van welvaartsvergelijkingen: welk land is beter af dan een ander land of in welk jaar waren we beter af dan in een ander jaar? Op deze vraag naar mogelijke rangordeningen van inkomensverdelingen is onder bepaalde veronderstellingen wel een antwoord te geven. Daarvoor moeten we een socialewelvaartsfunctie definiëren, waarin vastgelegd wordt welke bijdrage de *hoogte* en de *ongelijkheid* van het inkomen leveren aan de welvaart van de samenleving. Wanneer wordt uitgegaan van twee voor de hand liggende veronderstellingen, (1) een hoger inkomen is altijd te prefereren boven een lager inkomen ('efficiency preference'), en (2) een gelijkere verdeling is altijd te verkiezen boven een ongelijkere verdeling ('equity preference'), dan zijn op basis van

een socialewelvaartsfunctie inkomensverdelingen naar de mate van welvaart te rangschikken. De veronderstelling dat een hoger inkomen – ceteris paribus – meer welvaart genereert is algemeen geaccepteerd maar de veronderstelling dat een gelijkere verdeling meer welvaart genereert moet worden beargumenteerd. Een mogelijkheid hiertoe bieden het beginsel van het marginale nut en het beginsel van risicomijding. Het beginsel van het marginaal nut houdt in dat een gulden voor iemand met een laag inkomen meer nut oplevert dan dezelfde gulden voor iemand met een hoog inkomen. Dit betekent dat een overdracht van een vast bedrag van een hoger naar een lager inkomen, onder behoud van onderlinge rangordering, de totale welvaart verhoogt (Sen 1974). Het beginsel van risicomijding houdt in dat mensen bij de keuze uit twee kanssituaties – bijvoorbeeld de zekerheid van een gemiddeld inkomen of een halve kans op zowel een zeer laag of zeer hoog inkomen, geneigd zijn voor de zekerheid van het gemiddeld inkomen te kiezen. Risicomijding leidt op het gebied van de inkomensverdeling dus tot ongelijkheidsaversie (Atkinson 1970).

De vraag naar de waardering van de hoogte van het inkomen in relatie tot de verdeling van het inkomen suggereert dat er een afruil tussen economische groei (van primair inkomen) en inkomensongelijkheid (van besteedbaar inkomen) mogelijk is. Of de groei van het totale primaire inkomen door inkomensoverdrachten per saldo wordt bevorderd of afgeremd, is een veel besproken maar weinig empirisch onderzocht vraagstuk.²⁴ Wetenschappelijk is deze discussie niet beslecht. In een artikel over ‘the welfare state and economic performance’ (1995) beschrijft Atkinson hoe in negen onderzoeken met landenvergelijkingen strijdige resultaten ontstaan omtrent de invloed van inkomensoverdrachten op economische groei. Een belangrijke stimulans voor deze discussie ging uit van Kuznets (1955) die de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid verbond aan stadia van economische ontwikkeling. Hij ontwikkelde een langetermijntheorie, waarbij economische groei bij de overgang van een pre-industriële naar een industriële maatschappij gepaard zou gaan met toenemende inkomensongelijkheid. Bij de overgang van een industriële naar een hoogindustriële maatschappij zou de economische groei echter gepaard gaan met een afnemende inkomensongelijkheid. Andere benaderingen richten zich meer op de inverse relatie: de invloed van inkomensongelijkheid op economische groei. De relatie tussen de omvang van primair inkomen (economische groei) en de omvang van inkomensoverdrachten (inkomensongelijkheid) wordt in deze studie overigens niet onderzocht.²⁵

De sociale welvaart (W) kan gezien worden als een (gewogen) optelsom van de welvaart van alle individuele leden wanneer aangenomen wordt dat een hoger inkomen altijd hoger wordt gewaardeerd dan een lager inkomen (W is Pareto-efficiënt), dat alleen verschillen in inkomen tellen en het niet uitmaakt welk individu een bepaald inkomen heeft (W is symmetrisch of anoniem), en dat individuen uitsluitend hun eigen inkomen waarderen en niet de verdeling zelf (W is additief).²⁶ Aan de optelling zelf kunnen ook voorwaarden worden gesteld, waardoor de sociale welvaart een *gewogen* som wordt van individuele inkomens. Een gebruikelijke weging

is gebaseerd op het beginsel van het afnemend marginaal nut, waarbij aangenomen wordt dat de welvaart van een extra euro inkomen afneemt naarmate het inkomen hoger is. Dit betekent dat een ordening bewarende overdracht van een rijker naar een armer huishouden de sociale welvaart zal vergroten (Jenkins, 1997). Om dit marginaal nut tot uitdrukking te brengen, kan gebruik worden gemaakt van de Atkinson-index voor inkomensongelijkheid, waarin het nut van inkomen afneemt volgens de volgende index:

$$U(y_i) = \frac{1}{(1-\epsilon)} y_i^{(1-\epsilon)} \quad (2.2)$$

waarbij κ de aversie voor inkomensongelijkheid weergeeft. Bij deze index leveren gelijkere verdelingen hogere welvaart op dan meer ongelijke verdelingen naarmate κ toeneemt. Wanneer κ gelijk is aan 0, speelt ongelijkheid geen rol en spreken we van een utilitaristische welvaartsfunctie waarin alleen het gemiddeld inkomen een rol speelt; naarmate κ echter nadert naar ∞ spreken we van een egalitaristische welvaartsfunctie, waarin meer inkomensongelijkheid leidt tot welvaartsverlies, ongeacht het gemiddeld inkomen.

Wanneer wordt uitgegaan van de veronderstelling dat een hoger inkomen altijd is te prefereren boven een lager inkomen en dat een gelijkere verdeling altijd is te verkiezen boven een ongelijkere verdeling kunnen inkomensverdelingen ondubbelzinnig naar welvaart worden gerangschikt. Een situatie waarbij deze rangschikking leidt tot een verdeling die altijd te verkiezen is boven een andere verdeling wordt aangeduid met Lorenzdominantie. Voor het aantonen van Lorenzdominantie worden inkomenseenheden eerst naar oplopend inkomen gerangschikt. Vervolgens wordt telkens nagegaan of elk cumulatief aandeel van de ene verdeling (bijvoorbeeld de onderste $x\%$) 'beter af' is dan het overeenkomstige cumulatief aandeel van de andere verdeling. Lorenzdominantie treedt op wanneer de Lorenzcurve van de ene verdeling systematisch boven (of hooguit op) die van een andere verdeling ligt ($L_a > L_b$) en het gemiddeld inkomen in de ene verdeling hoger of gelijk is aan die in de andere verdeling ($\mu_a > \mu_b$). Wanneer deze situatie zich voordoet, kan worden aangetoond dat de ene verdeling uit het oogpunt van welvaart altijd te verkiezen is boven de andere verdeling (Lambert 1989: 54-87; Jenkins 1991: 19-25). De situaties waarin dit het geval is ($L_a > L_b$ en $\mu_a > \mu_b$) zijn echter eerder uitzondering dan regel. In de praktijk blijkt dat Lorenzcurven elkaar nog wel eens kruisen (deels $L_a > L_b$ en deels $L_a < L_b$) of blijkt het gemiddeld inkomen van de 'dominante' (hoger gelegen) Lorenzcurve lager te zijn dan van de andere curve ($L_a > L_b$ en $\mu_a < \mu_b$).

Shorrocks (1983) maakt een verdere rangordening mogelijk wanneer ook het gemiddeld inkomen in de Lorenzcurve wordt verdisconteerd, waardoor de 'gegeneraliseerde Lorenzcurve' (GLC) ontstaat.²⁷ De GLC wordt bepaald door de cumulatieve inkomensandelen van de Lorenzcurve te vermenigvuldigen met het gemiddeld inkomen van de verdeling. Wanneer zich nu een situatie voordoet waarbij de GLC van

de ene verdeling systematisch boven die van een andere verdeling ligt, wordt de ene situatie naar de mate van welvaart geprefereerd boven de andere situatie:

$$W_a > W_b \text{ als } \mu_a L_a \text{ } \emptyset \mu_b L_b \quad (2.3)$$

Anders gezegd, wanneer volgens de ‘gegeneraliseerde’ transformatie $x\%$ van de huishoudens in de ene verdeling steeds een hogere score heeft dan $x\%$ van de huishoudens in de andere verdeling, is de ene verdeling altijd in termen van welvaart te prefereren boven de andere verdeling.

Wanneer de gegeneraliseerde Lorenzcurven elkaar kruisen, is een welvaartsvergelijking weer problematisch.²⁸ Helaas blijkt in de praktijk dat dergelijke rangschikkingen niet altijd mogelijk zijn omdat het nogal eens voorkomt dat een hoger gemiddeld inkomen gepaard gaat met grotere inkomensongelijkheid. Voor complete rangordeningen zijn we dan ook aangewezen op een benadering, waarbij inkomensverdelingen gerangschikt worden naar de mate van welvaart die ze genereren op basis van een expliciete afweging tussen het gemiddeld inkomen en de inkomensongelijkheid (normatieve welvaartsfunctie). Deze afweging komt tot uitdrukking in de mate van ongelijkheidsaversie.

De uitruil tussen het gemiddeld inkomen en de inkomensongelijkheid kan worden vastgelegd in een relatie, waarbij naast de betrokken grootheden ook de ongelijkheidsaversie is opgenomen (Lambert 1989: 109-136). De gemiddelde welvaart (W) kan dan worden beschreven volgens de vergelijking:

$$W = \mu (1 - k.I) \quad (2.4)$$

waarbij μ het gemiddeld inkomen is, I een inkomensongelijkheidsmaatstaf $0,1$ en k de mate van ongelijkheidsaversie. De parameter k ligt tussen 0 (ongevoelig voor ongelijkheid) en 1 (gevoelig voor ongelijkheid). Als $k > 0$ dan wordt – ceteris paribus – aangenomen dat de welvaart minimaal is wanneer de ongelijkheid maximaal is, en dat de welvaart maximaal is wanneer de ongelijkheid minimaal is. Naarmate k groter is, doet ongelijkheid een grotere afbreuk aan de welvaart. Het effect van de ongelijkheidsaversieparameter kan als volgt worden geïnterpreteerd: om 1% vermindering in inkomensongelijkheid tot stand te brengen zijn we bereid om het gemiddeld inkomen met ongeveer $k.I / (1 - k.I)$ procent te laten dalen. De ongelijkheidsaversie zal niet voor iedereen gelijk zijn. Zo blijkt uit figuur 1.1 dat gemiddeld iets meer dan de helft van de bevolking de inkomensverschillen en daarmee de inkomensongelijkheid te groot vindt, maar lagere inkomensgroepen zijn deze mening aanzienlijk meer toegedaan dan hogere inkomensgroepen. Dit betekent dat de ongelijkheidsaversie naar alle waarschijnlijkheid inkomensafhankelijk is, en toeneemt naarmate het inkomen lager is. Nadere empirische indicaties over de hoogte van de ongelijkheidsaversie onder de Nederlandse bevolking ontbreken overigens. Daardoor

moet in dit rapport op hypothetische wijze over ongelijkheidsaversie worden gerapporteerd.

Wanneer voor I de Ginicoëfficiënt (Kakwani 1986:195-202) of de maat van Atkinson (Moore 1996) wordt gebruikt, geeft de expliciete welvaartsdefinitie (2.4) altijd een rangordening van inkomensverdelingen. Daarmee geniet deze benadering de voorkeur boven een benadering gebaseerd op Lorenzdominantie, omdat laatstgenoemde benadering in de praktijk vaak geen uitsluitsel geeft over verschillen in welvaart. Daar staat uiteraard een prijs tegenover: er moet een expliciete waardering van inkomensongelijkheid plaatsvinden. Zo zou bij een Ginicoëfficiënt voor het huidige gestandaardiseerd besteedbaar inkomen in Nederland van ongeveer 0,25 en een waarde van $k = 0,5$ voor de ongelijkheidsaversie een 1% vermindering van de inkomensongelijkheid welvaartsneutraal uitvallen wanneer het gemiddeld inkomen tegelijkertijd met 0,15% zou afnemen.²⁹ Aangezien ongelijkheidsaversie echter een moeilijk grijpbaar begrip is, kan de redenering ook omgedraaid worden. Als iemand bijvoorbeeld een verkleining van de huidige inkomensongelijkheid met 1% wil realiseren en daarvoor een inkomensdaling van gemiddeld 0,25% wil accepteren op een gemiddeld gestandaardiseerd inkomen van ruim 16.000 euro (zie tabel 2.4) dan heeft deze persoon volgens formule 2.2 blijkbaar een ongelijkheidsaversie van 0,8.

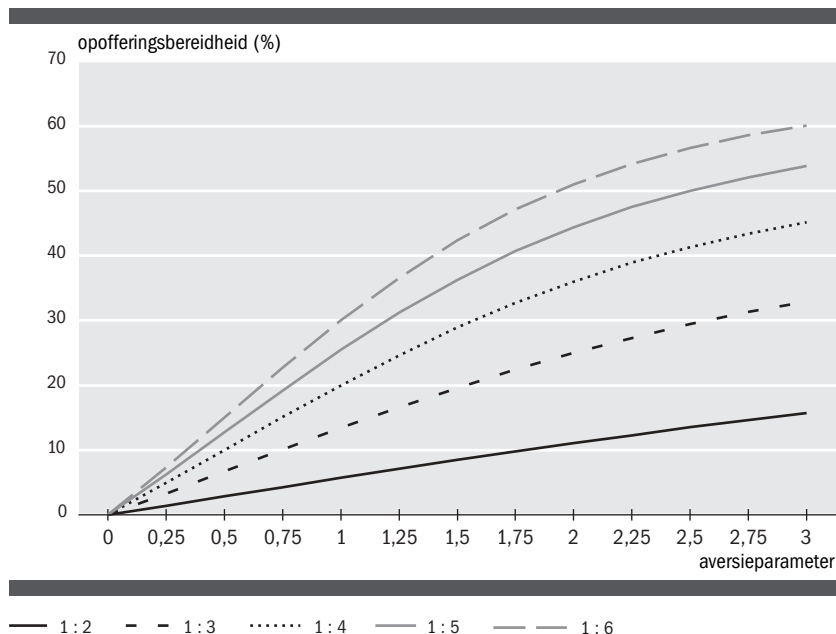
De formulering in (2.5) komt overeen met de welvaartsbenadering van Atkinson (1970), waarbij uitgegaan wordt van het begrip ‘equally distributed equivalent level of income’ (Y_{ede}), en waarbij k gelijk is aan de Atkinsonmaat A_k waarin de ongelijkheidsaversie κ als parameter is opgenomen (zie tabel 2.5 en formule 2.2). In de benadering van Atkinson is de gemiddelde welvaart (W) gelijk aan:

$$W = \mu (1 - A_k) \quad (2.5)$$

Y_{ede} is het inkomen per huishouden dat – wanneer gelijk verdeeld – dezelfde sociale welvaart zou geven als de bestaande verdeling. De welvaart wordt zo gelijkgesteld aan het gemiddeld inkomen dat – indien gelijk verdeeld over de bevolking – nodig is om hetzelfde welvaartsniveau (te berekenen met behulp van een socialewelvaartsfunctie) te bereiken als die van de feitelijke inkomensverdeling. Zo zou volgens deze formulering bij $\kappa = 1$ en een inkomensverhouding van de laagste ten opzichte van de hoogste inkomens(groep) van 1:4 het nationaal inkomen slechts 80% van het bestaande niveau hoeven te zijn om bij een *gelijke verdeling* dezelfde sociale welvaart te genereren. Figuur 2.8 geeft een voorbeeld van de opofferingsbereidheid bij verschillende inkomensverhoudingen en verschillende aversieparameters. Zo blijkt uit de grafiek dat bij een inkomensverhouding van 1:5 (bijvoorbeeld van de hoogste en laagste 10%-groep) en een hoge ongelijkheidsaversie (waarde 2) men er 45% van het gemiddeld inkomen voor over heeft om de inkomensverschillen recht te trekken.

Figuur 2.8 Opofferingsbereidheid bij bepaalde inkomensverhoudingen en een bepaalde ongelijkheidsaversie als percentage van het gemiddeld inkomen

De afruil tussen het gemiddeld inkomen en de inkomensongelijkheid kan worden weergegeven door $A_{\kappa}/(1 - A_{\kappa})$. Bij een ongelijkheidsaversie van $\kappa = 0$ resulteert wederom het (rekenkundig) gemiddeld inkomen als welvaartsmaatstaf, voor $\kappa = 1$ het geometrisch gemiddelde en voor $\kappa \rightarrow \infty$ het laagste inkomen in de verdeling.³⁰ Dat laatste leidt uiteindelijk tot een Rawlsiaanse interpretatie: wanneer in de ene verdeling de laagste inkomens beter af zijn dan in de andere verdeling, dan is de ene verdeling te verkiezen boven de andere verdeling, ongeacht de rest van de verdeling (Lambert 1989: 102-103).³¹ Bij een waarde van $\kappa = 2$ komt de Atkinsonmaat voor het huidige gestandaardiseerd besteedbaar inkomen in Nederland uit op ongeveer 0,21 (zie tabel 2.6), hetgeen zou impliceren dat in 1999 een 1% vermindering van de inkomensongelijkheid bij de gekozen ongelijkheidsaversie welvaartsneutraal zou zijn wanneer het gemiddeld inkomen tegelijkertijd met ruim 3% ($0,21 / (1 - 0,21)$) zou afnemen.

Tabel 2.7 geeft een beeld van de ontwikkeling van de welvaart in de periode 1977-1999 volgens bovengenoemde benaderingen. Het nationaal inkomen is ter vergelijking opgenomen omdat hierin ook inkomsten betrokken zijn die niet direct aan huishoudens ten goede komen, zoals investeringen en collectieve voorzieningen. Een deel van deze collectieve voorzieningen komt via individueel gebruik aan huishoudens ten goede, en vormt als zodanig (tertiair) inkomen wegens de overheidsbijdragen die hierbij zijn betrokken. In het algemeen kan gesteld worden dat het

nationaal inkomen een meer omvattend en daarmee een beter inkomensbegrip is om de welvaart te indiceren. De verdeling van dit inkomen over de bevolking is echter niet zonder heroïsche veronderstellingen te berekenen, waardoor een welvaartsvergelijking op basis van dit inkomensbegrip niet mogelijk is.

Tabel 2.7 Welvaart op basis van een gewogen score op gemiddeld inkomen en inkomensongelijkheid (euro x 1.000, in prijzen van 1999)

		1977	1981	1985	1989	1991	1993	1995	1997	1999
nationaal inkomen per huishouden		43,1	40,7	39,0	40,8	41,7	41,3	43,4	44,9	47,3
idem, per equivalent huishouden		26,8	25,7	25,6	27,2	28,1	27,9	29,5	30,8	32,6
gemiddeld inkomen										
besteedbaar inkomen		23,2	22,6	20,5	22,5	23,2	22,8	23,0	23,3	24,0
gestandaardiseerd inkomen		14,7	14,7	13,6	15,1	15,8	15,6	15,8	16,0	16,6
welvaart, Ginivergelijking ^a										
besteedbaar inkomen	k = 0,25	22,3	21,7	19,4	21,1	21,8	21,3	21,5	21,7	22,3
	k = 0,50	20,7	20,2	18,0	19,5	20,0	19,6	19,8	19,9	20,5
	k = 0,75	19,1	18,6	16,6	17,9	18,3	17,9	18,0	18,2	18,7
gestandaardiseerd inkomen	k = 0,25	13,9	13,8	12,8	14,2	14,8	14,7	14,8	15,0	15,6
	k = 0,50	13,1	13,0	12,0	13,3	13,8	13,7	13,8	14,0	14,5
	k = 0,75	12,2	12,2	11,3	12,4	12,8	12,7	12,8	13,0	13,5
welvaart, Atkinsonvergelijking ^b										
besteedbaar inkomen	$\kappa = 0,5$	22,9	22,0	19,7	21,3	21,9	21,4	21,6	21,7	22,4
	$\kappa = 1,0$	22,0	20,7	18,5	19,9	20,3	19,8	20,0	20,1	20,7
	$\kappa = 2,0$	19,0	18,5	16,5	17,2	17,4	16,6	16,8	16,8	17,2
gestandaardiseerd inkomen	$\kappa = 0,5$	14,1	14,1	13,0	14,4	15,0	14,9	15,0	15,2	15,8
	$\kappa = 1,0$	13,6	13,5	12,5	13,8	14,3	14,1	14,2	14,4	14,9
	$\kappa = 2,0$	12,6	12,6	11,7	12,7	12,9	12,6	12,8	12,9	13,3

a zie formule 2.4

b zie formule 2.5

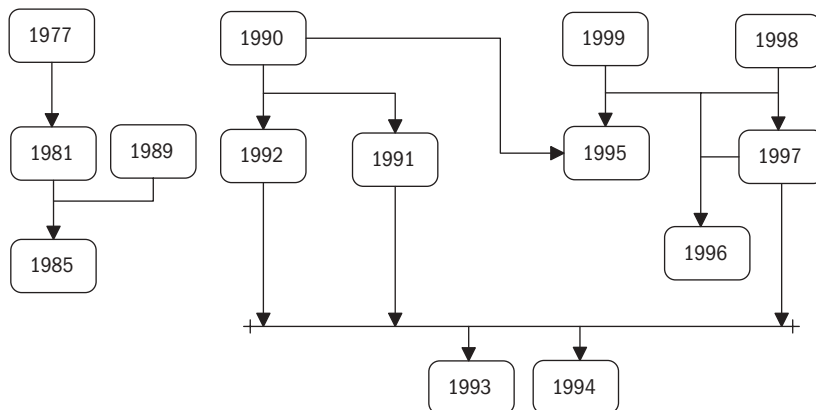
Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Uit tabel 2.7 blijkt dat het gemiddeld gestandaardiseerd inkomen in de periode 1977-1999 met 13% is gestegen. Deze stijging is door de toegenomen inkomensongelijkheid geringer wanneer de inkomensongelijkheid in de waardering wordt betrokken. Zo blijft nog maar 75% van de welvaartstoename over wanneer een matige ongelijkheidsaversie aanwezig is (zoals bij $\kappa = 1$ in de Atkinsonvergelijking: 10% toename) en nog maar 45% van de gemiddelde welvaartstoename wanneer een hoge mate van ongelijkheidsaversie aanwezig is (zoals bij $\kappa = 2$; 6% toename). In de jaren negentig komt de welvaartsstijging uit op 4% bij een matige en 3% bij een hoge ongelijkheidsaversie, terwijl de inkomensstijging uitkomt op 5%.

De rangordening naar welvaart op basis van Lorenzdominantie is gebaseerd op een indeling van huishoudens in 1%-groepen, waarbij is uitgegaan van de gecumuleerde aandelen van gestandaardiseerd inkomen.³² De uitkomsten staan in bijlage A4 en zijn gevisualiseerd in figuur 2.9.

Bij de in totaal 91 jaarparen (twee uit veertien) blijken er slechts 28 te zijn, waarbij dominantie kan worden vastgesteld, waarvan 24 paren in een strenge variant. Dit wil zeggen dat slechts in een kwart van de mogelijke jaarcombinaties vastgesteld kan worden welk jaar ondubbelzinnig als 'beter' kan worden aangemerkt. Opmerkelijk is dat er drie jaargroepen zijn te onderscheiden, waarbinnen wel enige rangordening mogelijk is maar waartussen niet. Het betreft de jaren 1977-1985, 1990-1994 en 1993-1999. De laatste twee jaargroepen hebben een overlap in de jaren 1993-1994, die in beide jaargroepen een recessief karakter hebben.

Figuur 2.9 Rangorde van jaren naar gegeneraliseerde Lorenzdominantie

Uit figuur 2.9 blijkt dat de eerste jaargroep eenvoudig is te ordenen, waarbij 1977 beter is dan 1981 en 1981 beter is dan 1985. Bij de tweede jaargroep zijn de jaren 1991 en 1992 niet ten opzichte van elkaar te ordenen. Wel is 1990 binnen deze jaargroep altijd beter dan 1991 en 1992 en zijn 1993 en 1994 – die ook niet onderling zijn te rangschikken – altijd slechter. Bij de derde jaargroep is het beeld weer iets overzichtelijker, zij het dat ook een aantal jaren onderling niet goed zijn te rangschikken. Wel is duidelijk dat de laatste jaren (1998 en 1999) beter zijn dan de middenjaren (1995 en 1997) en dat deze op hun beurt weer beter waren dan de beginjaren (1993 en 1994).

Er zijn vijf jaren die niet door andere jaren worden gedomineerd en derhalve ook niet onderling zijn te rangschikken: 1977, 1989, 1990, 1998 en 1999. In deze jaren is men beter af geweest dan in andere jaren.

Uit een vergelijking van de gegeneraliseerde Lorenzcurven voor de jaren 1977, 1990 en 1999 blijkt dat 1999 in termen van welvaart meestal beter is dan 1990 en dat 1990 op zijn beurt doorgaans weer beter is dan 1977. De lijnen kruisen elkaar echter aan de onderzijde bij het dertigste (1977 en 1999) respectievelijk het veertigste percentiel (1977 en 1990). In het laagste gedeelte is dus 1977 te prefereren boven 1990 en 1999. Ook de lijnen voor 1990 en 1999 kruisen elkaar (bij het twintigste percentiel), waardoor 1990 aan de onderkant te prefereren is boven 1999, maar daarboven geldt juist het omgekeerde. Zoals gezegd is hier geen ondubbelzinnige uitspraak over het meest welvarende jaar mogelijk, tenzij een nieuw criterium wordt ingevoerd die de gekruiste vlakken waardeert. Maar daarmee betreden we eigenlijk al het gebied van de expliciete waardering van inkomen en inkomensongelijkheid.

2.7 Samenvatting

Bij de beschrijving van de inkomensverdeling wordt uitgegaan van gestandaardiseerde inkomens van huishoudens. Dit betreft de gezamenlijke besteedbare inkomens van alle leden van een leefeenheid die een gezamenlijke huishouding voeren, gedeeld door een equivalentiefactor. Deze equivalentiefactor corrigeert voor de invloed van verschillen in omvang en samenstelling van huishoudens op de genoten welvaart.

Het aantal huishoudens is in de periode 1977-1999 gestegen met gemiddeld 1,7% per jaar. Deze groei had over de waargenomen periode een Θ -vormig verloop: een iets lagere groei eind jaren zeventig en eind jaren negentig en een iets sterkere groei in de jaren tachtig. Het gestandaardiseerd inkomen is in de periode 1977-1989 met 2% toegenomen, met een sterke dip rond 1985. In de jaren negentig is het inkomensbeeld zeer stabiel, met een kleine opleving eind jaren negentig. Daardoor is het gestandaardiseerd inkomen in de periode 1990-1999 toch nog gestegen met 5% tot een gemiddeld bedrag van 16.600 euro per huishouden (in termen van koopkracht van een alleenstaande en prijzen van 1999).

De 20% huishoudens met de laagste gestandaardiseerde inkomens beschikten in 1999 over 10% van het totale gestandaardiseerde inkomen, terwijl de 10% rijkste huishoudens over 20% van het totale inkomen beschikten. Een kleine 2% van de huishoudens heeft een gestandaardiseerd inkomen dat meer bedraagt dan vijf keer het sociale minimum.

De ongelijkheid van inkomens kan kernachtig worden weergegeven door een ongelijkheidsmaatstaf. Daarbij kan een onderscheid worden gemaakt tussen een statistische en normatieve maatstaf. Een statistische maatstaf is impliciet gevoelig voor karakteristieken van de verdeling; een normatieve maatstaf geeft daar een expliciete waardering voor. Bij de ontwikkeling van de ongelijkheid van het gestandaardiseerd inkomen doen zich twee opmerkelijke verschijnselen voor. In de eerste plaats blijken de grootste veranderingen plaats te hebben gevonden in de periode 1985-1989 en de periode 1989-1991. Deze kunnen voor een deel worden toegeschreven aan de verso-

bering van het uitkeringsregime in de tweede helft van de jaren tachtig en de herziening van de belastingwetgeving in 1990. In de tweede plaats blijkt de toename van de inkomensongelijkheid vanaf 1985 sterk te verschillen naar ongelijkheidsmaatstaf. In de periode 1985-1999 blijkt de inkomensongelijkheid te zijn toegenomen met 7% volgens de variatiecoëfficiënt, met 10% volgens de Ginicoëfficiënt, met 20% volgens de Theilcoëfficiënt, met 30% volgens de mean log deviation en met ruim 40% volgens de Atkinsonmaat. Aangezien de genoemde maten afnemend gevoelig zijn voor de bovenkant en toenemend gevoelig zijn voor de onderkant van de inkomensverdeling geeft deze rangordening van ongelijkheidsmaten aan dat er een toenemende ongelijkheid aan de onderkant van de inkomensverdeling heeft plaatsgevonden.

Voor de bepaling van de mate van welvaart van een land moet de gemiddelde hoogte van het inkomen worden afgewogen tegen de *ongelijkheid* van de inkomens. Wanneer wordt uitgegaan van twee voor de hand liggende veronderstellingen, een hoger inkomen is altijd te prefereren boven een lager inkomen en een gelijkere verdeling is altijd te verkiezen boven een ongelijkere verdeling, dan zijn inkomensverdelingen in beginsel eenvoudig naar de mate van welvaart te rangschikken. In de praktijk blijkt het echter veelvuldig voor te komen dat een hoger inkomen gepaard gaat met een ongelijkere verdeling, of omgekeerd. Dan moet er een expliciete afweging tussen inkomenshoogte en inkomensongelijkheid worden gemaakt. Wanneer geen expliciete uitspraak wordt gedaan over de afruil tussen inkomenshoogte en inkomensongelijkheid blijkt dat slechts een beperkt aantal jaren naar de mate van welvaart kan worden gerangschikt. Het jaar 1977 blijkt beter dan 1981 en 1981 is weer beter dan 1985. In de jaren negentig blijkt onder meer dat de laatst waargenomen jaren, 1998 en 1999, beter zijn dan de jaren 1995 en 1997 en dat deze op hun beurt weer beter waren dan de jaren 1993 en 1994. Wanneer een expliciete afweging tussen inkomenshoogte en inkomensongelijkheid wordt gemaakt, dan blijkt bij een afwezige ongelijkheidsaversie de welvaart in de periode 1977-1999 met gemiddeld 13% te zijn gestegen, bij een matige ongelijkheidsaversie met 10% en bij een sterke ongelijkheidsaversie met 5%. Voor de jaren negentig gaat het om respectievelijk 5%, 4% en 2%. Deze afname van de welvaarts-groei bij toenemende ongelijkheidsaversie is toe te schrijven aan de toegenomen inkomensongelijkheid.

Noten

1. Zie Atkinson and Stiglitz (1980): 260. Dit betekent dat alle gebonden overdrachten aan en van de overheid buiten beeld blijven. Hierover wordt afzonderlijk gerapporteerd in de SCP-serie 'profijt van de overheid'.
2. In een breder welvaartsbegrip worden niet alleen de opbrengsten uit beroepsarbeid en uitkeringen opgenomen, maar tevens de opbrengsten uit huishoudelijke arbeid en, waar mogelijk, ook de opbrengsten uit vrijetijdsbesteding. Door het hanteren van een breder welvaartsbegrip is een betere vergelijking mogelijk van wie beter af is. Zie hiervoor Kooreman en Wunderink, 1997.
3. Er zijn wel enkele voorzieningen in de werksituatie in het hier gebruikte inkomensbegrip betrokken omdat de fiscus hier rekening mee houdt, zoals het privégebruik van de auto van de zaak.
4. Met het begrip 'permanent inkomen' wordt bedoeld op de tijdsafhankelijke jaarcomponent van het inkomen gedurende een langere periode.
5. Daarbij is het laatste waarnemingsjaar op 100 gesteld. Bij de indexering is uitgegaan van de volgende langetermijn CBS-reeks uit Statline, met 1938/1939 = 100:

1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
756	822	877	913	951	1014	1082	1146	1178	1217	1244	1246	1240
1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
1249	1262	1293	1343	1392	1421	1457	1484	1514	1548	1579	1613	1653

6. De jaarlijkse mutatie van de prijsindex (PI) per bevolkingsgroep is gelijk aan de verandering in de algemene prijsindex (CPI) maal de jaarlijkse relatieve afwijking van de algemene prijsindex (DPI) maal de groepsspecifieke prijsindex in het jaar daarvoor (PI_{t-1}). De $DPI = 1,0030 + 0,0010 \times 65$ -plus huishouden ($0 = \text{nee}$, $1 = \text{ja}$) $- 0,0015 \times$ huishoudensequivalentiefactor $- 0,0065 \times$ netto huishoudensinkomen in 100.000 euro (in prijzen van 1990). De uitkomsten van deze formule sporen goed met de CBS-prijsindex voor lage-inkomensgroepen in de jaren negentig, die ongeveer 0,1% per jaar sneller steeg dan die van hoge inkomens. De prijsindex voor werknemersgezinnen met een laag inkomen (beneden de mediaan) steeg tussen 1990 en 2000 met 26,9%, die voor werknemersgezinnen met een hoog inkomen (boven de mediaan) met 25,7%. Bij een gemiddeld inkomen van huishoudens onder de mediaan van 25.000 gulden en boven de mediaan van 60.000 gulden (in prijzen van 1990) komen we in de DPI-formule uit op een relatief verschil van $(0,60 - 0,25) \times 0,030 = 0,1\%$ per jaar. Bij de implementatie van deze index is gebruikgemaakt van een groepsindeling, waarbij de drie onderscheiden bevolkingsgroepen ieder in twee groepen zijn opgesplitst, waardoor acht groepsspecifieke indices resulteren.
7. Er zou ook direct gebruikgemaakt kunnen worden van de genoemde CBS-factoren, zij het dat er een aantal bezwaren aan verbonden zijn. Het eerste bezwaar is het theoretisch uitgangspunt, dat in de CBS-benadering betrekkelijk impliciet is en schattingstechnisch tot onlogische uitkomsten kan leiden (een extra persoon erbij kan leiden tot een lagere equivalentiefactor); het tweede bezwaar is dat door het onderliggende databestand geen schatting voor de totale populatie beschikbaar is (grote gezinnen, inwonenden); het derde bezwaar is dat enkele factoren zijn opgenomen (zoals het huishoudensinkomen) waarvan de theoretische basis twijfelachtig is.
8. Deze waarde is gebaseerd op de oude bijstandsnorm conform het Besluit landelijke

- normering. Daarin werd op grond van de besparing op woonlasten de norm voor woningdelers gesteld op 60% van het bedrag voor (echt)paren, tegenover 70% voor alleenstaanden.
9. In de literatuur wordt de waardering van huishoudelijke productie via twee invalshoeken benaderd: via directe waardering op basis van marktprijzen van vergelijkbare diensten ('replacement cost'-methode) en via indirecte waardering op basis van opgeofferd loon uit beroepsarbeid ('opportunity cost'-methode). Een meer globale benadering is mogelijk op basis van werkelijk gemaakte kosten voor bepaalde diensten, die nodig zijn om marktinkomen te verwerven ('equivalentie'-methode).
  10. Een alternatieve strategie is een transformatie van waarnemingen, zoals een logtransformatie. Nadeel hiervan is dat daarmee tevens een interpretatie wordt opgelegd aan de waarde van de waarnemingen.
  11. Door de belastingherziening in 1990 (Oortoperatie) zijn door bruterings-elementen de bruto-inkomens tussen 1989 en 1990 niet goed vergelijkbaar. Daarom wordt hier de periode 1977-1989 vergeleken en niet de periode 1977-1990.
  12. Doordat de drie inkomensverdelingen steeds opnieuw gerangschikt zijn, betreft het per staafje niet steeds dezelfde huishoudens.
  13. Het betreft hier het gestandaardiseerd inkomen van een eenverdiener met twee kinderen en een inkomen iets onder de inkomensgrens van de ZFW. Overigens is het begrip modaal inkomen op bruto-niveau gedefinieerd.
  14. Ook tussenposities zijn mogelijk, zoals blijkt uit Mustert (1977). Daarin wordt de voorkeur uitgesproken voor een bepaalde statistische maat (Theilcoëfficiënt) op basis van voorkeuren van de bevolking over gewenste veranderingen in de bestaande inkomensverdeling.
  15. Zo erg voor de hand liggend lijken deze criteria echter ook weer niet. Uit onderzoek van onder meer Amiel (1999) blijkt dat respondenten in een enquête bij het vergelijken van willekeurige inkomensverdelingen nog wel eens één van de genoemde criteria schenden.
  16. De logvariantie, een maatstaf die zeer gevoelig is voor wat zich afspeelt aan de onderkant van de inkomensverdeling, voldoet niet aan een van de belangrijkste voorwaarden, het Pigou-Dalton criterium. Wanneer er een inkomenoverdracht van een rijk naar een armer huishouden plaatsvindt in de hogere regionen van de inkomensverdeling, neemt de logvariantie niet af maar juist toe. Het betreft inkomen boven $e \cdot \mu$, waarbij e het grondtal van de natuurlijke logaritme is en μ het gemiddeld inkomen. Dit maakt de maatstaf in algemene zin ongeschikt voor het meten van veranderingen in inkomensongelijkheid.
  17. Zie voor enige beperkte remedies voor dit probleem Odink (1985: 47-51).
  18. Overigens moet bij de interpretatie van de Ginicoëfficiënt rekening worden gehouden met het feit dat de Lorenzcurve bij negatieve inkomens door de x-as zakt. Dit betekent dat een benadering van de Ginicoëfficiënt via de oppervlaktebenadering ('banaan/driehoek') de oppervlakte van de 'banaan' en 'driehoek' met het gedeelte onder de x-as moet worden vergroot.
  19. Er is ook een groep van onderzoekers die verwoede pogingen doet om de Ginicoëfficiënt als additief decomponeerbare ongelijkheidsmaatstaf te ontwikkelen (zie bijvoorbeeld Dagum 1997), maar daarbij doen zich in mindere of meerdere mate problemen voor bij de interpretatie van de ontbonden factoren.
  20. Voor een mogelijke interpretatie van de interactieterm bij de decompositie van de Gini-coëfficiënt, zie Lambert en Aronson (1993) en voor een mogelijke interpretatie van de interactieterm bij de decompositie van de Atkinsonmaat, zie Das en Parikh (1982).
  21. Hiermee benadert deze maat de gevoeligheid van de logvariantie van inkomen, die

- helaas niet aan de basiseisen van een ongelijkheidsmaatstaf voldoet (Atkinson 1970, Kuga 1979).
22. Hoewel deze theorie in beginsel betrekking heeft op de verdeling van primair inkomen, heeft deze uiteraard ook betrekking op de verdeling van inkomens die hiervan zijn afgeleid.
  23. Een groot deel van deze tekst is ontleend aan Sahota (1978); auteurs die zonder referentie zijn genoemd zijn in deze publicatie terug te vinden. Zie ook Neal en Rosen (2000).
  24. In Nederland is de primaire inkomensverdeling betrekkelijk scheef en er vindt veel inkomensherverdeling plaats. De omvang van inkomensherverdeling is aan zekere grenzen gebonden, omdat deze ook van invloed is op de primaire inkomensverdeling. Zo zijn er aanwijzingen dat nog meer herverdeling zou leiden tot een nog scherevere primaire verdeling (Van Sinderen en Van Bergeijk, 1995).
  25. Deze uitruil tussen groei en ongelijkheid vormt ook in politiek Nederland een vraagstuk, waarop op meer fundamentele wijze antwoord wordt gezocht, zie bijvoorbeeld szw (2000), Telderstichting (2000), De Beer (1993: 62-88).
  26. Zie bijvoorbeeld Barr (1994: 136-139). Deze individualistische benadering van sociale welvaart wordt in de literatuur aangevochten, onder meer door Sen (1973: 47-76).
  27. Deze voorwaarden zijn discutabel. Zo merkt Sen op, dat er geen algemeen te rechtvaardigen veronderstelling is die het vergelijken van inkomensverdelingen met verschillende gemiddelde inkomens mogelijk maakt; men moet expliciet stelling nemen (Sen 1973: 60-61, 71-76).
  28. Lorenzdominantie wordt ook wel eerste-orde (stochastische) dominantie genoemd en generaliseerde Lorenzdominantie tweede-orde (stochastische) dominantie. Onder bepaalde voorwaarden zijn kruisende tweede-orde Lorenzcurven ook te rangschikken, door ook de variantie in de welvaartsvergelijking te betrekken, hetgeen leidt tot derde-orde (stochastische) dominantie. Het idee hierachter is dat bij gelijke afstand tussen twee personen waartussen een Pigou-Daltonoverdracht plaatsvindt meer welvaart oplevert naarmate het zich lager in de inkomensverdeling afspeelt (Lambert 1989: 74). Dus een overdracht van een middeninkomen naar een lager inkomen levert meer welvaart op dan een overdracht van een zeer rijke naar een rijke. Echter over de hieruit voortvloeiende conclusie dat dus de meest welvaartsverhogende overdrachten die zijn van een arme naar een zeer arme, kunnen de meningen verdeeld zijn. Wanneer expliciete uitspraken worden gedaan over de mate van ongelijkheidsaversie, zijn er ook mogelijkheden om kruisende gegeneraliseerde Lorenzcurven met elkaar te vergelijken (Lambert 1989: 88-108).
  29. De genoemde welvaartsvergelijking kan gedecomposeerd worden naar samenstellende inkomensbronnen, door voor μ de gemiddelde bijdragen van de onderscheiden bronnen te nemen en voor de Ginicoëfficiënt de verschillende concentratie-indices behorende bij deze bronnen. Een concentratie-index is een 'Ginicoëfficiënt' waarbij de eenheden niet zijn gerangschikt naar het eigen inkomen (hier: een bepaalde inkomensbron) maar naar een ander inkomensbegrip (hier: het gemiddeld totaalinkomen).
  30. Voor $\kappa = 1$ wordt de welvaartsvergelijking: $W = \exp(\ln(y_i)) n^{-1}$.
  31. Rawls stelt dat inkomensverschillen uitsluitend gerechtvaardigd zijn wanneer ze (ook) ten voordele strekken van de laagste inkomensgroepen. Anders gezegd, een inkomensverdeling is rechtvaardig wanneer het inkomen van de laagste inkomensgroepen hoger is dan het geval zou zijn in een situatie met kleinere inkomensverschillen (het zogenaamde maximinprincipe).
  32. Daarbij zijn aanvullende criteria gebruikt om enkele praktische complicaties te vermijden. In de eerste plaats is rekening gehouden met statistische onzekerheid in verband met het steekproefkarakter van de gegevens. Daarbij is een minimale marge van ¼%

aangehouden. In de tweede plaats is toegestaan dat aan de uiterste onderkant niet wordt voldaan aan de dominantie-eis omdat dit door enkele waarnemingen kan worden veroorzaakt. Daarbij is uitgegaan van twee varianten, een ruime (beperkt tot de onderste 5%) en een strenge variant (beperkt tot de onderste 1%), beide met maximaal één snijpunt.

3 Inkomensongelijkheid

3.1 Inleiding

De ontwikkelingen in de inkomensverhoudingen houden naar verwachting verband met demografische, sociale, economische en beleidsmatige ontwikkelingen. Processen als de toename van het aantal alleenstaanden, ouderen en eenoudergezinnen (demografisch), het aantal verdieners in huishoudens en het aandeel deeltijders (sociaal), het aandeel actieven, de samenstelling van de beroepsbevolking en van de werkgelegenheid (economisch) en de verandering van de toetredingsvoorwaarden en uitkeringsniveaus in de sociale zekerheid (beleidsmatig) zullen de inkomensverhoudingen zeer waarschijnlijk beïnvloeden.

In dit hoofdstuk wordt onderzocht in hoeverre dit daadwerkelijk het geval is. Dit gebeurt met behulp van een decompositiemethode, waarbij de inkomensongelijkheid wordt gerelateerd aan de samenstelling van zowel de bevolking (naar groepen) als de inkomens (naar inkomensbronnen). De nadruk ligt hierbij op veranderingen in de tijd. Een stijging van de ongelijkheid kan bijvoorbeeld samenhangen met een toename van de omvang van een bevolkingsgroep waarbinnen veel ongelijkheid is. Ook kan het zijn dat de gemiddelde inkomens van twee bevolkingsgroepen meer uiteen zijn gaan lopen zonder dat de ongelijkheid binnen die groepen is veranderd. De oorzaak kan ook gelegen zijn in een inkomensbron, bijvoorbeeld doordat de bron winst, die relatief ongelijk verdeeld is, bij steeds meer huishoudens voorkomt of een grotere omvang krijgt. Hierbij telt dus ook het effect van winst mee in huishoudens waar winst niet de hoofdbron is.

De decompositie geeft aan of en in welke mate er een verband is tussen dergelijke ontwikkelingen en de ongelijkheid. Veranderingen in de ongelijkheid worden hiermee dus wellicht 'verklaard' uit achterliggende ontwikkelingen die uiteenlopen tussen groepen of tussen inkomensbronnen. Dit gebeurt in dit hoofdstuk. Voor deze achterliggende ontwikkelingen kan in beginsel weer een nieuwe verklaring worden gezocht met behulp van een nadere decompositie. Een bevolkingsgroep kan bijvoorbeeld verder worden onderverdeeld in subgroepen. Het voert hier echter te ver om de oorzaken van alle ontwikkelingen bij alle bevolkingsgroepen en inkomensbronnen systematisch te analyseren.

Voor de decompositie van de ongelijkheid wordt een gangbare techniek gebruikt. Eerder deed bijvoorbeeld Jenkins (1995) een decompositieanalyse van de inkomensongelijkheid in Groot-Brittannië. De toepassing van de door hem gebruikte decompositietechniek op Nederlandse micro-inkomensgegevens is relatief nieuw. Geraedts (1998) deed een decompositie op Nederlandse surveygegevens uit de periode 1977-1993. In SCP (2001a) is ook een beperkte decompositie toegepast. SCP (2001b) beschrijft een decompositie met het accent op de ongelijkheid van voltijdlonen, waarbij een deel van de huishoudens buiten beschouwing blijft.

In dit hoofdstuk wordt de ongelijkheid in algemene zin onderzocht. Bevolkingsgroepen en inkomensbronnen worden gezien als de ‘eenheden’ die in de loop van de tijd worden gevolgd. Voor een gedetailleerde analyse van de herverdelende werking van een aantal overheidsinstrumenten wordt de lezer verwezen naar hoofdstuk 4.¹ Een analyse op microniveau, waarbij de bewegingen van individuele huishoudens in de loop der tijd worden gevolgd, vindt plaats in hoofdstuk 5.

Samenvattend poogt dit hoofdstuk antwoord te geven op de volgende vragen:

- In welke mate zijn verschillen in inkomensongelijkheid toe te schrijven aan de ongelijkheid tussen en binnen bevolkingsgroepen en aan verschillen tussen de bronnen van inkomen?
- In welke mate is de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid te begrijpen uit concrete demografische, sociale, economische en beleidsmatige ontwikkelingen?

De indeling is verder als volgt. In paragraaf 3.2 worden factoren besproken die mogelijk verantwoordelijk zijn voor ontwikkelingen in de inkomensongelijkheid en wordt ander onderzoek beschreven. Paragraaf 3.3 gaat in op de decompositiemethoden naar bevolkingsgroepen en naar inkomensbronnen. Voor een goed begrip van de rest van het hoofdstuk is het echter niet nodig deze technische paragraaf te lezen. In paragraaf 3.4 worden de analyseresultaten naar bevolkingsgroepen beschreven, in paragraaf 3.5 naar inkomensbronnen. Het hoofdstuk wordt samengevat in paragraaf 3.6.

3.2 Verklaringen voor ongelijkheid

Er zijn verschillende theorieën over de invloed van demografische, sociale, economische en beleidsmatige ontwikkelingen op de inkomensongelijkheid. Deze paragraaf gaat in op de empirische waarde van deze theorieën voor westerse samenlevingen. Anders dan in paragraaf 2.5, waar bleek dat de vorm en spreiding van de inkomensverdeling op een vast moment in de tijd moeilijk te verklaren valt, wordt hier geconcentreerd op veranderingen in de tijd, die bovendien worden gekoppeld aan maatschappelijke veranderingen.

De ontwikkeling van de ongelijkheid in Nederland is in hoofdstuk 2 reeds besproken. Relatief sterke veranderingen deden zich voor tussen 1985 en het begin van de jaren negentig. In deze periode steeg de ongelijkheid, vooral aan de onderkant van de inkomensverdeling. Voor en na deze stijging is het niveau van ongelijkheid redelijk tot zeer stabiel.

In eerste instantie wordt door de meeste auteurs (bijvoorbeeld Wilterdink (1993, 2002), Gottschalk et al. (1997), Jenkins (1995) en Geraedts (1998)) de toenemende loonongelijkheid genoemd als hoofdoorzaak van de stijging van de inkomensongelijkheid sinds het midden van de jaren tachtig. Hiervoor worden vooral veranderingen in opleidingsniveau verantwoordelijk gesteld. Bij de beloning van werk naar

opleidingsniveau spelen diverse effecten een rol. Door technologische ontwikkelingen ontstaat er relatief meer vraag naar hoogopgeleide personen. De vraag naar lager opgeleiden daalt juist, onder andere door het importeren van goederen uit lagelonenlanden. In eerste instantie zou dit tot grotere beloningsverschillen moeten leiden: hoger opgeleiden worden immers relatief schaarser en kunnen daarmee een hoger loon afdwingen.

De zaak ligt echter minder eenvoudig. Niet alleen de vraag naar, maar ook het aanbod van hoger opgeleiden is gestegen. Aan de andere kant wordt het aanbod van lager opgeleiden bepaald door twee tegengestelde effecten: enerzijds beëindigen minder personen hun schoolcarrière op een laag niveau, anderzijds bestaat de toegenomen immigratie juist overwegend uit lager opgeleiden. Bovendien kunnen op een te hoogopgeleide arbeidsmarkt verdringingseffecten ontstaan, doordat werkgevers hogere opleidingsniveaus vragen dan strikt noodzakelijk om zo betere arbeidskrachten binnen te halen. Ook kan het zijn dat binnen een groep van een bepaald opleidingsniveau andere vaardigheden zoals sociale vaardigheden, die niet via het kenmerk 'opleiding' zijn te meten, bepalend worden op de arbeidsmarkt. Zo kan een groter aanbod van hoger opgeleiden dus zelf weer tot een verandering in de vraag leiden.

A priori valt dus niet te zeggen of en hoe de beloningsverschillen naar opleidingsniveau veranderen en of hiervoor een cruciale rol is weggelegd bij de verklaring van veranderingen in inkomensgelijkheid.

Wilterdink (2002) constateert voor Nederland dat de beloningsverhoudingen naar opleidingsniveau per saldo niet al te zeer veranderd zijn. Dit is in overeenstemming met Hartog et al. (1999), die stabiele loonverhoudingen signaleert na een daling van het rendement op scholing tot halverwege jaren tachtig.

Een overzicht van empirisch onderzoek naar de oorzaken van loonongelijkheid in de Verenigde Staten is gemaakt door Levy en Murnane (1992). Bij de opsplitsing van de werkende bevolking in groepen naar geslacht, leeftijd en opleiding blijkt zowel de ongelijkheid tussen als binnen deze groepen in de loop der tijd te zijn veranderd. Voorts is de structuur van de werkgelegenheid veranderd, in die zin dat het aantal banen in slechter betalende sectoren sneller is gegroeid dan vergelijkbare banen in beter betalende sectoren. De verandering in de ongelijkheid binnen groepen kan minder goed worden geduïd. Wel blijkt dat er groeiende loonverschillen zijn tussen ondernemingen bij vergelijkbare baankwalificaties. Er zijn aanwijzingen dat ook dit te maken heeft met de veranderde vraag naar vaardigheden.

Ook Danziger en Gottschalk (1995) signaleren vanaf 1980 in de Verenigde Staten naast de eerder genoemde invloeden een effect van de structuur van de werkgelegenheid, namelijk in de afname van het relatieve belang van de industriesector. Ook voor de Nederlandse situatie is gevonden dat de structuur van de werkgelegenheid een rol speelt (Elfring en Kloosterman 1994). Een verschuiving van industrie en bouwnijverheid naar de (commerciële) dienstensector zou zowel leiden tot meer beroepen aan de bovenkant van de verdeling als aan de onderkant van de verdeling: de diensten-

sector heeft enerzijds meer laagbetaald routinematig werk en aan de andere kant ook meer 'kennisberoepen' die meer analytisch van aard zijn. Verder zou de geringe organisatiegraad van de dienstensector, waardoor beloningsverhoudingen minder worden getemperd, bijdragen aan extra ongelijkheid binnen die sector.

Een tweede populaire verklaring voor de toenemende ongelijkheid ligt in het optreden van de overheid (zie onder meer Wilterdink (2002)). De toenemende werkloosheid in het begin van de jaren tachtig, maar ook de verdergaande internationalisering dwongen tot bezuinigingen en denivellering. Allerlei regelingen werden ingeperkt: de koppeling van minimumuitkeringen aan het minimumloon werd bijvoorbeeld niet steeds uitgevoerd, waardoor de uitkeringen uiteindelijk in reële termen achterliepen. Ook werd het belastingregime minder progressief (zie hoofdstuk 4 in dit rapport). Aan de andere kant zijn (vooral recent) ook maatregelen uitgevoerd die de ongelijkheid aan de onderkant trachten te verkleinen, bijvoorbeeld het instellen van gesubsidieerde banen en belastingmaatregelen die ouderen met lage inkomens gericht ondersteunen.

Onder meer Wilterdink (2002) wijst voorts op het toenemende belang van kapitaalinkomen. Door wijzigende machtsverhoudingen en verregaande internationalisering neemt de rol van kapitaal, na een gedurige afname tot 1980, weer toe. Vermogen is geconcentreerd bij de hogere inkomensgroepen en toenemend vermogen zal de ongelijkheid dus vergroten.

De drie trends van meer loonongelijkheid, een versobering van de verzorgingsstaat en een grotere rol van het kapitaalinkomen dragen ook in andere landen bij aan de ongelijkheid. Ze treden gelijktijdig op en grijpen in elkaar, hetgeen de analyse bemoeilijkt. De processen zijn ook in grote mate internationaal van aard en daarmee beperkt beïnvloedbaar door de overheid.

Ook andere verklaringen worden wel genoemd. Wilterdink (2002) en Hendrix (1998) noemen de afname van de omvang van de huishoudens, die leidt tot een geringe denivellering, doordat er meer eenpersoonshuishoudens met relatief lage inkomens komen. Het toenemend aantal verdieners onder paren (met of zonder kinderen) heeft minder duidelijke gevolgen. Saunders et al. (1998) geven een overzicht van de bijdrage van toetreding tot de arbeidsmarkt van partners van verdieners, veelal vrouwen. In het Westen lijkt dit proces in het algemeen een nivellerende invloed te hebben, hoewel deze niet uniform optreedt in alle landen.

Het land van herkomst van personen hangt samen met hun inkomen, zoals onder meer blijkt uit SCP/CBS (2000). Allochtonen van niet-westerse herkomst hebben vaker lage inkomens. De immigratie zou de inkomensongelijkheid kunnen vergroten, al zal dit ook afhangen van de omvang van de groep niet-westerse allochtonen.

In decompositieanalyses komt een aantal verklaringen bij elkaar. Jenkins (1995) noemt in zijn analyse voor Groot-Brittannië een aantal factoren die mogelijk van

invloed zijn op veranderingen in de inkomensongelijkheid. Het zijn veranderingen in de leeftijdstructuur, de huishoudensstructuur, de werkgelegenheidsstructuur, de productiestructuur, conjunctuurbewegingen, de beloningsstructuur van arbeid en kapitaal, de structuur van secundaire inkomensoverdrachten (heffingen en uitkeringen) en internationale ontwikkelingen op voorgaande gebieden. Vervolgens toetst hij een aantal gangbare veronderstellingen over de effecten van deze factoren aan de hand van uitkomsten van groeps- en bronnendecomposities. Een aantal blijkt niet houdbaar te zijn. Ontwikkelingen in de verdeling van loon, de werkgelegenheidsstructuur, de werkloosheid en (in mindere mate) het kapitaalinkomen blijken de voornaamste oorzaken te zijn van veranderingen in de inkomensongelijkheid in Groot-Brittannië in de periode 1971-1986. Hierbij merkt Jenkins wel op dat de indeling naar groepen slechts een bescheiden verklaring biedt voor de waargenomen ontwikkelingen. De ontwikkeling in de inkomensongelijkheid binnen groepen is meestal het belangrijkste, gevolgd door verschillen in de ontwikkeling van het gemiddeld inkomen van groepen. Alleen in de periode 1976-1981 speelt de omvang van groepen met uiteenlopende gemiddelde inkomens een (bescheiden) rol, via de toename van het aantal werklozen met hun lagere huishoudensinkomens.

Geraedts (1998) voert een vergelijkbare analyse voor Nederland uit. Een reeks van vijf Woningbehoefteonderzoeken (van 1977 tot 1993, met vierjaars intervallen) dient hiervoor als gegevensbron. De binnengroepsongelijkheid blijkt bij alle onderzochte kenmerken afzonderlijk (leeftijdsklasse hoofd, provincie, samenstelling huishouden, activiteitscategorie hoofd en opleidingsniveau hoofd) minimaal driemaal zo groot te zijn als de tussengroepsongelijkheid, hetgeen op een vrij lage 'verklaringsgraad' wijst van groepsindelingen. Veranderingen in aandelen van de groepen blijken dan ook slechts weinig invloed op de totale ongelijkheid te hebben. Naar inkomensbron bezien blijkt dat loon de grootste invloed heeft op de ontwikkeling van de totale ongelijkheid, al hebben ook andere bronnen aanzienlijke invloed.

Hendrix (1998) onderzoekt de inkomensverschillen in Nederland met de Woningbehoefteonderzoeken van 1986, 1990 en 1994 op basis van de meest gebruikte ongelijkheidsmaatstaf, Ginicoëfficiënt. Hij gebruikt geen decompocitieanalyse, maar simuleert de stelsels en bewegingen die mogelijk van invloed zijn op de inkomensontwikkeling om zo een voor een de invloed van bronnen en groepsindelingen te onderzoeken.² Het blijkt dat het grootste deel van de ontwikkelingen kan worden verklaard uit een vergroting van financiële prikkels op de arbeidsmarkt. De overheid streeft hiermee op langere termijn een nivellering na, maar op korte termijn kan er juist sprake zijn van een denivellerend effect. Voorts komt een grotere loonflexibiliteit (meer vrijheid bij het bepalen van de beloning) als verklaring naar boven. Maar ook het toenemend aandeel alleenstaanden en tweeverdieners speelt een rol. Bij de toename van het aandeel tweeverdieners is het niveau in de uitgangssituatie bepalend voor het effect op de ongelijkheid van de gehele bevolking. Bij een kleine omvang van de groep betekent een toename dat er relatief hoge huishoudensinkomens bijkomen. Zij vergroten dan de ongelijkheid. Als er al veel tweeverdieners zijn, betekent een verdere toename juist dat ook de laatste 'niet-hoge' inkomens nu hoog

worden. De inkomensverschillen en de ongelijkheid nemen dan af. In de onderzochte periode is het effect van tweeverdieners eerst een toename van de ongelijkheid (tot 1990), gevolgd door een afname.

De Beer (SCP, 2001b) voert decompositieanalyses uit met het accent op de rol van de werkgelegenheid en op de trendbreuk in de ongelijkheid tussen 1985 en 1990. De drijvende krachten achter de ongelijkheidstoename zijn vooral binnen groepen te vinden. De toename van het aandeel tweeverdieners bijvoorbeeld leidt tot minder ongelijkheid onder de totale bevolking, omdat de ongelijkheid van tweeverdieners onderling laag is. Wel verklaart de vergroting van de inkomensverschillen tussen actieven en inactieven een (bescheiden) deel van de toename in ongelijkheid. Een nadere analyse vindt vervolgens plaats onder de grootste groep, de werkenden in loondienst, waarbij een aantal mogelijke verklaringen wordt getoetst. De ontwikkelingen binnen allerlei groepen domineren echter steeds, waardoor er geen echte oorzaak aan te wijzen valt. De enige uitzondering is de beroepsgroep (in zeven groepen uiteenlopend van agrarische tot wetenschappelijke functies): in 1983-1991 verklaart deze via de omvang van groepen en via loonverschillen tussen groepen een derde van de totale ontwikkeling in de inkomensongelijkheid.

In navolging van Jenkins (1995) combineren we bovenstaande tot een lijst van mogelijke oorzaken van veranderingen in de inkomensongelijkheid.

Tabel 3.1 Mogelijke verbanden tussen demografische, sociale, economische en beleidsmatige ontwikkelingen en de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid

ontwikkeling	relatie met inkomens	effect op ongelijkheid
demografisch		
vergrijzing	ouderen hebben lagere inkomens, maar die gaan wellicht stijgen	onduidelijk
huishoudensverduunning	minder inkomenspooling ^a	toename
huishoudensverduunning	eenoudergezinnen hebben lagere inkomens	toename
immigratie	niet-westerse allochtonen hebben vaker lage inkomens	toename
sociaal		
toename aantal tweeverdieners	tweeverdieners hebben hogere inkomens	eerst stijging, dan daling
toename aantal tweeverdieners	meer inkomenspooling ^a	afname
toename deeltijdbanen	onduidelijk	onduidelijk
toename ondernemerschap	meer pieken en dalen in inkomens	toename
toename inkomen uit vermogen	sterk geconcentreerd bij hoge inkomens	toename
meer hoger opgeleiden	hoger opgeleiden hebben hogere inkomens	onduidelijk
veranderende relatie inkomen met opleidingsniveau	onduidelijk	onduidelijk
economisch		
toename loonverschillen	toename inkomensverschillen	toename
verschillen steden/Randstad/overig	onduidelijk	onduidelijk
macro-economische ontwikkelingen	fluctuaties werkloosheid: meer/minder huishoudens met (relatief lage) uitkeringen	toename/afname
verschuiving naar dienstensector	meer loonongelijkheid binnen dienstensector	toename
beleidsmatig		
minder progressief belastingen- en heffingstelsel	denivellering	toename
versoering uitkeringstelsel	minder en lagere uitkeringen	onduidelijk

a Inkomenspooling: het verschijnsel dat de ongelijkheid onder paren kleiner is dan onder alleenstaanden, en kleiner onder tweeverdieners dan onder eenverdieners (zie hoofdstekst).

Bron: Jenkins (1995) SCP-bewerking

De vergrijzing houdt een toename van het aandeel ouderen in. Hun inkomens zijn over het algemeen lager dan die van de rest van de bevolking, waardoor de inkomensverschillen toenemen. Parallel hieraan moet wel worden nagegaan of de inkomens van ouderen niet veranderen ten opzichte van de rest van de bevolking. Immers, in de loop der tijd kunnen wellicht meer personen genieten van een aanvullend pensioen dat bovendien gemiddeld ook hoger zou kunnen worden. Ook kan de ongelijkheid onder ouderen onderling daardoor veranderen, wat op zichzelf weer een

effect heeft op de totale ongelijkheid. Een cohortanalyse, waarbij niet leeftijdsgroepen maar (delen van) generaties als onderzoekseenheid in de tijd worden gevolgd is met de decompositiemethode om technische redenen overigens niet mogelijk.³

De huishoudensverdunding vloeit onder meer voort uit de langere levensverwachting, het op latere leeftijd trouwen en het toenemend aantal scheidingen. Bij huishoudens met twee volwassen partners zal de ongelijkheid in het algemeen lager zijn dan bij andere huishoudens. Bij tweeverdieners verkleint de aanwezigheid van een (al dan niet verdienende) partner namelijk de kans op extreem lage of hoge inkomens. Dit kan worden geïllustreerd aan de hand van een gedachte-experiment. Als we uit de groep alleenstaanden paren zouden formeren, hangt de ongelijkheid die zo ontstaat geheel af van de samenhang tussen de inkomens van de bijeengebrachte partners. Als elke alleenstaande een paar vormt met een andere alleenstaande die precies hetzelfde inkomen heeft, zal de ongelijkheid van de paren even groot zijn als die van de alleenstaanden. Dan zijn immers alle inkomens precies verdubbeld en dit heeft geen gevolgen voor de ongelijkheid. In werkelijkheid zullen partners in het algemeen verschillende inkomens hebben, met een dempend effect op de ongelijkheid. Dit verschijnsel staat bekend als inkomenspooling.

Daarnaast hebben eenoudergezinnen over het algemeen lagere inkomens doordat de partner met de lagere loonvoet meestal de kinderen krijgt en door de verzorgende taken minder ruimte heeft om te gaan werken.

De toename van het aandeel allochtonen van niet-westerse herkomst zal, door hun lagere inkomens, kunnen leiden tot meer ongelijkheid. Wel is dit een relatief kleine groep, waardoor het effect ook bescheiden zou kunnen zijn.

De toename van het aandeel tweeverdieners onder paren kan tot verschillende effecten leiden. Het al eerder genoemde poolingeffect houdt in dat tweeverdieners gelijker verdeeld zijn dan andere paren. Daartegenover hebben tweeverdieners over het algemeen hogere huishoudensinkomens dan eenverdieners. Zolang tweeverdieners nog ver in de minderheid zijn, betekent een toename van deze groep een vergroting van de ongelijkheid. Er komen immers relatief hoge inkomens bij. Maar als tweeverdieners eenmaal in de meerderheid zijn, betekent een verdere toename juist dat de ongelijkheid zal gaan afnemen. Dan vormt de groep eenverdieners met hun relatief lage inkomens een steeds kleinere minderheid.

Het effect van de toename van het aantal deeltijdbanen hangt helemaal af van de personen die de deeltijdbanen gaan bezetten. Als alleenstaanden vaker dan voorheen deeltijdbanen bezetten in plaats van voltijdbanen, vergroot dit de ongelijkheid. Zijn het juist alleenstaande werklozen die via deeltijdbanen aan de slag komen, dan verkleint dit de ongelijkheid. Daarom is het effect op de ongelijkheid niet op voorhand te duiden.

Het toenemend ondernemerschap leidt tot meer fluctuaties in inkomens, doordat winstinkomens in tegenstelling tot looninkomens direct worden bepaald door de bedrijfsresultaten in het lopende jaar. Er kunnen zelfs jaren met verlies voorkomen. De ongelijkheid onder winstinkomens is daardoor groter dan die onder looninkomens. Meer inkomen uit vermogen leidt ook tot hogere ongelijkheid door de sterke

concentratie van deze bron bij hoge inkomens. Een toename van het aandeel hoger opgeleiden leidt tot een toename van de ongelijkheid zolang deze groep nog in de minderheid is. Toenemende loonverschillen kunnen leiden tot meer inkomensverschillen, indien hogere lonen geconcentreerd voorkomen bij huishoudens met hoge huishoudensinkomens en lage lonen bij lage huishoudensinkomens. Dit verband ligt voor de hand, maar ook andere verbanden zijn denkbaar, vooral bij tweeverdieners. Als zij een hoog en een laag inkomen in een huishouden combineren, is het zelfs denkbaar dat meer loonongelijkheid geen effect heeft op de huishoudensinkomens. Verder zouden ook hoge lonen juist in grote huishoudens kunnen voorkomen en lage lonen bij alleenstaanden. In dat geval is het verband tussen (ongestandaardiseerd) loon en gestandaardiseerd huishoudensinkomen niet op voorhand positief.

Het effect van macro-economische omstandigheden (groei- en recessieperioden) wordt hier afgemeten aan de fluctuaties in de werkloosheid. Andere effecten op het microniveau van huishoudens en personen zijn moeilijker vast te stellen, al zullen er wel effecten via (micro)kenmerken als loonontwikkeling, behaalde winstinkomens en inkomens uit vermogen zijn. De effecten treden vaak pas na een zekere termijn op en kunnen alleen goed worden gevolgd met een jaar op jaar analyse.

Een ruimtelijke indeling (stedelijkheid en wel of niet Randstad) wordt gebruikt om mogelijke verschillen in economische ontwikkeling tussen diverse regio's te analyseren. Het is denkbaar dat meer dynamiek optreedt in (Rand)stedelijke gebieden, met meer ongelijkheid als gevolg. Ook zouden achterstandswijken in grote steden het gemiddeld inkomen daar kunnen verlagen.

Een verschuiving van de werkgelegenheid naar de dienstensector, waarin meer loonongelijkheid zou bestaan, wordt ook onderzocht.

De aanpassing van het belasting- en heffingenstelsel in de richting van minder progressiviteit zal per definitie leiden tot meer ongelijkheid. De aanpassing van het uitkeringenstelsel kan, door strengere toelatingseisen en verlaging van uitkeringen tot meer ongelijkheid leiden. Echter, op termijn kan het er ook toe leiden dat meer mensen aan het werk gaan. Dit zou de ongelijkheid juist verlagen (zie ook hoofdstuk 5).

3.3 Analysemethode

In deze paragraaf komen eerst de decomposities naar groepen en naar bronnen aan bod. Naast decompositie op één moment in de tijd wordt ook gekeken naar de toepasbaarheid van decompositie op ontwikkelingen in de tijd. In paragraaf 2.5 zijn ongelijkheidsmaatstaven en hun geschiktheid voor decompositie al aan de orde geweest. Vervolgens wordt gekeken hoe decompositieanalyse kan worden gebruikt om hypothesen te toetsen over de relatie tussen maatschappelijke processen en de inkomensongelijkheid.

Decompositie naar bevolkingsgroepen

De eerste decompositie maakt onderscheid naar groepen huishoudens, bijvoorbeeld

naar leeftijd. De totale inkomensverdeling op een vast moment in de tijd wordt daarbij voorgesteld als een samenvoeging van de verdelingen van de groepen. Het is mogelijk om voor de inkomensongelijkheid, die een abstracte maat is voor de verdeling, een soort optelregel op te stellen op groepsniveau.⁴ Daarbij wordt in de strengste variant, additieve decompositie, de totale inkomensongelijkheid gedecomposeerd in twee op te tellen bijdragen, de ongelijkheid ‘tussen groepen’ en de ongelijkheid ‘binnen groepen’. De tussengroepsongelijkheid is daarbij de ongelijkheid die zou resulteren, wanneer alle huishoudens binnen elke groep afzonderlijk hetzelfde inkomen zouden hebben, dus bij totale gelijkheid binnen de groepen afzonderlijk. De binnengroepsongelijkheid is een gewogen optelling van de ongelijkheden per groep. Het gewicht dat aan een groep wordt toegekend, varieert naargelang de gekozen maatstaf met de omvang van de groep, het inkomen binnen die groep, of beide.

Hierdoor is de tussengroepsongelijkheid te interpreteren als het ‘verklaarde’ deel van de totale ongelijkheid (door de groepsindeling), en de binnengroepsongelijkheid als het ‘niet verklaarde’ deel: de ongelijkheid wordt ten dele verklaard door verschillen in het kenmerk waarnaar de groepen zijn ingedeeld.

$$I = I_{tussen} + I_{binnen} \quad (3.1)$$

met:

I totale ongelijkheid
 I_{tussen} tussengroepsongelijkheid
 I_{binnen} binnengroepsongelijkheid

Additieve decompositie is slechts mogelijk bij een bepaalde groep ongelijkheidsmaatstaven en niet bij een populaire maatstaf als de Ginicoëfficiënt.⁵ De maatstaven waarbij het wel mogelijk is, stammen af van de zogenaamde ‘generalised entropy’-familie (zie paragraaf 2.5). De afleiding hiervan is onder meer te vinden in Shorrocks (1980). Hier wordt een variant op de variatiecoëfficiënt, I_2 , gebruikt. De formule voor deze ongelijkheidsmaatstaf is:

$$I_2 (= \frac{1}{2} CV^2) = \frac{1}{\mu^2} \frac{1}{n} \sum_i (y_i - \mu)^2 \quad (3.2)$$

De decompositie op een vast moment in de tijd luidt:

$$I_2 = I_{2,tussen} + I_{2,binnen} = \frac{1}{2} \sum_g v^g \left(\left(\frac{\mu^g}{\mu} \right)^2 - 1 \right) + \sum_g v^g \left(\frac{\mu^g}{\mu} \right)^2 I_2^g \quad (3.3)$$

met:

I_2 variatiecoëfficiënt (zie tabel 2.5 in hoofdstuk 2) v^g aandeel huishoudens in groep g
 I_2^g variatiecoëfficiënt binnen groep g afzonderlijk μ^g gemiddeld inkomen van groep g , en μ gemiddeld inkomen van de populatie

Toepassingen van deze ontbindingen zijn onder meer te vinden in Mookherjee en Shorrocks (1982).

Behalve de situatie op een moment in de tijd, is het ook interessant de ontwikkelingen in de tijd te analyseren via een decompositie. Mookherjee en Shorrocks (1982) ontbinden de verandering in de mean log deviation I_0 in een zuiver tussengroepseffect (veranderingen in de gemiddelde inkomens van de onderscheiden bevolkingsgroepen), een zuiver binnengroepseffect en verschuivingen in bevolkingsaandelen. Een vergelijkbare analyse op basis van I_2 is te vinden in Jäntti (1993).

De veranderingen in de genoemde maatstaven kunnen dus worden gedecomposeerd naar veranderingen in tussen- en binnengroepsongelijkheden, onderscheiden naar de oorzaken van deze veranderingen, namelijk veranderingen in:

- μ^g het gemiddeld groepsinkomen in groep g
- I^g de ongelijkheid van groepen afzonderlijk
- v^g het groepsaandeel in de bevolking

Bijlage B1 geeft de afleidingen voor deze decomposities.

Decompositie naar inkomensbronnen

De tweede decompositie maakt onderscheid naar bronnen van inkomen. Hier wordt niet de bevolking in groepen huishoudens ingedeeld, maar wordt het inkomen bij alle huishoudens opgedeeld naar inkomensbron. Ook voor deze interpretatie is gezocht naar een regel die bijdragen 'per bron' laat optellen tot de totale inkomensongelijkheid. Shorrocks (1982a, 1982b) laat zien dat er zonder aanvullende criteria een woud aan optelregels te bedenken is waardoor de bijdrage aan de ongelijkheid van vrijwel elke willekeurige bron alle mogelijke waarden kan aannemen. Om tot een zinvolle en unieke optelregel te komen, legt hij de volgende extra voorwaarden op:

- onafhankelijkheid van volgorde en aantal van de bronnen
- gelijkheid van bijdragen van bronnen met dezelfde verdeling en
- de bijdragen van gelijk verdeelde bronnen moeten gelijk zijn aan nul.⁶

Het resultaat is:

$$I = \sum_b S_b = \sum_b s_b I = I \sum_b s_b \quad \text{met}$$
$$s_b = \frac{\text{covariantie}(y, y_b)}{\mu^2} = \frac{(A+B)}{2}$$

met:

- I totale ongelijkheid
- S_b absolute bijdrage van bron b
- s_b relatieve bijdrage van bron b
- y totale inkomen
- y_b inkomen uit bron b
- μ gemiddelde van het totale inkomen
- A de totale ongelijkheid die zou resulteren, indien al het overige inkomen (niet uit bron b) gelijk verdeeld zou zijn
- B de hoeveelheid waarmee de totale ongelijkheid zou afnemen, indien bron b gelijk verdeeld zou zijn

In tegenstelling tot de groepsdecompositie is de bronnendecompositie in beginsel uitvoerbaar met elke ongelijkheidsmaatstaf. Bij de bronnendecompositie in de tijd is een exacte opsplitsing in theorie mogelijk zonder enige restrictie op de maatstaf, zie hiervoor bijlage B1.

Bij de analyse naar inkomensbronnen biedt de keuze voor een maatstaf die ‘nullen aankan’ praktisch voordeel. Immers, bij de analyse van het besteedbaar inkomen zijn in dit onderzoek de huishoudens met een zeer laag inkomen weggelaten, maar bij de analyse naar inkomensbron steekt het probleem van nulinkomens op grote schaal weer de kop op. Vrijwel elke bron is bij een grote groep huishoudens nul. Mede hierom is hier verder gekozen voor de ongelijkheidsmaatstaf I_2 .

Gebruik van groeps- en bronnendecompositie

De groeps- en bronnendecompositie worden hier beide gebruikt om ontwikkelingen in de ongelijkheid toe te schrijven aan ontwikkelingen in de gemiddelde inkomens van bevolkingsgroepen ($\div \mu$), in ongelijkheid binnen groepen afzonderlijk ($\div I$) en in hun aandeel in de bevolking ($\div v$) en in de ontwikkeling bij bronnen van inkomen. In de volgende tabel zijn de eerder genoemde gegevens en opgeworpen hypotheses over deze verbanden geordend weergegeven.

Tabel 3.2 Mogelijke verbanden tussen demografische, sociale, economische en beleidsmatige ontwikkelingen en de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid

ontwikkeling	relatie met inkomens	effect op ongelijkheid	effect loopt via	te analyseren via	
				tussengr.ong. +μ	binnengr.ong. +ν
demografisch					
vergjzing	ouderen hebben lagere inkomens, maar die gaan wellicht stijgen	?	leeftijd	?	+
huishoudensverduinning	minder inkomenspooling	+	huishoudenstype		+
huishoudensverduinning	eenoudergezinnen hebben lagere inkomens	+	huishoudenstype		+
immigratie	niet-westerse allochtonen hebben lagere inkomens	+	allochtoon		+
sociaal					
toename aantal tweeverdieners	tweeverdieners hebben hogere inkomens	?	aantal verdieners	?	
toename aantal tweeverdieners	meer inkomenspooling	-	aantal verdieners		-
toename deeltijbanen	onduidelijk	?	aantal verdieners	?	
toename ondernemerschap	meer pieken en dalen in inkomens	+	winst		+
toename inkomen uit vermogen	sterk geconcentreerd bij hoge inkomens	+	sociaal-economische positie		+
meer hoger opgeleiden	hoger opgeleiden hebben hogere inkomens	?	inkomen uit vermogen	?	+
verand. relatie ink. met opl.niveau	onduidelijk	?	opleidingsniveau	?	?
economisch					
toename loonverschillen	toename inkomensverschillen	+	loon		+
verschil steden/Randstad/overig	onduidelijk	?	aantal verdieners	+	
macro-econ. ontwikkelingen	fluctuaties werkloosheid: meer/minder huish. met (relatief lage) uitk.	+/ -	sociaal-economische positie	?	?
verschuiving naar dienstensector	meer loonongelijkheid binnen dienstensector	+	ruimtelijke indeling	?	?
beleidsmatig					
minder progr. belast. en heff.stelsel	denivellering	+	sociaal-economische positie	?	?
versobering uitkeringsstelsel	minder en lagere uitkeringen	?	sector werkzaamheid	?	?
			ink. belasting en heffingen		+
			uitkering		?
			sociaal-economische positie	+	?
			aantal verdieners	+	?

+/- positieve, negatieve bijdrage aan de ontwikkeling van de ongelijkheid
 ? richting van effect is onduidelijk
 +/- wisselend positieve en negatieve bijdrage aan de ontwikkeling van de ongelijkheid
 Bron: Jenkins (1995) SCP-bewerking

Tabel 3.2 wordt hier toegelicht aan de hand van een voorbeeld. Bij de economische ontwikkeling ‘toename loonverschillen’ wordt een positief effect op de ongelijkheid verwacht. Dit effect kan, als het inderdaad voorkomt, met behulp van decomposities op enkele manieren worden gelokaliseerd. De meest voor de hand liggende manier is een bronnendecompositie. Als de inkomensbronloos in de loop der tijd steeds ongelijker verdeeld raakt, zal deze bron een positieve en toenemende bijdrage leveren aan de totale ongelijkheid. Maar ook een groepsdecompositie biedt mogelijkheden. Bij de indeling naar ‘sociaal-economische positie hoofd’ zal binnen de groep werknemers de ongelijkheid toenemen. Bij de groepsdecompositie zal dit zich uiten in een toenemende binnengroepsongelijkheid. Ook bij het kenmerk ‘aantal verdieners’ zal de ongelijkheid binnen de groepen met een of twee verdieners stijgen.

Overigens moet wel worden bedacht dat de hier genoemde kenmerken verband met inkomen kunnen hebben, maar ook onderling niet geheel onafhankelijk zullen zijn. De genoemde verbanden tussen kenmerken en inkomen zullen vaak overheersen, maar er kunnen ook schijnverbanden (met meestal kleinere effecten) bestaan tussen andere kenmerken en inkomen. Zo kan bijvoorbeeld de leeftijd van het hoofd van het huishouden verband hebben met het aantal verdieners in dat huishouden (jonge paren zijn vaker tweeverdiener), waardoor het kenmerk ‘aantal verdieners’ verantwoordelijk zal zijn voor een deel van het effect onder de noemer leeftijd.⁷

3.4 Analyse naar bevolkingsgroepen

In de analyses wordt de decompositietechniek (paragraaf 3.3) gebruikt om de hypothesen over de effecten van variabelen (zie overzicht in tabel 3.2) te toetsen. In deze paragraaf komen decomposities naar bevolkingsgroepen aan de orde. In het algemeen zal niet elk kenmerk tot een indeling in hetzelfde aantal groepen leiden. Dit zou echter al snel kunnen betekenen dat een kenmerk veel ‘verklaart’ omdat er veel categorieën zijn (bijvoorbeeld bij leeftijd). Om inzicht te krijgen in de verklaaringskracht van de onderscheiden kenmerken zijn per kenmerk zes categorieën geconstrueerd, voorzover mogelijk. Hiervoor zijn indelingen gekozen die de inkomensverschillen zo goed mogelijk verklaren, en die zo min mogelijk overlap met andere indelingen vertonen.

In bijlage B2 staan de resultaten van analyses in drie varianten om de gevoeligheid voor de keuzes van groepsindeling en inkomensbegrip te laten zien. Daar blijkt ook uit dat een analyse op combinaties van kenmerken niet veel toevoegt aan de resultaten.

De meeste analyses vinden plaats op het Inkomenspanelonderzoek (IPO), een omvangrijke steekproef uit de administratie van de belastingdienst. Het telt in de aanwezige jaargangen (1977, 1981, 1985 en 1989 tot en met 1999) steeds minimaal circa 75 duizend huishoudens. Gegevens over opleidingsniveau, aantal gewerkte uren en sector van werkzaamheid zijn echter niet beschikbaar in het IPO. Hier wordt het Aanvullend voorzieningengebruikonderzoek (AVO) gebruikt, omdat het de beste

gegevens over opleidingsniveau en sector van werkzaamheid bevat.⁸ Dit bestand telt ruwweg zes tot zeven duizend huishoudens en heeft als jaargangen 1979, 1983, 1987, 1991, 1995 en 1999. Bedacht moet worden dat het minder betrouwbaar is dan het IPO en dat er ook verschillen voorkomen in algehele niveaus van inkomen en ongelijkheid. Het is echter de best beschikbare informatie.

Inkomens van bevolkingsgroepen op een moment in de tijd

De ongelijkheid van de onderscheiden groepen is weergegeven in de volgende tabellen, op basis van drie verschillende maatstaven. Het dient als algemene indruk en als inleiding tot de decompositieanalyse. Tussen- en binnengroepsongelijkheden komen later aan de orde. De maatstaven zelf zijn reeds in paragraaf 2.5 toegelicht.

**Tabel 3.3a Gemiddelde en ongelijkheid van gestandaardiseerd inkomen van huishoudens onder-
scheiden naar leeftijd hoofd, sociaal-economische categorie hoofd, huishoudenstype,
aantal verdieners, ruimtelijke indeling en land van herkomst in 1998**

indeling	aandeel in de bevolking (%)	gemiddeld inkomen (x 1.000 euro, in prijzen van 1999)	ongelijkheid ^a		
			l_0	l_1	l_2
naar leeftijd hoofd					
18-24	4	9,2	0,149	0,136	0,145
25-34	20	16,0	0,090	0,085	0,089
35-54	40	17,6	0,095	0,093	0,101
55-64	14	17,8	0,109	0,108	0,120
65-74	12	15,5	0,087	0,091	0,104
75 en ouder	10	14,0	0,089	0,097	0,116
naar sociaal-economische positie hoofd					
zelfstandig/overig	10	20,1	0,153	0,138	0,146
ambtenaar	6	19,7	0,053	0,054	0,059
werknemer markt	43	17,8	0,073	0,072	0,079
werkloze met uitkering/bijstand/ studiebeurs	11	10,3	0,116	0,120	0,142
arbeidsongeschikte	4	12,5	0,070	0,071	0,078
pensioenontvanger	25	15,0	0,085	0,089	0,101
naar huishoudenstype					
alleenstaand	32	14,0	0,113	0,112	0,127
eenoudergezin; jongste kind < 18	4	10,5	0,080	0,083	0,096
paar zonder kinderen	31	19,0	0,091	0,090	0,098
paar met kinderen; jongste kind < 18	23	15,8	0,072	0,072	0,080
paar met kinderen; jongste kind 18 of ouder	6	21,3	0,056	0,054	0,058
overig	3	16,5	0,102	0,095	0,100
naar aantal verdieners ^b					
alleen 65-plussers	20	14,5	0,088	0,094	0,110
geen partner; nulverdiener	9	9,6	0,116	0,116	0,137
geen partner; eenverdiener	18	15,8	0,090	0,090	0,101
paar; nulverdiener	7	13,7	0,090	0,090	0,098
paar; eenverdiener	19	16,2	0,078	0,079	0,089
paar; tweeverdiener	27	21,0	0,063	0,064	0,070
naar ruimtelijke indeling					
Randstad; niet stedelijk	3	17,8	0,091	0,090	0,098
Randstad; weinig/matig stedelijk	12	18,7	0,101	0,099	0,109
Randstad; (zeer) sterk stedelijk	31	16,0	0,118	0,115	0,127
geen Randstad; niet stedelijk	12	16,4	0,084	0,083	0,091
geen Randstad; weinig/matig stedelijk	28	16,2	0,091	0,090	0,098
geen Randstad; (zeer) sterk stedelijk	14	15,1	0,112	0,107	0,116

Tabel 3.3a vervolg

naar land van herkomst hoofd					
Nederland	84	16,7	0,099	0,097	0,106
tweede generatie westers	5	16,8	0,112	0,109	0,119
tweede generatie niet-westers	1	_c	_c	_c	_c
eerste generatie westers	4	15,7	0,117	0,118	0,133
eerste generatie niet-westers	6	11,6	0,093	0,095	0,109
totaal	100	16,4	0,104	0,102	0,112

a l_0 is de mean log deviation; l_1 de Theilcoëfficiënt en l_2 een variant op de variatiecoëfficiënt.

b Een persoon wordt als verdiener aangemerkt indien hij of zij een arbeidsinkomen heeft van meer dan 30% van het wettelijk minimumloon.

c De groep is te klein voor statistisch betrouwbare uitspraken.

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Tabel 3.3b Gemiddelde en ongelijkheid van gestandaardiseerd inkomen van huishoudens naar opleidingsniveau hoofd en sector werkzaamheid hoofd in 1999

indeling	aandeel in de bevolking (%) (x 1.000 euro, in prijzen van 1999)	gemiddeld inkomen		ongelijkheid	
		l_0	l_1	l_2	l_2
naar opleidingsniveau hoofd					
bo	17	13,4	0,120	0,127	0,158
vbo	19	15,4	0,107	0,105	0,117
mavo	10	17,0	0,119	0,118	0,132
mbo/havo/vwo	32	17,4	0,139	0,123	0,128
hbo	16	21,4	0,102	0,094	0,098
wo	6	26,3	0,089	0,082	0,084
naar sector werkzaamheid hoofd ^a					
primair	2	_b	_b	_b	_b
secundair	12	18,7	0,098	0,096	0,106
commerciële dienstverlening	25	19,7	0,118	0,106	0,112
quartair	17	20,0	0,093	0,088	0,094
ontvanger uitkering	16	12,2	0,167	0,167	0,202
pensioenontvanger	29	14,5	0,113	0,122	0,148
totaal	100	17,5	0,136	0,130	0,144

a Onder primair vallen landbouw, bosbouw, visserij en delfstoffenwinning, onder secundair industrie en bouwnijverheid en onder quartair overheid en niet-commerciële dienstverlening.

b De groep is te klein voor betrouwbare uitspraken.

Bron: SCP (AVO)

Tabellen 3.3a en 3.3b geven een beeld van de meest recente jaargangen uit het IPO en het AVO, de jaren 1998 (IPO) en 1999 (AVO). De meeste gegevens betreffen het jaar 1998. Het gemiddeld inkomen en de totale ongelijkheid in het bestand van 1999 liggen (fors) hoger dan in het bestand van 1998, grotendeels door meetverschillen tussen IPO en AVO. Hiermee wordt in de vergelijking rekening gehouden.

De gemiddelde inkomens zijn laag bij de 18-24-jarigen (9200 euro), huishoudens zonder partner en zonder verdiener (9600), de groep werklozen/bijstandsontvangers/studiebeursontvangers (10.300) en eenoudergezinnen met jongste kind onder de achttien (10.500). Hoge gemiddelde inkomens zijn te vinden bij opleiding op wetenschappelijk niveau (26.300 in 1999), paren met kinderen boven de zeventien (21.300 euro) en tweeverdienersparen (21.000).

Bij een aantal groepen is de ongelijkheid bij alle gebruikte maatstaven flink lager dan die van de gehele populatie. Dit geldt voor ambtenaren, arbeidsongeschikten en werknemers in de marktsector, paren met kinderen (vooral als het jongste kind achttien jaar of ouder is), tweeverdieners, opleiding op wetenschappelijk niveau en werkzaam in de quartaire sector. Aan de andere kant zijn er ook groepen met een relatief hoge ongelijkheid: jongeren tot 24 jaar, zelfstandig/overig en werklozen/bijstandsontvangers/studiebeursontvangers bij sociaal-economische positie hoofd, alleenstaanden (vooral indien deze nulverdiener zijn, dus zonder arbeidsinkomen), huishoudens in de (zeer) sterk stedelijke delen van de Randstad, eerste generatie westerse allochtonen en actieven werkzaam in de primaire sector.

Het gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen is per kenmerk als volgt verdeeld. Naar leeftijd van het hoofd genieten de 35-64-jarigen de hoogste inkomens (bijna 18.000 euro). Naarmate hoofden van huishoudens ouder of juist jonger zijn, is hun inkomen lager. Het laagste gemiddeld inkomen (ruim 9.000 euro) komt dan ook voor bij de 18-24-jarigen. De ongelijkheid bij de groepen boven de 24 jaar wijkt onderling niet veel af, zij het dat de 55-64-jarigen een hogere ongelijkheid hebben op alle drie maatstaven (en de 75-plussers een grotere ongelijkheid op basis van I_2). Bij de 55-64-jarigen zal de ongelijkheid groot zijn doordat er enerzijds personen zijn die nog werken en daarbij hogere inkomsten hebben (vaak de hoogste uit hun carrière), en aan de andere kant personen die al dan niet vrijwillig zijn uitgetreden uit het arbeidsproces en nu een (vaak lagere) uitkering ontvangen. Ook maakt het uit of kinderen nog inwonen of inmiddels het huishouden hebben verlaten. De ongelijkheid bij de zelfstandig wonende jongeren (18-24) is opvallend veel groter dan die bij de andere leeftijdsgroepen; dit wordt later besproken.

Naar sociaal-economische positie van het hoofd hebben uitkeringsgerechtigden (flink) lagere gemiddelde inkomens (12.500 voor arbeidsongeschikten en 10.300 voor werklozen, bijstandsgerechtigden en studiebeursontvangers), pensioenontvangers zitten wel iets maar niet heel veel onder het populatiegemiddelde (15.000). De ongelijkheid is groot bij zelfstandigen/overigen en bij de groep werklozen/bijstand/studiebeurs, en juist laag bij ambtenaren.

Bij de huishoudenstypen moet worden bedacht dat de inkomens zijn gecorrigeerd

voor verschillen in kosten van de verschillende huishoudentypen. Het blijkt dat huishoudens met een partner gemiddeld hogere inkomens hebben dan huishoudens zonder. Het inkomen is juist lager wanneer in het huishouden ook kinderen onder de achttien aanwezig zijn. Paren met kinderen boven de zeventien hebben gemiddeld de hoogste inkomens. De inkomens van alleenstaanden zijn tamelijk ongelijk verdeeld (waarschijnlijk door het ontbreken van het eerder besproken poolingeffect). Dit komt nog iets sterker terug bij de indeling naar aantal verdiemers: alleenstaanden en eenoudergezinnen die hier als nulverdiener zijn aangemerkt, hebben een nog iets grotere ongelijkheid.

De ruimtelijke indeling lijkt in 1998 weinig variatie in inkomens te verklaren. De gemiddelde inkomens lopen niet veel uiteen (van 15.100 tot 18.700). De verschillen in inkomensongelijkheid zijn niet bijzonder te noemen.

De verdeling naar land van herkomst ziet er homogeen uit, met uitzondering van de eerste generatie niet-westerse allochtonen (11.600). De verschillen in ongelijkheid zijn bescheiden.

De indeling naar opleidingsniveau hoofd geeft zoals verwacht een hoger gemiddeld inkomen bij een hoger opleidingsniveau. Vooral hbo en wo springen eruit door forse hogere waarden (tot 26.300 euro voor wo in 1999).

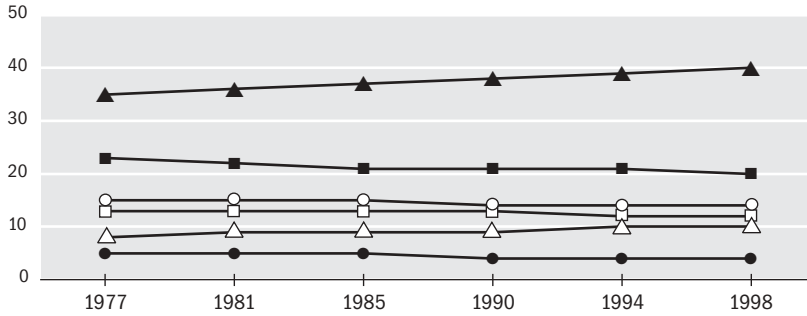
Bij de sector van werkzaamheid van het hoofd zijn, naast de sectorindeling, vrij ruwe categorieën uitkerings- en pensioenontvangers gedefinieerd om zo de gehele bevolking weer te geven. Bij de drie sectoren die op grond van het AVO geanalyseerd kunnen worden, wijken de gemiddelde inkomens en de ongelijkheden onderling niet veel af in 1999.

Inkomens van bevolkingsgroepen in de loop der tijd

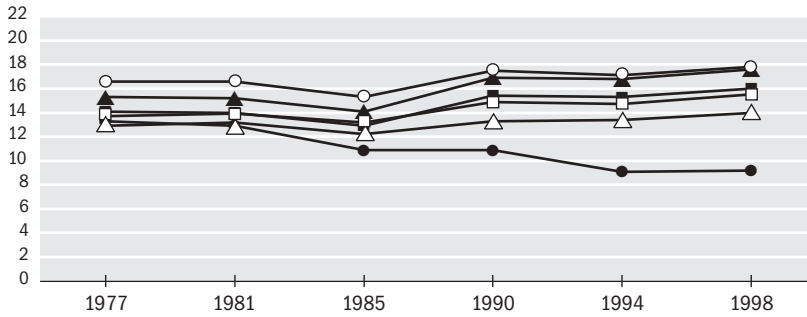
Na de beschrijving van de verschillen in 1998 en 1999 worden hier de ontwikkelingen in de tijd weergegeven van de aandelen in de bevolking, de gemiddelde inkomens en de ongelijkheden per groep, in de figuren 3.1 tot en met 3.21. Voor het kenmerk land van herkomst hoofd konden geen figuren in de tijd worden gemaakt.⁹

Om het aantal figuren te beperken is voor de inkomensongelijkheid gekozen voor een enkele maatstaf, I_2 . Over het algemeen geven de andere maatstaven dezelfde tijdsontwikkeling te zien. De bespreking is voornamelijk gericht op ontwikkelingen die een verklaring voor de verandering in de totale ongelijkheid zouden kunnen bieden.

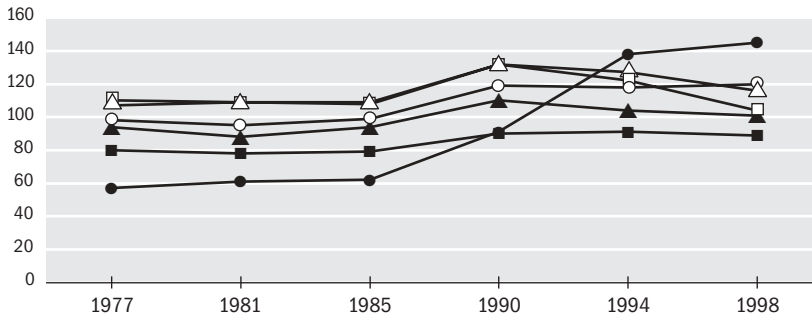
Figuur 3.1 Aandeel van huishoudens naar klasse leeftijd hoofd (in procenten)

Figuur 3.2 Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar klasse leeftijd hoofd (x 1.000 euro in prijzen van 1999)

Figuur 3.3 Ongelijkheid (I_2) van gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar klasse leeftijd hoofd (x 1.000)

- 18-24   ○ 55-64
- 25-34   □ 65-74
- ▲ 35-54   △ 75 en ouder

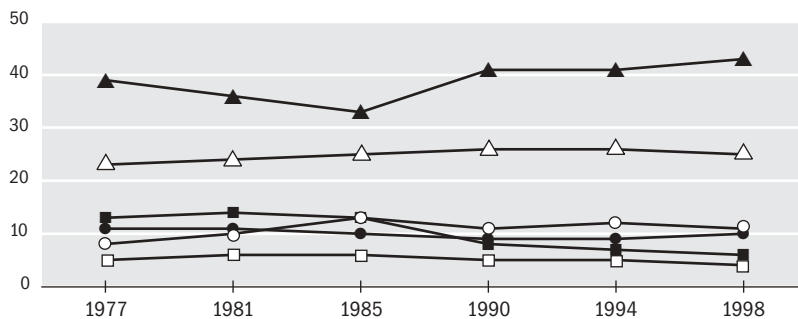
Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Uit figuur 3.1 komt een redelijk stabiel beeld naar voren. Het aandeel 35-54-jarigen stijgt met ruim vijf procentpunt over de gehele periode. Bij de andere groepen is de verandering hooguit drie procentpunt. De vergrijzing komt in de figuur niet uitgesproken naar voren. Dit hangt samen met de gekozen eenheid in het onderzoek. In personen gemeten is er weliswaar sprake van een toename van het aandeel 65-plusers met een kwart, maar in huishoudens gemeten is dit effect slechts 3%. De oorzaak van deze paradox ligt in de huishoudensverdunding. De groep personen onder 65 jaar neemt relatief wel af, maar het bijbehorende aandeel huishoudens blijft min of meer stabiel doordat personen minder vaak met een partner samenwonen.

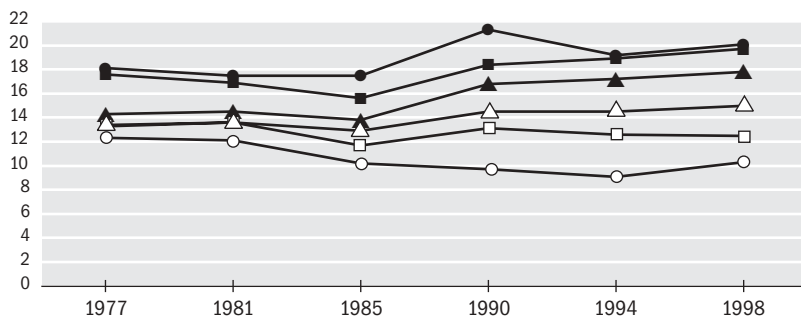
De ontwikkeling van het gemiddeld inkomen naar leeftijdsgroepen (figuur 3.2) is over het algemeen evenwichtig. Vergeleken met de 25-64-jarigen zien de ouderen hun gemiddelde inkomens net niet helemaal meestijgen. Het meest opvallend is echter de ontwikkeling bij de groep 18-24-jarigen, die in elk tijdsinterval ongunstiger is dan die van de rest. In 1998 is hun gemiddeld inkomen ver achter bij de rest, hoewel ze in 1977 nog aansluiten bij de onderste regionen. Uit een aanvullende analyse blijkt dat onder de 5% huishoudens met de laagste inkomens de aandelen van 18-24-jarigen, ontvangers van studiefinanciering (WSF) en alleenstaanden sterk stijgen in de periode 1985-1994. Waarschijnlijk heeft de versobering van de WSF hier een rol in gespeeld voor hen die voornamelijk van een studiebeurs afhankelijk zijn.¹⁰

De ongelijkheid stijgt van 1985 op 1990 bij alle groepen (figuur 3.3). De ongelijkheid van ouderen is in de periode daarna (tot 1998) gedaald (waarschijnlijk samenhangend met belastingmaatregelen, zie hoofdstuk 4). Bij jongeren tot 24 jaar is er echter sprake van een dramatische stijging. Tussen 1985 en 1994 verandert de ongelijkheid van deze groep van de laagste in de hoogste, via meer dan een verdubbeling van de indicator. Ook dit verschijnsel zal verband houden met ontwikkelingen in het stelsel van studiefinanciering en de toename van bijverdiensten bij studenten. De enorme toename van de ongelijkheid bij jongeren wordt bevestigd door de analyse van Geraedts (1998) op het WBO. Ook Jenkins (1995) vindt in het Verenigd Koninkrijk bij deze leeftijdsgroep een grote toename (meer dan verdubbeling), maar dan in het tijdvak 1976-1981. Hij geeft hiervoor geen verklaring, maar wellicht zijn daar vergelijkbare ontwikkelingen geweest.

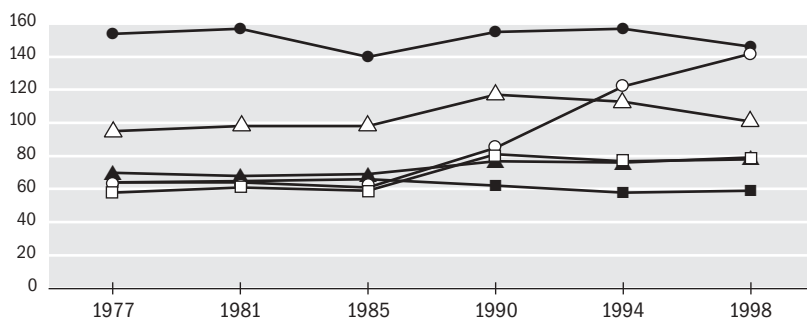
Figuur 3.4 Aandeel huishoudens naar sociaal-economische positie hoofd (in procenten)

Figuur 3.5 Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar sociaal-economische positie hoofd (x 1.000 euro in prijzen van 1999)

Figuur 3.6 Ongelijkheid (I_2) van gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar sociaal-economische positie hoofd (x 1.000)

- zelfstandige/overig
- ambtenaar
- ▲ werknemer markt
- werkloze met uitkering/bijstand/WSF
- arbeidsongeschikte
- △ pensioenontvanger

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

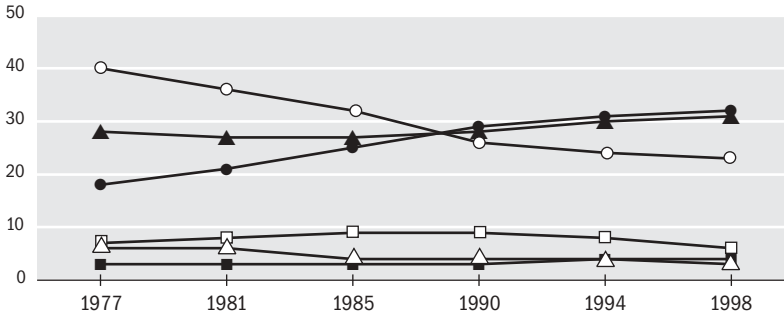
Bij de indeling naar sociaal-economische positie van het hoofd (figuur 3.4) is aan het aandeel werknemers werkzaam in de marktsector duidelijk de conjuncturele neergang te zien in 1981 en 1985 en het herstel dat daarna optreedt. De afname van het aandeel ambtenaren vindt vooral tussen 1985 en 1990, maar ook daarna plaats. Dit weerspiegelt de veranderende ideeën over de optimale omvang van het overheidsapparaat. Het aandeel zelfstandigen neemt langzaam af tot 1990.

De verschillen in gemiddeld inkomen tussen actieven (zelfstandigen en werknemers) en inactieven nemen in de periode 1985-1990 toe (figuur 3.5). Het gemiddeld inkomen van de groep zelfstandig/overig is steeds groter dan dat van de rest, vooral in 1985 en 1990. Het verloop van hun gemiddeld inkomen is ook grilliger.¹¹ Het gemiddeld inkomen bij de groep werklozen, bijstandsontvangers en studiebeursontvangers daalt in de periode 1985-1994, maar stijgt daarna weer. Ook arbeidsongeschikten zien hun inkomen dalen (na 1990), zowel absoluut als relatief. Dit wordt deels veroorzaakt door de versobering van de WAO-regeling.

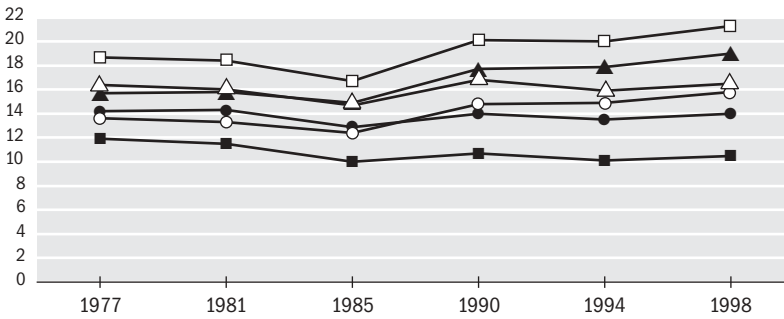
De ongelijkheid (figuur 3.6) van de grootste groep, werknemers in de marktsector, vertoont na 1985 een stijging (vooral in het tijdvak tot 1990). Dit duidt op een effect van toenemende loonongelijkheid (zie over dit onderwerp ook SCP, 2001b). De groep zelfstandigen/overigen heeft de grootste ongelijkheid, die zich vrij grillig maar zonder bepaalde richting ontwikkelt.¹² Bij werklozen/bijstandsontvangers/studiebeursontvangers neemt de ongelijkheid in het laatste decennium weer spectaculair toe, samenhangend met het eerder besproken verschijnsel bij jongeren. Uit een aanvullende analyse blijkt dat deze toename vooral te lokaliseren is bij huishoudens met studiebeurzen (wsf), al is er ook bij werklozen/bijstandsontvangers sprake van een behoorlijke stijging.

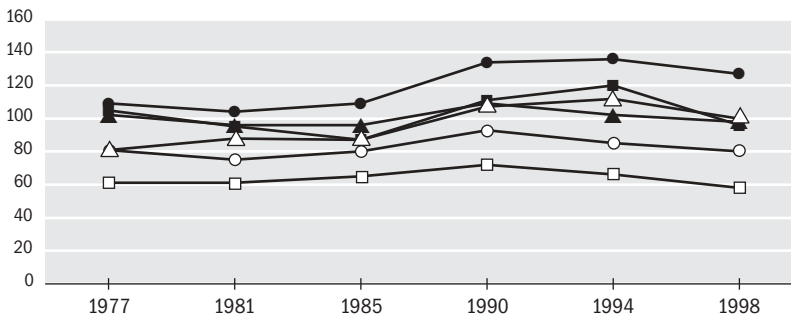
Figuur 3.7 Aandeel huishoudens naar huishoudentype (in procenten)

Figuur 3.8 Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar huishoudentype (x 1.000 euro in prijzen van 1999)

Figuur 3.9 Ongelijkheid (I_2) van gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar huishoudentype (x 1.000)

- alleenstaand
- eenoudergezin; jongste kind < 18 jaar
- ▲ paar zonder kinderen
- paar met kinderen; jongste kind < 18 jaar
- paar met kinderen; jongste kind 18 jaar of ouder
- △ overig

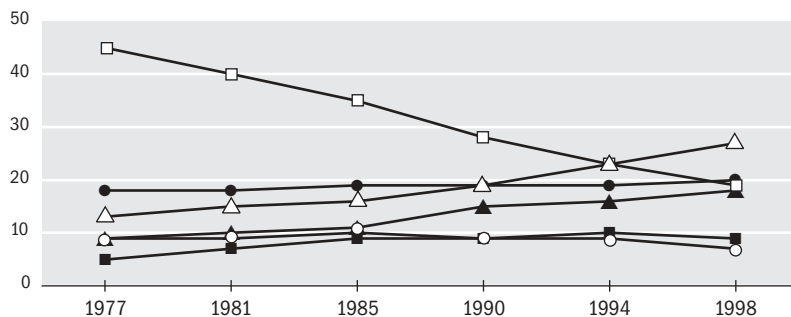
Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

De huishoudensverdunding is goed zichtbaar in de figuren 3.7, 3.8 en 3.9.¹³ Het aandeel alleenstaanden neemt gestaag toe van 18% in 1977 tot 32% in 1998. Het grootste deel van deze stijging valt in de periode 1977-1990. Het aandeel paren met een jongste kind onder achttien jaar volgt een gespiegelde beweging van 40% in 1977 naar 23% in 1998. Het aandeel paren zonder kinderen groeit licht. De overige groepen zijn vrij klein over de hele periode. De paren met kinderen van achttien of ouder zijn na een lichte groeiperiode weer terug op het niveau van 1977.

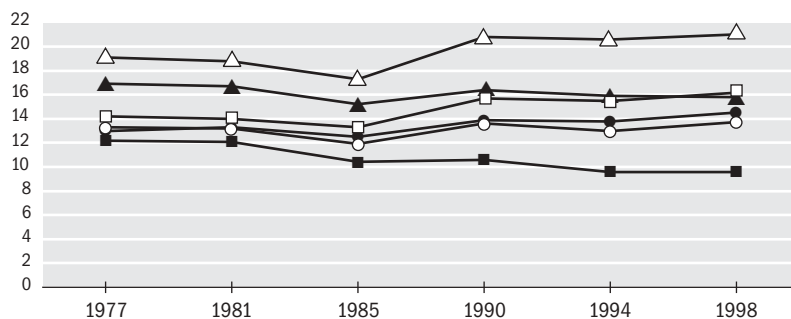
De verschillen in gemiddelde inkomens naar huishoudenstype zijn redelijk stabiel, maar lopen wel steeds meer uiteen. Twee typen huishoudens die vrij weinig voorkomen bevinden zich steeds aan de uitersten als het om het gemiddeld inkomen gaat. Onderaan bevinden zich de eenoudergezinnen, die in 1998 (nog) slechter af zijn dan in 1977. Paren met kinderen van achttien jaar of ouder zien hun relatieve en absolute positie verbeteren in de loop der tijd.

Bij de ongelijkheid is het beeld wat minder eenduidig. Het meest opvallend is de ontwikkeling van de alleenstaanden. Zij hebben over de gehele periode de hoogste inkomensongelijkheid en komen in de loop der tijd steeds verder van de andere huishoudentypen af te staan. De ongelijkheid van eenoudergezinnen vertoont een relatief grillig verloop in de tijd. Zowel paren zonder kinderen als eenoudergezinnen behoren in 1977 tot de groepen met de hoogste ongelijkheid, maar bevinden zich in 1998 op een gemiddeld niveau.

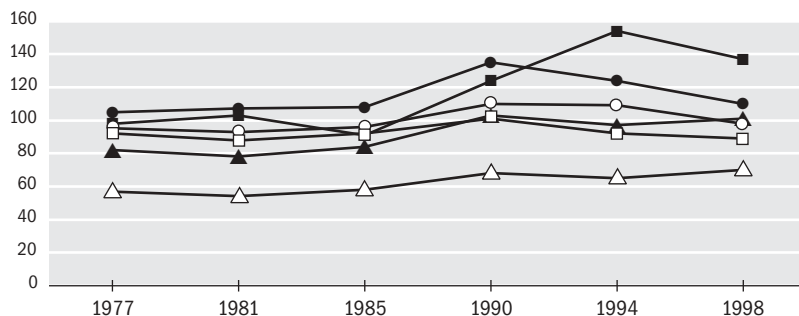
Figuur 3.10 Aandeel huishoudens naar aantal verdiemers (in procenten)

Figuur 3.11 Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar aantal verdiemers (x 1.000 euro in prijzen van 1999)

Figuur 3.12 Ongelijkheid (I_2) van gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar aantal verdiemers (x 1.000)

- alleen 65-plussers
- geen partner; nulverdiener
- ▲ geen partner; eenverdiener
- paar; nulverdiener
- paar; eenverdiener
- △ paar; tweeverdiener

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

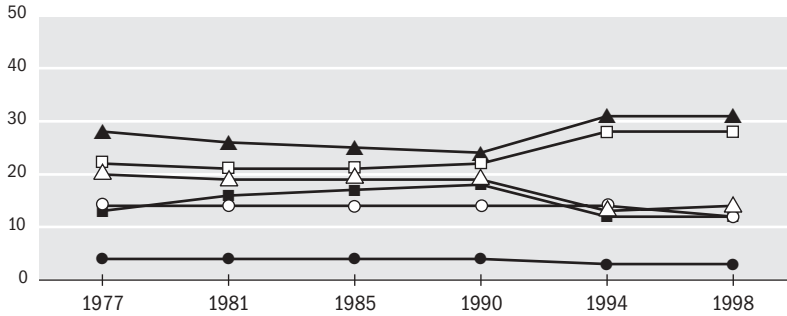
Het bekende gegeven van de afname van het aantal eenverdienersparen komt in figuur 3.10 scherp naar voren (van 45% in 1977 naar 19% in 1999). Hun plaats wordt vooral door tweeverdieners ingenomen, maar ook voor een aanzienlijk deel door verdienende alleenstaanden.

Het gemiddeld inkomen naar aantal verdieners (figuur 3.11) laat een redelijk rustig verloop zien, al nemen de verschillen vooral in de periode 1985-1990 toe. Nulverdieners zakken iets en tweeverdieners vergroten hun voorsprong fors. Eenverdienersparen gaan er iets op vooruit, maar het verschil met tweeverdienersparen blijft ongeveer even groot.

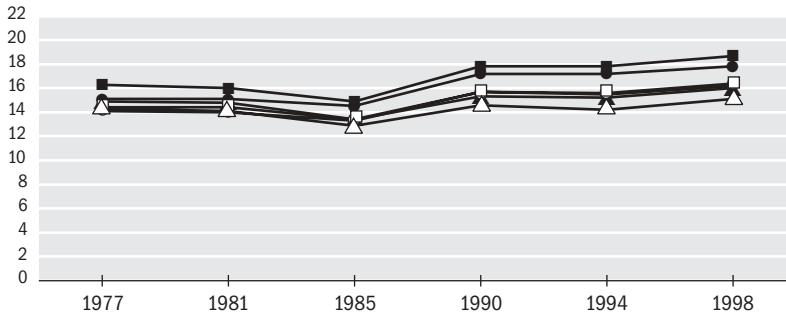
Bij de ongelijkheid (figuur 3.12) is het poolingeffect bij tweeverdieners zeer uitgesproken: hun ongelijkheid is in alle jaren flink lager dan die van de rest. Alleenstaande nulverdieners kennen juist een zeer grillige ontwikkeling in de tijd met per saldo een flinke toename. Hieronder bevinden zich ook de jongeren met wsf.

Aanvullende berekeningen laten zien dat de resultaten van deze analyse niet bijzonder gevoelig zijn voor de gekozen operationalisatie. In het bijzonder veranderen de conclusies niet wezenlijk wanneer het kenmerk verdieners verder wordt onderverdeeld naar deeltijders en voltijders.¹⁴

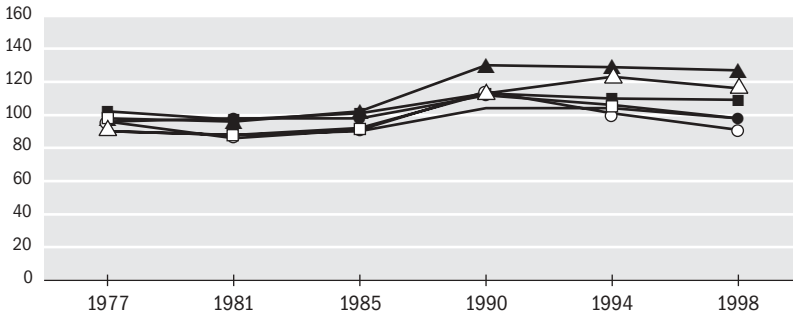
Figuur 3.13 Aandeel huishoudens naar ruimtelijke indeling (in procenten)

Figuur 3.14 Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar ruimtelijke indeling (x 1.000 euro in prijzen van 1999)

Figuur 3.15 Ongelijkheid (I_2) van gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar ruimtelijke indeling (x 1.000)

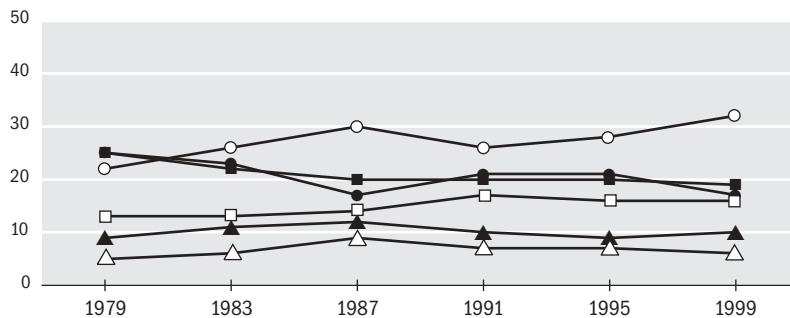
- Randstad; niet stedelijk
- geen Randstad; niet stedelijk
- Randstad; weinig/matig stedelijk
- geen Randstad; weinig/matig stedelijk
- ▲— Randstad; (zeer) sterk stedelijk
- △— geen Randstad; (zeer) sterk stedelijk

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

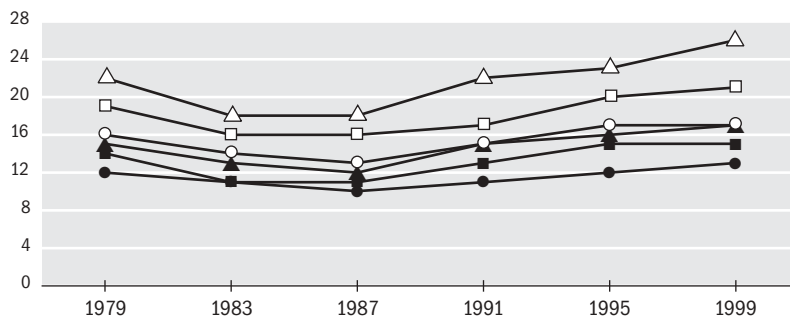
Bij de ruimtelijke indeling (figuren 3.13, 3.14 en 3.15) is helaas geen uniforme indeling beschikbaar voor de hele periode. Tot en met 1990 moest stedelijkheid worden benaderd aan de hand van urbanisatiegraad. Deze indelingen sluiten niet naadloos op elkaar aan. De resulterende groepsindeling wordt hier gebruikt als globale indicatie voor regionale verschillen.¹⁵ Het is moeilijk een algehele trend te ontwaren in de verdeling van de huishoudens over de verschillende categorieën. Het beeld is vrij stabiel.

De gemiddelde inkomens naar ruimtelijke indeling lopen maar weinig uiteen, zeker in vergelijking met de andere indelingen. Wel valt te zien dat de verschillen langzaam wat toenemen (vooral tussen 1985 en 1990). Ook de verschillen in ongelijkheid zijn tot 1985 gering en nemen daarna toe. De ongelijkheid in de (zeer) sterk stedelijke gebieden ligt vanaf 1990 boven die van de andere regio's, vooral in de Randstad.

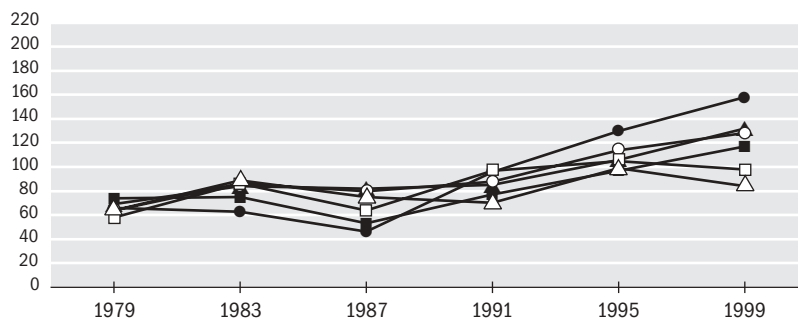
Figuur 3.16 Aandeel huishoudens naar opleidingsniveau hoofd (in procenten)

Figuur 3.17 Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar opleidingsniveau hoofd (x 1.000 euro in prijzen van 1999)

Figuur 3.18 Ongelijkheid (I_2) van gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar opleidingsniveau hoofd (x 1.000)

- bo
- vbo
- ▲ mavo
- mbo/havo/vwo
- hbo
- △ wo

Bron: SCP (AVO)

Bij figuren 3.16 tot en met 3.21 moet worden bedacht dat deze op een minder betrouwbare gegevensbron (het AVO) zijn gebaseerd. De verdeling naar het opleidingsniveau van het hoofd in 1987 lijkt discutabel, gezien het verloop van de aandelen. Verder is de vraagstelling vanaf 1991 veranderd, hetgeen ook (beperkte) effecten op de resultaten kan hebben. Enige voorzichtigheid lijkt dus geboden bij de interpretatie.

De aandelen in figuur 3.16 vertonen, afgezien van het jaar 1987, een redelijk rustig beeld van het stijgend opleidingsniveau. Het aandeel basisonderwijs (bo) daalt per saldo flink. Hier staan enkele stijgingen tegenover, vooral bij mbo/havo/vwo en hbo.

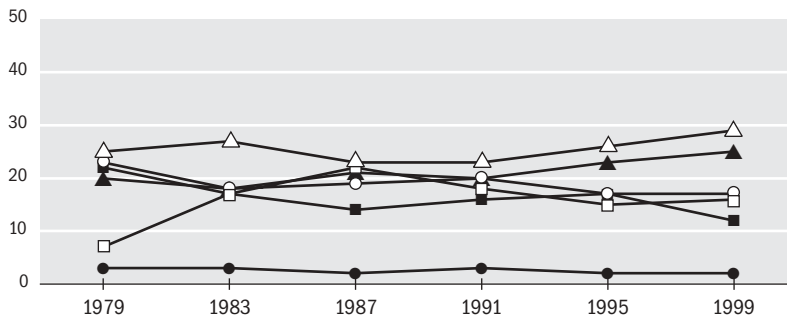
De gemiddelde inkomens naar opleidingsniveau (figuur 3.17) ontwikkelen zich parallel in de tijd, met de verwachte bonus op hogere opleidingen. Het hoger beroepsonderwijs (hbo) en vooral het wetenschappelijk onderwijs (wo) vergroten hun voorsprong, vooral in de perioden 1983-1991 en 1995-1999, na een nivellering in de periode 1979-1983. De beloningsverschillen nemen dus per saldo toe, althans zoals hier gemeten aan het gestandaardiseerd huishoudensinkomen.

De ongelijkheid per opleidingssoort (figuur 3.18) is grillig te noemen. Afgezien van het basisonderwijs blijven de niveaus wel binnen een zekere bandbreedte. Alleen in 1999 doet zich wat meer differentiatie voor. Het uitlopen van de ongelijkheid bij basisonderwijs vanaf 1995 hangt samen met de gekozen ongelijkheidsmaatstaf en treedt niet op bij de mean log deviation en de Theilcoëfficiënt.

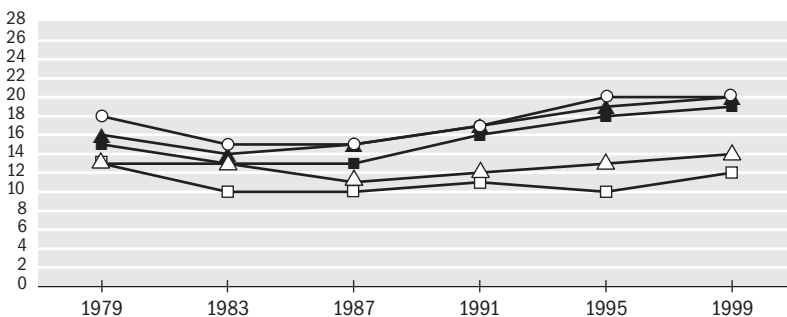
Voor het kenmerk opleidingsniveau is ook een andere classificatie geprobeerd waarin het opleidingsniveau van de eventuele partner een rol speelt. Dit leidt niet tot wezenlijk andere uitkomsten.¹⁶

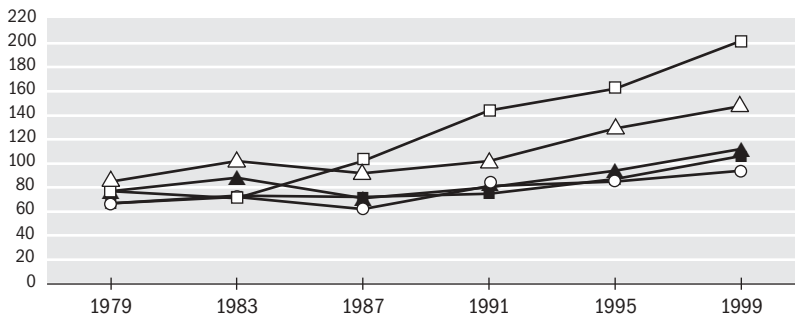
Figuur 3.19 Aandeel huishoudens naar sector werkzaamheid hoofd (in procenten)

Figuur 3.20 Gemiddeld gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar sector werkzaamheid hoofd (x 1.000 euro in prijzen van 1999)

Figuur 3.21 Ongelijkheid (I_2) van gestandaardiseerd huishoudensinkomen naar sector werkzaamheid hoofd (x 1.000)

- primair
- secundair
- ▲ commerciële dienstverlening
- quartair
- ontvanger uitkering
- △ pensioenontvanger

Noot: Over de primaire sector is geen statistisch betrouwbare uitspraak mogelijk op grond van het AVO.

Bron: SCP (AVO)

Bij de aandelen voor de sector van werkzaamheid (figuur 3.19) blijkt dat de omvang van de commerciële dienstverlening stijgt vanaf 1991, terwijl de primaire werkgelegenheid klein blijft en de secundaire en quartaire sectoren krimpen. De primaire sector is te klein om er verder statistisch betrouwbare uitspraken over te doen.

De gemiddelde inkomens (figuur 3.20) zijn in de quartaire sector het hoogst, op wisselende maar kleine afstand gevolgd door de commerciële dienstverlening. In 1999 zijn hun gemiddelde inkomens bijna gelijk aan elkaar geworden. De secundaire sector blijft steeds wat onder het niveau van de andere twee sectoren.

Ook bij de ongelijkheid (figuur 3.21) zijn de verschillen tussen sectoren niet groot te noemen. De commerciële dienstverlening loopt min of meer op met de andere groepen en vertoont zeker geen buitensporige stijging. Wel is de stijging iets sterker als gekeken wordt naar de Theilcoëfficiënt of de mean log deviation. Verder neemt de ongelijkheid van de commerciële dienstverlening vanaf 1987 iets sneller toe dan die van de secundaire sector. De quartaire sector vertoont een wat grilliger verloop en eindigt in 1999 als de meest gelijke groep.

Decompositie naar tussen- en binnengroepsongelijkheid

Na de gemiddelden en ongelijkheden per groep wordt nu de feitelijke decompositie gepresenteerd. De tabellen 3.4a en 3.4b beschrijven de resultaten van de groepsdecompositie op een vast moment in de tijd, daarna komt de analyse van tijdsontwikkelingen aan bod. Hierin staat alleen I_2 vermeld. Voor tabellen met meerdere maatstaven wordt de lezer verwezen naar bijlage B3.

De ongelijkheid van de inkomens van alle huishoudens is opgesplitst in een tussen- en een binnengroepsongelijkheid. De tussengroepsongelijkheid is de ongelijkheid die overblijft als iedereen binnen een groep het gemiddeld inkomen van die groep zou hebben, dus als binnen elke groep afzonderlijk de inkomens gelijk zouden zijn. Hoe groter de tussengroepsongelijkheid, des te meer maakt het voor het inkomen uit tot welke groep een huishouden behoort. De binnengroepsongelijkheid is het deel van de totale ongelijkheid dat niet wordt 'verklaard' door het groepskenmerk.¹⁷

Tabel 3.4a Tussen- en binnengroepsongelijkheden (I_2) van huishoudens naar leeftijd hoofd, sociaal-economische categorie hoofd, huishoudenstype, aantal verdieners, ruimtelijke indeling en land van herkomst hoofd (1977-1998)

	tussen	binnen	totaal
naar leeftijd hoofd			
1977	0,003	0,093	0,096
1981	0,003	0,091	0,094
1985	0,003	0,094	0,097
1990	0,005	0,112	0,118
1994	0,007	0,109	0,116
1998	0,006	0,105	0,112
naar sociaal-economische positie hoofd			
1977	0,008	0,088	0,096
1981	0,006	0,088	0,094
1985	0,010	0,087	0,097
1990	0,017	0,100	0,118
1994	0,018	0,098	0,116
1998	0,015	0,097	0,112
naar huishoudenstype			
1977	0,005	0,091	0,096
1981	0,006	0,088	0,094
1985	0,007	0,091	0,097
1990	0,010	0,108	0,118
1994	0,012	0,105	0,116
1998	0,013	0,099	0,112
naar aantal verdieners			
1977	0,010	0,087	0,096
1981	0,010	0,084	0,094
1985	0,011	0,087	0,097
1990	0,017	0,100	0,118
1994	0,022	0,095	0,116
1998	0,021	0,091	0,112
naar ruimtelijke indeling			
1977	0,001	0,095	0,096
1981	0,001	0,093	0,094
1985	0,001	0,096	0,097
1990	0,002	0,115	0,118
1994	0,002	0,114	0,116
1998	0,002	0,110	0,112
naar land van herkomst hoofd ^a			
1998	0,003	0,109	0,112

a Voor dit kenmerk zijn alleen gegevens beschikbaar voor het jaar 1998.

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Tabel 3.4b Tussen- en binnengroepsongelijkheden (I_2) van huishoudens naar opleidingsniveau en sector werkzaamheid hoofd (1979-1999)

	tussen	binnen	totaal
naar opleidingsniveau hoofd			
1979	0,016	0,068	0,084
1983	0,014	0,083	0,098
1987	0,016	0,071	0,087
1991	0,018	0,090	0,107
1995	0,018	0,112	0,130
1999	0,018	0,121	0,138
naar sector werkzaamheid hoofd			
1979	0,009	0,075	0,083
1983	0,009	0,086	0,095
1987	0,011	0,078	0,089
1991	0,016	0,092	0,109
1995	0,025	0,105	0,130
1999	0,016	0,127	0,144

Bron: SCP (AVO)

De belangrijkste ontwikkeling in de ongelijkheid is de stijging in de periode 1985-1990 (tabel 3.4a). De ontwikkeling in tabel 3.4b is gebaseerd op het minder betrouwbare AVO, en is alleen vermeld om een indicatie te verkrijgen voor het effect van opleidingsniveau en sector van werkzaamheid van het hoofd van het huishouden.

Allereerst is duidelijk dat de binnengroepsongelijkheid het grootst is bij alle indelingen en in alle jaren.¹⁸ Steeds is de tussengroepsongelijkheid (veel) minder dan een vijfde van de totale ongelijkheid. Ook zijn de (absolute) veranderingen van de binnengroepsongelijkheid in de tijd in het algemeen groter dan die van de tussengroepsongelijkheid. Het is dus zo dat de toenemende ongelijkheid meer veroorzaakt wordt door toenemende ongelijkheid binnen de onderscheiden groepen, dan door verschillen in ontwikkelingen in de gemiddelde inkomens van groepen of in hun omvang.

De tussengroepsongelijkheden nemen over de gehele periode wel een groeiend deel van de ongelijkheid voor hun rekening. Gemiddeld is er zelfs sprake van een verdubbeling van het aandeel. De tussengroepsongelijkheden stijgen bij vrijwel alle groepsindelingen tot 1994/1995 en dalen daarna over het algemeen licht. Alleen bij de indeling naar huishoudenstype loopt de stijging door tot in 1998. Bij sociaal-economische positie en sector van werkzaamheid hoofd is de daling in de laatste periode juist relatief sterk.

De grootste tussengroepsongelijkheden worden bereikt bij de indelingen naar sociaal-economische positie hoofd, aantal verdiemers, opleidingsniveau hoofd en sector werkzaamheid hoofd. Ze verklaren over alle jaren bekeken steeds beter dan de andere kenmerken. Opleidingsniveau hoofd verklaart in de jaren tot en met 1987 meer

dan enig ander kenmerk, maar wordt daarna door enkele andere kenmerken ingehaald. Kennelijk is de relatie tussen opleidingsniveau hoofd en huishoudensinkomen in de loop der tijd minder sterk geworden. Overigens laat een achtergrondberekening waarin ook het opleidingsniveau van de partner een rol heeft zien dat de relatie tussen opleidingsniveaus van beide partners en het huishoudensinkomen langer stand houdt, namelijk tot 1995. In 1999 wordt het verband duidelijk minder sterk.

De indeling naar huishoudentype verklaart iets minder, op afstand gevolgd door het kenmerk leeftijd hoofd en daarna het land van herkomst. De ruimtelijke indeling komt niet verder dan 2% 'verklaring' en is daarmee hekkensluiser.

Van het kenmerk land van herkomst is de tijdsontwikkeling niet bekend. Het is aannemelijk dat met de recente stijging van het aandeel niet-westerse allochtonen ook hun bijdrage aan de ongelijkheid is gestegen, al valt het theoretisch niet uit te sluiten dat de ontwikkeling van hun gemiddeld inkomen en onderlinge ongelijkheid een andere ontwikkeling van de tussengroepsongelijkheid geeft.

In bijlage B2 staan resultaten van varianten vermeld, gebaseerd op het aantal categorieën per kenmerk, op een alternatieve groepsindeling en op ongestandaardiseerd inkomen.

Decompositie van tussen- en binnengroepsongelijkheid in de loop der tijd

De tussengroepsongelijkheid stijgt bij de meeste groepsindelingen in de loop der tijd, in elk geval in de periode tot en met 1994. Een toenemende verklaringsgraad van een bepaald kenmerk in de loop der jaren hoeft echter nog niet te betekenen dat het kenmerk ook de ontwikkeling van de totale ongelijkheid goed verklaart.

In de tabellen 3.5a en 3.5b staan de resultaten van de decompositieanalyse in de tijd. Het zijn de uitkomsten van de berekeningen, volgens de methoden in paragraaf 3.3 en de technische bijlage B1. Voor elk paar van opeenvolgende meetjaren is de verandering van de totale ongelijkheid vermeld (in de kolom uiterst rechts). Het gaat alleen om I_2 ; resultaten voor de andere maatstaven staan in bijlage B3.

De verandering in ongelijkheid is relatief berekend, als percentage. Omdat voor elk jaar de ongelijkheid de optelsom is van tussengroepsongelijkheid en binnengroepsongelijkheid, kan ook de ontwikkeling in elk tijdvak worden opgesplitst in een deel dat voor rekening komt van een verandering in tussengroepsongelijkheid en een deel voor rekening van een verandering in binnengroepsongelijkheid. Deze opsplitsing is terug te vinden in de subtotaalkolommen. Ook deze subtotalen zijn echter nog verder opgesplitst. De verandering in de tussengroepsongelijkheid is opgebouwd uit

- het effect van veranderingen in het gemiddeld inkomen van groepen ($\div \mu$), en
- het effect van veranderingen in de omvang van groepen ($\div v$).

Bij de binnengroepsongelijkheid¹⁹ speelt ook de ongelijkheid binnen groepen afzonderlijk een rol. De verandering in de binnengroepsongelijkheid is daarom opgebouwd uit

- het effect van veranderingen in de ongelijkheid van groepen afzonderlijk ($\div I_2$)
- het effect van veranderingen in de omvang van de groepen ($\div v$), en
- het effect van veranderingen in het gemiddeld inkomen van groepen ($\div \mu$).

Tabel 3.5a Decompositie van veranderingen in de ongelijkheid (I_2) in de tijd naar leeftijd hoofd, sociaal-economische categorie hoofd, huishoudenstype, aantal verdiemers en ruimtelijke indeling: relatieve verandering (in procenten)

kenmerk	÷ tussengroepsongelijkheid			÷ binnengroepsongelijkheid			÷ totaal	
	÷ μ	÷ v	÷ sub totaal	÷ I_2	÷ v	÷ μ	÷ sub totaal	
naar leeftijd hoofd								
1977-1981	0	0	0	-3	0	0	-3	-3
1981-1985	0	0	0	3	0	0	4	4
1985-1990	2	0	2	18	0	0	18	21
1990-1994	1	0	1	-3	0	0	-2	-1
1994-1998	0	-1	0	-3	0	0	-3	-4
naar sociaal-economische categorie hoofd								
1977-1981	-2	0	-2	1	-1	-1	-1	-3
1981-1985	4	1	5	-3	-1	3	-1	4
1985-1990	9	-2	7	12	0	2	14	21
1990-1994	0	1	1	0	0	-2	-2	-1
1994-1998	-2	-1	-3	-1	0	0	-1	-4
naar huishoudenstype								
1977-1981	0	0	1	-4	0	0	-3	-3
1981-1985	1	0	1	3	1	0	3	4
1985-1990	3	0	3	16	2	-1	17	21
1990-1994	2	0	2	-4	1	0	-3	-1
1994-1998	1	0	1	-6	1	0	-5	-4
naar aantal verdiemers								
1977-1981	-1	1	0	-2	-1	0	-3	-3
1981-1985	0	1	1	3	0	0	3	4
1985-1990	6	1	7	16	-2	0	14	21
1990-1994	2	2	4	-4	-1	0	-5	-1
1994-1998	-1	0	-1	-1	-2	0	-3	-4
naar ruimtelijke indeling								
1977-1981	0	0	0	-3	0	0	-3	-3
1981-1985	0	0	0	4	0	0	4	4
1985-1990	1	0	1	20	0	0	20	21
1990-1994	0	-1	0	-1	0	0	-1	-1
1994-1998	0	0	0	-4	0	0	-4	-4

+ μ het effect van veranderingen in het gemiddeld inkomen van groepen

+ v het effect van veranderingen in de omvang van groepen

+ I_2 het effect van veranderingen in de ongelijkheid van groepen afzonderlijk

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Tabel 3.5b Decompositie van veranderingen in de ongelijkheid (I_2) in de tijd naar opleidingsniveau en sector werkzaamheid hoofd: relatieve verandering (in procenten)

kenmerk	÷ tussengroepsongelijkheid			÷ binnengroepsongelijkheid				÷ totaal
	÷ μ	÷ v	÷ sub totaal	÷ I_2	÷ v	÷ μ	÷ sub totaal	
naar opleidingsniveau hoofd								
1979-1983	-1	-1	-2	18	0	0	18	16
1983-1987	1	0	1	-14	2	0	-12	-11
1987-1991	2	0	2	21	0	0	21	23
1991-1995	1	0	1	21	0	0	21	21
1995-1999	1	-2	0	7	0	0	7	6
naar sector werkzaamheid hoofd								
1979-1983	-1	2	1	11	1	1	13	14
1983-1987	1	2	2	-7	0	-1	-8	-6
1987-1991	7	-1	6	17	-1	0	16	21
1991-1995	10	-2	8	13	-1	0	12	20
1995-1999	-8	1	-7	16	1	0	17	10

+ μ het effect van veranderingen in het gemiddeld inkomen van groepen

+ v het effect van veranderingen in de omvang van groepen

+ I_2 het effect van veranderingen in de ongelijkheid van groepen afzonderlijk

Bron: SCP (AVO)

Het algemene beeld uit de tabellen 3.5a en 3.5b is dat ook de veranderingen in de tijd slechts gedeeltelijk verklaard kunnen worden uit veranderingen tussen groepen. Volgens het meest betrouwbare bestand, het IPO, is in de periode 1985-1990 de ontwikkeling van de ongelijkheid het sterkst. Geen enkele groepsindeling verklaart deze afdoende. Steeds geven de veranderingen in binnengroepsongelijkheid de beste indicatie voor de algemene ontwikkeling. Aan de andere kant is er wel een indeling die de ontwikkelingen in 1977-1981, 1981-1985 en 1994-1998 vrij nauwkeurig verklaart en die bovendien voor de grote sprong in de totale ongelijkheid in 1985-1990 tot de best verklarende indelingen behoort. Dit is de indeling naar sociaal-economische categorie van het hoofd van het huishouden. Andere indelingen die de ontwikkeling in 1985-1990 nog het best volgen zijn het aantal verdieners en sector werkzaamheid van het hoofd.

In tabel 3.2 zijn mogelijke verbanden opgesomd tussen maatschappelijke processen en de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid. Ze kunnen nu worden beoordeeld aan de hand van de decompositieresultaten.

Vergrijzing

De ontwikkelingen in de omvang en in het gemiddeld inkomen van groepen naar leeftijd hebben slechts een zeer beperkt effect op de totale ongelijkheid van huishou-

densinkomens. De ontwikkelingen in gemiddelde inkomens van leeftijdsgroepen vergroten de verschillen in zeer lichte mate tussen 1985 en 1994. Deze effecten zijn echter niet toe te schrijven aan de vergrijzing. Al in figuur 3.2 was te zien dat de gemiddelde inkomens van ouderen zich niet anders ontwikkelen dan die van de 25-64-jarigen. Bovendien blijkt uit die figuur dat tussen 1985 en 1994 de belangrijkste ontwikkeling in gemiddelde inkomens zich juist voordoet bij de huishoudens onder de 25 jaar.

Huishoudensverduunning

De huishoudensverduunning draagt ook in lichte mate bij aan de toename van de ongelijkheid. Dit gebeurt vooral door een niet gepostuleerd effect: de gemiddelde inkomens van groepen groeien in de loop der tijd uit elkaar en dragen zo bij aan meer ongelijkheid. Dit gebeurt vooral door het vergroten van reeds bestaande verschillen tussen groepen. Een kleiner deel van de bijdrage van de huishoudensverduunning treedt op doordat groepen met verschillende interne ongelijkheid van omvang veranderen. De ongelijk verdeelde groep alleenstaanden is toegenomen en de relatief gelijk verdeelde groep paren met een jongste kind onder de achttien jaar nam af.

Immigratie

De ontwikkeling van de ongelijkheid in de tijd kan met de beschikbare gegevens niet worden gerelateerd aan het land van herkomst. Wel geven de uitkomsten van 1998 aan dat de ongelijkheid tussen groepen vooral samenhangt met de relatief lage inkomens van eerste generatie niet-westerse allochtonen. Dit suggereert dat de tussengroepsongelijkheid in de periode voor 1998 (nog) lager was, en waarschijnlijk geen belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van de totale ongelijkheid heeft geleverd.

Toename aantal tweeverdieners

Het hoge en bovendien toenemende gemiddeld inkomen van de groeiende groep tweeverdieners leidt tussen 1985 en 1994 inderdaad tot meer ongelijkheid. In combinatie met het relatief kleiner wordende inkomen van nulverdieners verklaart het tussen 1985 en 1990 ongeveer een derde van de totale toename van de ongelijkheid. Verder is ook het (veel kleinere) effect van meer inkomenspooling zichtbaar tussen 1985 en 1998. De inkomens van tweeverdieners zijn onderling gelijk verdeeld. Door dit effect verkleint een toename van deze groep de ongelijkheid juist.

Toename aantal deeltijders

Uit twee analyses met het wat minder betrouwbare AVO (niet in tabel 3.5b) blijkt dat er maar weinig aanwijzing bestaat voor een extra effect op de inkomensongelijkheid, naast dat van de toename van het aantal verdieners per huishouden.

Stijgend opleidingsniveau

Het opleidingsniveau van het hoofd (ook geanalyseerd op het AVO) blijkt slechts in zeer beperkte mate een verklaring te bieden voor de ontwikkelingen in inkomens-

ongelijkheid. Gezien de lage betrouwbaarheid van de gegevens, lijkt het iets meer uiteenlopen van de inkomens naar opleidingsniveau (zie figuur 3.17) tussen 1987 en 1991, de enige tastbare bijdrage aan de ontwikkeling van de totale ongelijkheid te leveren. Dit wordt vooral veroorzaakt door de hogere beloning van wetenschappelijk geschoolde hoofden van huishoudens.

Regionale verschillen

Van alle groepsindelingen blijkt de regionale (steden en Randstad versus de rest van Nederland) het minst succesvol. Kennelijk bevatten de verdeling van huishoudens over regio's en de daarbijbehorende gemiddelde inkomens geen enkele sleutel tot het verklaren van de ongelijkheidsontwikkeling.

Fluctuaties werkloosheid

Veranderingen tussen groepen naar sociaal-economische positie hoofd blijken nog de beste verklaring van de ongelijkheidsontwikkelingen te geven.²⁰ Dit geldt zeker vóór 1985 en na 1994, maar ook in de periode 1985-1990 bepalen tussengroepsontwikkelingen nog een derde van de totale toename van de ongelijkheid. Overigens is deze bijdrage bij de andere twee ongelijkheidsmaatstaven nog hoger, tot aan de helft van de totale toename (zie bijlage B3).

Het proces wordt gedomineerd door verschillen in de ontwikkeling van het gemiddeld inkomen per groep en niet (zoals verwacht) door de verschuivingen in groepsomvang. In de periode 1977 tot 1981 neemt de totale ongelijkheid af. Dit hangt vooral samen met afnemende inkomensverschillen tussen ambtenaren en zelfstandigen en de andere huishoudens. Tussen 1981 en 1985 neemt de ongelijkheid weer iets toe. Het gemiddeld inkomen van werklozen (met uitkering, bijstand of wsf) en arbeidsongeschikten daalt in die periode scherp. Aan de andere kant lopen zelfstandigen relatief iets uit op de overigen. Tussen 1985 en 1990 nemen de groepen werkenden aan de ene kant en werklozen aan de andere kant meer afstand van het gemiddeld inkomen. Tot slot is de lichte afname van de ongelijkheid tussen 1994 en 1998 grotendeels toe te schrijven aan een stijgend inkomen van werklozen.

Toenemend belang dienstensector

Bij de commerciële dienstverlening is de ongelijkheid conform verwachting wat groter dan in andere sectoren. Ook neemt de omvang van deze sector zichtbaar toe in de jaren negentig. De combinatie van deze gegevens leidt per definitie weliswaar tot meer ongelijkheid, maar uit tabel 3.5b blijkt toch (geen effect van de omvang van groepen via de binnengroepsongelijkheid) dat dit geen grote rol speelt. Veeleer moet de verklaring worden gezocht in een ongelijkheidstoename binnen sectoren. Tussengroepseffecten bij sectoren zijn, gezien de ontwikkelingen in figuur 3.20, niet te verwachten. Voorzover tabel 3.5b tussengroepseffecten vermeldt, moeten die worden toegeschreven aan verschillen tussen werkenden en niet-werkenden.

Veelal zijn ontwikkelingen binnen groepen dominant in de bovenstaande analyse. Dit biedt niet zozeer een verklaring voor de ontwikkelingen van de totale ongelijkheid, maar er kan wel sprake zijn van een nadere plaatsbepaling. Het is immers denkbaar dat de ongelijkheidstoename vooral in (een) specifieke groep(en) plaatsvindt. Dit is te controleren aan de hand van de figuren die de ongelijkheid per groep weergeven. Het is maar zelden zo dat een groep er in de figuren echt uitspringt. Alleen de jongeren met wsf (min of meer terug te vinden in de figuren 3.3, 3.6 en 3.12) vertonen een afwijkend tijdsverloop. Maar zij zijn juist niet indicatief voor het verloop van de totale ongelijkheid na 1990. Kennelijk is deze groep hiervoor te klein.

Kortom, een aantal effecten bestaat wel maar is bescheiden van invloed, en een aantal andere processen blijkt geen rol te spelen naast de ongelijkheidstoename die zich steeds binnen allerlei groepen afspeelt. In de periode 1985-1990, met zijn forse ongelijkheidstoename, lijkt er enig verband te zijn met de sociaal-economische positie, met het aantal verdieners, met de sector van werkzaamheid en met de huishoudentypen. Deze bescheiden resultaten met betrekking tot de verklaring van de ontwikkelingen in de ongelijkheid door de decompositie komen overeen met de bevindingen in SCP (2001b), al is daar een iets andere aanpak gevolgd. In bijlage B2 wordt nog gekeken naar een maximaal verklarende groepsindeling, maar ook daarbij is de tussengroepsongelijkheid niet zoveel hoger dat dit de conclusies hier verandert.

3.5 Analyse naar inkomensbronnen

Naast de groepsdecompositie is ook een analyse verricht van de samenstelling van het inkomen op huishoudensniveau, dus naar bronnen van inkomen. Hierbij wordt de bevolking niet in groepen ingedeeld, maar wordt bij alle huishoudens het inkomen onderverdeeld naar bron. Veel huishoudens hebben meerdere bronnen van inkomen, bijvoorbeeld loon en inkomen uit vermogen. Voor de verificatie van een aantal veronderstelde effecten uit tabel 3.2 is een bronnendecompositie nodig.

Jenkins (1995) rapporteert dat in de literatuur groepsdecomposities meestal uitgaan van gestandaardiseerd inkomen en bronnendecomposities juist van ongestandaardiseerd inkomen. In zijn analyse volgt hij dit gebruik, maar vermeldt wel dat de keuze van het inkomensbegrip voor de resultaten van de groepsdecompositie niet veel uitmaakt. Conform de keuze van het inkomensbegrip in het onderhavige rapport worden hier analyses verricht op gestandaardiseerde inkomens. In bijlage B4 staan uitkomsten op grond van ongestandaardiseerde inkomens. Ze bieden op hoofdlijnen steeds hetzelfde beeld als de uitkomsten van de hoofdtekst.

De gebruikte ongelijkheidsmaatstaf is ook hier I_2 , omdat deze goed overweg kan met nulinkomens en vanwege uniformiteit (zie ook paragraaf 3.3).

Tabel 3.6 Aandeel ontvangers/betalers, relatieve omvang, correlatie met totale inkomen en ongelijkheid naar inkomensbron van huishoudens

	jaar	totaal ^a	loon	winst	vermo- gen	pen- sioen	overige uitkering	inkomsten- belasting	overige heffingen
aandeel ontvangers/betalers (%)	1977	100	71	16	57	29	62	99	100
	1981	100	69	15	68	29	65	99	100
	1985	100	66	16	68	30	66	98	100
	1990	100	69	15	64	31	70	100	100
	1994	100	67	16	65	31	60	99	100
	1998	100	69	18	73	31	55	98	100
omvang als deel van het totale inkomen (%) ^b	1977	100	110	13	3	22	14	-23	-40
	1981	100	107	11	3	24	17	-21	-41
	1985	100	101	10	4	26	19	-18	-41
	1990	100	105	13	4	27	18	-22	-44
	1994	100	104	12	4	27	18	-16	-48
	1998	100	104	13	2	26	14	-13	-46
correlatie met het totale inkomen (%)	1977	100	56	40	21	9	-5	-79	-63
	1981	100	54	34	25	12	-6	-76	-61
	1985	100	55	37	26	16	-15	-77	-64
	1990	100	54	44	26	12	-13	-79	-64
	1994	100	59	33	14	15	-14	-75	-71
	1998	100	61	36	11	13	-16	-73	-70
I_2 van inkomensbron	1977	0,096	0,446	9,951	33,807	1,902	2,193	1,218	0,236
	1981	0,094	0,484	10,774	61,880	1,840	1,948	1,183	0,260
	1985	0,097	0,566	11,569	28,529	1,807	1,600	1,390	0,304
	1990	0,118	0,540	10,221	21,759	1,723	1,836	1,046	0,247
	1994	0,116	0,588	12,671	42,008	1,794	1,764	1,644	0,238
	1998	0,112	0,559	9,256	76,286	1,808	2,169	2,140	0,287

a Dit is het gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen. Ook alle afzonderlijke bronnen zijn gestandaardiseerd.

b Per bron is het gemiddeld inkomen (van alle huishoudens) gedeeld door het gemiddelde totale inkomen.

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

In tabel 3.6 wordt onderscheid gemaakt naar de inkomensbronnen loon, winst, vermogen, pensioen, overige uitkering, inkomstenbelasting en overige heffing. Hierbij zijn inkomsten uit vermogen (eigen woning, rente, dividend, onroerend goed en overige vermogensinkomsten) en overige uitkeringen (in verband met arbeidsongeschiktheid, werkloosheid, studie en kinderbijslag) wel ruim gedefinieerd.

Uit de tabel blijkt dat loon, inkomsten uit vermogen en overige uitkering globaal steeds door ruim tweederde van de huishoudens worden ontvangen. Het aandeel

loonontvangers schommelt tussen 66 en 71%, het aandeel huishoudens met vermogensinkomsten groeit over de hele periode van 57% naar 73% en de overige uitkeringen groeien naar 70% in 1990 om daarna vrij snel af te nemen naar 55% in 1998 (in samenhang met de economische ontwikkeling). Inkomen uit vermogen blijkt gemiddeld slechts 2 tot 4% van het besteedbaar inkomen uit te maken, 'overige' uitkeringen 14 tot 19%.²¹

Het aandeel ontvangers van pensioenuitkeringen (inclusief pensioenen voor personen onder de 65 jaar) is door zijn relatie met de leeftijdsverdeling zeer stabiel en groeit, in lijn met de vergrijzing, licht van 29% tot 31% in 22 jaar. Bijna elk huishouden met een redelijk positief inkomen (zoals afgebakend in dit rapport) betaalt inkomstenbelasting en overige heffingen. Wel neemt het gezamenlijk aandeel van deze bronnen in het besteedbaar inkomen af van 63% in 1977 tot 59% in 1985, stijgt dan tot 66% in 1990 en daalt weer tot 59% in 1998.²²

Loon is verreweg de grootste inkomensbron. In de loop der tijd neemt zijn relatieve belang wel iets af, van 110 naar 104%. De tweede plaats komt toe aan pensioenen (gemiddeld een kwart) en de derde aan winst (ruim een tiende).²³ De hoogte van de winstinkomens hangt sterker dan die van loon samen met de economische ontwikkeling. Dit is terug te zien in de relatieve teruggang van het aandeel winst in het midden van de jaren tachtig.

Ook wat betreft de statistische correlatie met het totale inkomen staat loon aan de top, gevolgd door winst, inkomsten uit vermogen en in toenemende mate pensioenen. Overige uitkeringen vertonen een negatief verband met het totaal, hetgeen te verwachten is uit hun functies als inkomensvervanging en -aanvulling. Het negatieve verband groeit in de tijd, wat duidt op een sterker aanvullende functie. Inkomstenbelasting en overige heffingen hebben (door hun progressieve karakter, zie hoofdstuk 4) een sterkere negatieve correlatie die varieert tussen de 60 en 80%. De lichte afname van het verband bij inkomstenbelasting sinds 1994 lijkt gepaard te zijn gegaan met een lichte versterking bij overige heffingen. Ook dit komt nader aan de orde in het volgende hoofdstuk.

De ongelijkheid van bronnen afzonderlijk is enorm veel groter dan die van het totale inkomen. Dit heeft deels te maken met het meenemen van nulinkomens (voor de huishoudens die een bepaalde bron niet ontvangen) en deels met het nivellerende effect van uitkeringen en heffingen.

Over de processen die in tabel 3.2 worden verondersteld, valt nu het volgende op te merken.

Sociaal

De toename van het ondernemerschap wordt in de tabel niet overtuigend bevestigd. Wel neemt het aantal ontvangers van winstinkomen in 1998 wat toe, maar de omvang als percentage van het totale inkomen stijgt hiermee nauwelijks. Het aandeel van inkomen uit vermogen is tot en met 1994 in lichte mate toegenomen, maar in 1998 is hier juist sprake van een afname. Wel is het aantal ontvangers over de hele

periode gestaag toegenomen (ook in samenhang met het toenemend woningbezit), maar de correlatie met het totale inkomen neemt juist af, wat inderdaad duidt op concentratie. Het veronderstelde toenemend belang van kapitaalinkomen (uit onderneming en vermogen) wordt in deze tabel dus niet bevestigd.

Economisch

De toename van loonongelijkheid (I_2) is zichtbaar in de periode 1977-1985. Daarna lijkt er vooral sprake te zijn van lichte schommelingen rond het nieuw bereikte niveau.

Beleidsmatig

Het belastingen- en heffingenstelsel vertoont geen eenduidig afnemende progressiviteit. De ontwikkeling van het uitkeringsstelsel is wel in lijn met de veronderstelling. Na een piek in 1990 neemt het aantal ontvangers van overige uitkeringen af. Ook het aandeel in het totale inkomen daalt en de correlatie met het totale inkomen wordt sterker negatief.

Tabel 3.7 geeft een wat tastbaarder indruk van de invloed van inkomensbronnen op ongelijkheid. Eerst staan de resultaten van twee simulaties vermeld, daarna de resulterende bijdrage aan de ongelijkheid.

Naarmate een inkomensbron ongelijker verdeeld is, zal hij een grotere bijdrage aan de totale ongelijkheid leveren. Daarom is eerst per bron berekend hoeveel ongelijkheid er zou overblijven als de overige bronnen alle gelijk verdeeld zouden zijn over de bevolking (simulatie A). Aan de andere kant zal de bijdrage juist weer kleiner zijn naarmate de bron meer ongelijkheid in de overige inkomensbestanddelen compenseert. Hiertoe is berekend hoeveel de ongelijkheid zou afnemen wanneer de bron zelf geheel gelijk verdeeld zou zijn (simulatie B).

In theorie is het extreme geval denkbaar dat een ongelijk verdeelde bron precies de ongelijkheid van de overige bronnen compenseert. Als gedachte-experiment zou dit kunnen door zich een uitkering voor te stellen die alle inkomens aanvult tot het maximale inkomen. In dat geval is de uitkering zelf wel ongelijk verdeeld (A is positief), maar compenseert deze de ongelijkheid in de andere bronnen (B is negatief).

Verder is in te zien dat de omvang van de bron medebepalend is voor de invloed. Zowel invloed A als invloed B worden kleiner naarmate een bron kleiner van omvang is.

Vervolgens is het gemiddelde van de twee simulaties berekend. Dit is te interpreteren als de absolute bijdrage van een inkomensbron aan de totale ongelijkheid: de bijdragen van alle bronnen samen tellen precies op tot de totale ongelijkheid (gemeten als I_2).

Tabel 3.7 Simulaties van effecten van inkomensbronnen op de ongelijkheid (gemeten met I_2)

	jaar	totaal	loon	winst	vermogen	pensioen	overige uitkering	inkomsten-belasting	overige heffingen
simulatie A	1977	0,096	0,543	0,174	0,034	0,094	0,045	0,064	0,038
	1981	0,094	0,559	0,130	0,051	0,102	0,057	0,054	0,043
	1985	0,097	0,574	0,124	0,046	0,121	0,056	0,047	0,052
	1990	0,118	0,593	0,176	0,042	0,122	0,057	0,051	0,049
	1994	0,116	0,634	0,173	0,053	0,133	0,059	0,043	0,056
	1998	0,112	0,604	0,156	0,026	0,124	0,041	0,035	0,060
simulatie B	1977	0,096	-0,287	-0,070	-0,011	-0,077	-0,051	-0,189	-0,114
	1981	0,094	-0,310	-0,054	-0,017	-0,080	-0,066	-0,163	-0,120
	1985	0,097	-0,314	-0,043	-0,011	-0,086	-0,077	-0,150	-0,143
	1990	0,118	-0,309	-0,049	-0,006	-0,093	-0,078	-0,173	-0,145
	1994	0,116	-0,312	-0,078	-0,031	-0,095	-0,082	-0,150	-0,170
	1998	0,112	-0,289	-0,060	-0,014	-0,094	-0,063	-0,127	-0,176
absolute bijdrage (= gemiddelde van A en B)	1977	0,096	0,128	0,052	0,012	0,008	-0,003	-0,062	-0,038
	1981	0,094	0,124	0,038	0,017	0,011	-0,004	-0,054	-0,039
	1985	0,097	0,130	0,041	0,018	0,017	-0,011	-0,052	-0,046
	1990	0,118	0,142	0,064	0,018	0,014	-0,011	-0,061	-0,048
	1994	0,116	0,161	0,047	0,011	0,019	-0,011	-0,053	-0,057
	1998	0,112	0,158	0,048	0,006	0,015	-0,011	-0,046	-0,058

simulatie A De ongelijkheid die zou resteran, als de inkomensbron de enige bron van inkomensverschillen zou zijn, en de andere bronnen gelijk verdeeld zouden zijn.

simulatie B De hoeveelheid waarmee de totale ongelijkheid zou afnemen, als de inkomensbron gelijk verdeeld zou zijn.

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Het eerste dat opvalt aan tabel 3.7 is dat alle uitkomsten van simulatie B negatief zijn. Elke bron heeft kennelijk een zodanige verdeling, dat hij in een gegeven jaar per saldo meer ongelijkheid compenseert dan genereert. Dit effect is het grootst bij loon, gevolgd door de inkomstenbelasting. De kleinste waarden zijn te vinden bij inkomen uit vermogen, mede door de kleine omvang van deze bron.²⁴ De uitkomsten van simulatie A zijn per definitie alle positief, maar lopen wel sterk uiteen. Vooral loon, gevolgd door winst en pensioen scoren hier hoog.

De absolute bijdrage is positief of negatief, afhankelijk van de balans van simulaties A en B. Loon levert de grootste en bovendien bijna continu stijgende bijdrage in de loop der jaren. Winst bezet de tweede plaats met een meer grillige bijdrage. Bescheiden rollen zijn er voor inkomen uit vermogen, pensioen en overige uitkering, en behoorlijke negatieve bijdragen komen van de inkomstenbelasting en overige heffingen.

Tot slot wordt in deze paragraaf gekeken welke inkomensbestanddelen de ontwikkeling in de totale ongelijkheid verklaren. Hiertoe staan in tabel 3.8 eerst de relatieve en absolute bijdragen van bronnen aan de ongelijkheid op een moment in de tijd, en vervolgens de relatieve verandering van de ongelijkheid die voor rekening van afzonderlijke inkomensbronnen komt.²⁵

Tabel 3.8 Bijdragen van bronnen aan de ongelijkheid van het besteedbaar inkomen op basis van bronnendecompositie

	jaar	totaal	loon	winst	vermogen	pensioen	overige inkomsten- uitkering	overige belasting	overige heffingen
relatieve bijdrage (%)	1977	100	133	54	12	8	-3	-65	-39
	1981	100	133	40	19	12	-4	-58	-41
	1985	100	133	42	18	18	-11	-53	-47
	1990	100	121	54	15	12	-9	-52	-41
	1994	100	138	41	9	16	-10	-46	-49
	1998	100	141	43	5	13	-10	-41	-52
absolute bijdrage	1977	0,096	0,128	0,052	0,012	0,008	-0,003	-0,062	-0,038
	1981	0,094	0,124	0,038	0,017	0,011	-0,004	-0,054	-0,039
	1985	0,097	0,130	0,041	0,018	0,017	-0,011	-0,052	-0,046
	1990	0,118	0,142	0,064	0,018	0,014	-0,011	-0,061	-0,048
	1994	0,116	0,161	0,047	0,011	0,019	-0,011	-0,053	-0,057
	1998	0,112	0,158	0,048	0,006	0,015	-0,011	-0,046	-0,058
relatieve verandering (%)	1977-1981	-3	-4	-15	6	3	-1	8	-1
	1981-1985	4	6	3	0	7	-7	3	-8
	1985-1990	21	12	23	0	-3	0	-10	-3
	1990-1994	-1	16	-14	-6	4	0	7	-7
	1994-1998	-4	-3	0	-4	-3	0	6	-1

Bron: CBS (IPO) SCP-bewerking

Tabel 3.8 opent met de relatieve bijdragen van bronnen aan de ongelijkheid. Het kan voorkomen dat een bron per saldo meer dan 100% bijdraagt aan de ongelijkheid. In dat geval wordt deze ongelijkheid kennelijk verkleind door het samenspel van de andere bronnen.

De relatieve bijdrage van de bron loon aan de ongelijkheid is in alle jaren veruit het grootst, zelfs groter dan 100%. De rol van loon is stabiel in de jaren 1977 tot en met 1985, neemt daarna af in 1990 maar komt in 1994 en 1998 juist op hogere niveaus uit dan in de eerste drie jaren. De bijdrage van winst is minder dan de helft van die van loon. De forse bijdrage van deze relatief kleine bron wordt veroorzaakt door de grote ongelijkheid van deze bron zelf. Inkomen uit vermogen en pensioen spelen nog veel kleinere rollen, waarbij opvalt dat inkomen uit vermogen in de loop der tijd per saldo een afnemende bijdrage heeft en pensioen een toenemende bijdrage. Overige uit-

keringen leveren een geringe negatieve bijdrage, en inkomstenbelasting en overige heffingen hebben een forse negatieve invloed. De verhouding tussen de laatste twee verandert in de loop der tijd: tot en met 1990 is de inkomstenbelasting de grootste, daarna de overige heffingen. De laatste drie kolommen geven de meest zichtbare gevolgen van overheidshandelen weer. De som van de drie bijdragen is een redelijk stabiele factor, variërend van -102% (in 1990) tot -111% (in 1985). Wellicht wordt in het beleid meer naar het gezamenlijke effect gekeken dan naar de losse onderdelen. Vooral bij stelselwijzigingen zijn hiervoor wel aanwijzingen (zie hierover hoofdstuk 4).

De relatieve verandering van de totale ongelijkheid is niet direct te relateren aan een verandering in een der inkomensbronnen. Loon spoort hiermee wel heel aardig in de meeste jaren, maar verklaart de totale ontwikkeling duidelijk minder goed in 1985-1990 (grote onderschatting) en 1990-1994 (grote waarde, geen verband met totale ontwikkeling). Winst blijkt in 1985-1990, maar ook in 1977-1981 en 1990-1994 een fors effect te hebben, waarbij het effect in 1985-1990 (toevallig) even groot is als de totale relatieve verandering. Inkomen uit vermogen speelt een bescheidener rol. Deze verhoogt in de eerste periode de ongelijkheid, maar werkt in de laatste twee periodes juist verlagend. Aardig is, dat de som van de laatste drie kolommen steeds een reductie van de som in de eerste vier kolommen geeft, zonder deze van richting te veranderen (behalve in de periode 1990-1994, waarin beide sommen zeer gering zijn).

De volgende invloeden kunnen geanalyseerd worden aan de hand van de resultaten.

Toename ondernemerschap

De ongelijkheid van de inkomensbron winst lijkt inderdaad forse effecten op de totale ongelijkheid te hebben. Er is sprake van grilligheid die niet nader te duiden is. Het lijkt helaas niet goed mogelijk om een gefundeerde uitspraak te doen over de rol van deze inkomensbron op de langere termijn, in elk geval niet op basis van de hier onderzochte periode.

Meer inkomen uit vermogen

Het effect van inkomen uit vermogen is een toename van de ongelijkheid in de periode 1977-1981, en daarna geen effect tot de periode 1990-1994, waarin vermogen de ongelijkheid juist vermindert. Het effect is wel duidelijk kleiner dan dat van loon en winst. De ontwikkelingen bieden geen steun aan de hypothese dat sinds het midden van de jaren tachtig het vermogen de inkomensongelijkheid vergroot.

Toename loonverschillen

Hoewel loon verantwoordelijk is voor het grootste deel van de inkomensongelijkheid, is het niet zo dat deze bron ook de relatieve verandering van de ongelijkheid in de tijd steeds domineert. Het jaar-op-jaar effect van winst lijkt minstens even groot. Over de periode 1981-1994 bezien is het echter wel duidelijk dat loon de ongelijkheid

systematisch heeft vergroot en daarvoor en daarna op bescheiden schaal heeft verkleind. De grootste positieve bijdrage ligt in de periode 1985-1994.

Minder progressief belasting- en heffingenstelsel

In de loop der tijd zijn er wisselende effecten van de som van deze twee bronnen. Behalve in de periode 1990-1994 bieden ze steeds een compenserend effect tegenover de andere bronnen. Het effect is het grootst tussen 1985 en 1990, het tijdvak waarin de totale ongelijkheid sterk toeneemt. De bijdrage aan de ontwikkeling van de ongelijkheid slaat om van negatief (tot 1990) via geen bijdrage (1990-1994) tot positief (vanaf 1994), wat wijst op afnemende progressiviteit. Hoofdstuk 4 gaat dieper op deze materie in.

Minder en lagere uitkeringen

De relatieve invloed op de ongelijkheid als gevolg van ontwikkelingen bij uitkeringen (exclusief pensioenen) is alleen in de periode 1981-1985 van enige omvang. Dit effect blijkt negatief te zijn. Het kan echter niet in verband worden gebracht met de afname van aantal en hoogte van uitkeringen, die pas na 1990 inzette.

3.6 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn de relaties tussen de inkomensongelijkheid en de samenstelling van zowel de bevolking als de inkomens onderzocht. De inkomensverhoudingen houden immers naar verwachting verband met demografische, sociale, economische en beleidsmatige ontwikkelingen. Door processen als de toename van het aantal alleenstaanden, ouderen en eenoudergezinnen (demografisch), het aantal verdieners in huishoudens en het aandeel deeltijders (sociaal), het aandeel actieven en de samenstelling van de beroepsbevolking (economisch) en de verandering van de toetredingsvoorwaarden en uitkeringsniveaus in de sociale zekerheid (beleidsmatig) kunnen de inkomensverhoudingen veranderen.

Eerst zijn, op basis van literatuur, veronderstellingen geïnventariseerd over de invloeden die verschillende processen op de inkomensongelijkheid zouden kunnen hebben. Hieruit komt naar voren dat als gevolg van huishoudensverdunning, toename van het aantal tweeverdieners, van het ondernemerschap, van het aandeel hoger opgeleiden, van de werkgelegenheid in de dienstensector en van de afnemende progressiviteit van het belastingen- en uitkeringenstelsel overwegend een toename van de ongelijkheid kan worden verwacht. Op voorhand onduidelijk zijn de effecten van de vergrijzing, verschillen tussen regio's, immigratie, toename van het aandeel deeltijdbanen, veranderende relatie opleidingsniveau met inkomen, macro-economische ontwikkelingen en aanpassingen van het uitkeringenstelsel.

Vervolgens is onderzocht in hoeverre veranderingen in de ongelijkheid te verklaren zijn uit de genoemde processen. Hiervoor zijn decompositietechnieken toegepast op een verzameling microgegevens. Enerzijds is dit een groepsdecompositie die de ongelijkheid op een vast moment in de tijd ontleedt naar verschillen tussen bevol-

kingsgroepen (naar leeftijd, sociaal-economische positie, huishoudentype, aantal verdieners in het huishouden, ruimtelijke indeling, sector van werkzaamheid en opleidingsniveau). Anderzijds is ook een bronnendecompositie gebruikt die de relatie onderzoekt tussen de totale ongelijkheid en kenmerken van inkomensbronnen (loon, winst, inkomsten uit vermogen, pensioen, overige uitkering, inkomstenbelasting en overige heffingen). Voor beide decompositiemethoden is ook een variant gebruikt die ontwikkelingen in de loop van de tijd analyseert en beoordeelt of deze samenhangen met bijvoorbeeld veranderingen van de omvang van groepen of van de relatieve omvang van bronnen van inkomen.

Nadrukkelijk wordt hier geanalyseerd wat het effect van de ontwikkelingen is op de ongelijkheid van het gestandaardiseerd huishoudensinkomen. Deze verbanden kunnen dus afwijken van die op persoonlijk niveau en van verbanden met het ongestandardiseerd inkomen.

Op een vast moment in de tijd (1998/1999) blijken groepsindelingen hooguit een vijfde van de inkomensongelijkheid te kunnen verklaren. De sociaal-economische positie, het opleidingsniveau en de sector van werkzaamheid van het huishoudenshoofd en het aantal verdieners bieden nog de beste verklaring. Een verder aflopende verklaringskracht wordt gevonden bij huishoudentype, leeftijd hoofd, land van herkomst hoofd en ruimtelijke indeling.

Bij de decompositie naar inkomensbronnen eist loon, zoals te verwachten, de eerste plaats op waar het gaat om de bijdrage aan de ongelijkheid in 1998. Winst bezet de tweede plaats op flinke afstand. De inkomstenbelasting en vooral overige heffingen hebben forse negatieve bijdragen waardoor ze de ongelijkheid van de eerstgenoemde bronnen deels compenseren. De rollen van inkomen uit vermogen, pensioen en overige uitkeringen blijken klein te zijn.

Vervolgens is gekeken in welke mate de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid in de tijd te relateren valt aan ontwikkelingen in de bestudeerde kenmerken. Dit blijkt slechts in beperkte mate mogelijk te zijn. Het overgrote deel van de ontwikkeling blijkt niet samen te hangen met de kenmerken en is dus niet te 'grijpen'. Verder is het 'verklaarde' gedeelte maar in enkele gevallen indicatief voor de totale ontwikkeling. Het meeste succes wordt hier nog geboekt door de groepsindelingen naar sociaal-economische positie van het hoofd en naar het aantal verdieners in het huishouden. Ook is het moeilijk de ontwikkelingen toe te schrijven aan ontwikkelingen bij een of meerdere inkomensbronnen, al is wel duidelijk dat loon hier op termijn de grootste rol speelt.

De macro-economische ontwikkeling speelt via fluctuaties in werkloosheid zeker een rol, met name in de tweede helft van de tachtiger jaren. In deze periode van sterke ongelijkheidstoename bepaalt de ontwikkeling van de tussengroepsongelijkheid een derde tot ongeveer de helft van de totale toename van de ongelijkheid, voornamelijk door verschillen in de ontwikkeling van het gemiddeld inkomen per groep (vooral van werkenden versus niet-werkenden). Het is wel zo dat een aantal

werklozen werk vindt, maar het effect van deze verandering in de groepsomvang is veel kleiner dan het effect van groeiende inkomensverschillen tussen groepen.

Ook de toename van het aantal tweeverdieners verklaart een zeker gedeelte van de ontwikkeling. De groep tweeverdieners heeft een hoger gemiddeld inkomen dan de andere bevolkingsgroepen. Daardoor leidt hun toename tot meer ongelijkheid. Bovendien is hun inkomen in de loop der tijd sterker gestegen dan dat van andere groepen en liep het inkomen van nulverdieners zonder partner juist negatief uit de pas. Maar er is ook een tegengesteld effect, de zogenoemde inkomenspooling. De inkomens van tweeverdieners zijn namelijk onderling gelijker verdeeld en de toename van deze bevolkingsgroep verkleint daarom de ongelijkheid.

Bescheidener verklaringen zijn te vinden bij de huishoudensverduunning, omdat relatief ongelijke groepen in omvang toenemen maar ook door veranderingen in gemiddelde inkomens van groepen.

Bij de andere groepsanalyses is de algemene ontwikkeling van de ongelijkheid vooral toe te schrijven aan ontwikkelingen binnen afzonderlijke groepen, wat maar moeilijk als een verklaring kan worden gezien. Dit geldt voor de vergrijzing (geen rol voor omvang of inkomensniveau van ouderen), de toename aantal deeltijders (geen toegevoegde waarde boven het effect van de toename van het aantal verdieners), het stijgend opleidingsniveau (geen structurele wijziging in beloningsverschillen en geen effect van toename hoger opgeleiden), regionale verschillen (inkomensverschillen bieden geen verklaring) en tot slot voor het belang van de dienstensector (binnen deze sector zijn inkomens wel ongelijk verdeeld, maar dit aspect verklaart de ontwikkeling juist niet).

Voor immigratie kon geen analyse in de tijd worden gedaan, omdat gegevens daarover ontbreken. De gegevens voor 1998 suggereren echter dat de bijdrage van immigratie in de loop der tijd niet bijzonder groot zal zijn geweest.

Bij de decompositie naar inkomensbron blijkt loon (uiteraard) verantwoordelijk te zijn voor het grootste deel van de inkomensongelijkheid. Deze bron domineert echter niet steeds de relatieve verandering van de ongelijkheid in de tijd. Het jaar-op-jaar effect van winst is minstens even groot. Over de gehele periode bezien is het echter wel duidelijk dat loon de ongelijkheid systematisch heeft vergroot vanaf het begin van de jaren tachtig. De grootste bijdrage hiervan ligt in de periode 1985-1994, en daarna is er sprake van een kleine negatieve invloed.

De inkomensbron winst heeft forse effecten op de ongelijkheid. Er is sprake van een grillig patroon in de loop der tijd, zonder duidelijk langetermijneffect.

De effecten van belastingen en heffingen wisselen in de loop der tijd, maar bieden wel steeds een (gedeeltelijke) compensatie van de effecten van andere inkomensbronnen (tot 1990). De bijdrage aan de ontwikkeling in de ongelijkheid slaat om van negatief (tot 1990) via geen bijdrage (1990-1994) tot positief (vanaf 1994), wat wijst op afnemende progressiviteit.

Kleinere effecten zijn aangetroffen bij inkomen uit vermogen (alleen een positief effect in de periode 1977-1981 en een negatief effect tussen 1990 en 1998) en bij uitke-

ringen (ongelijkheid verminderend tussen 1981 en 1985). Bij de rol van inkomen uit vermogen past de kanttekening dat vermogenswinsten hier niet zijn onderzocht.

De verklaringskracht van de decompositieanalyse blijkt in dit hoofdstuk dus niet bijzonder groot te zijn. Dit hangt ermee samen dat het onderzochte inkomensbegrip (gestandaardiseerd huishoudensinkomen) minder direct met allerlei maatschappelijke processen samenhangt dan ongestandaardiseerd of persoonlijk inkomen. In het beste geval is de analyse in lichte mate indicatief voor de feitelijke veranderingen, maar meestal domineren effecten die door de methode niet verklaard kunnen worden. Wel is duidelijk dat loonverschillen op de langere termijn de ongelijkheid domineren.

Kennelijk zijn allerlei processen die invloed hebben op de inkomensongelijkheid niet zo krachtig dat de ongelijkheid er wezenlijk door verandert, althans na de jaren tachtig. Ook zou het kunnen zijn dat huishoudens zelf (mede) voor compensatie zorgen, bijvoorbeeld door intensiever naar werk te zoeken wanneer uitkeringen minder bereikbaar of minder gunstig zijn of door samenwoongedrag mede op inkomensoverwegingen te baseren. Dit zijn echter veronderstellingen die niet in dit rapport zijn uitgewerkt of onderzocht. Verder heeft de overheid kennelijk succes gehad bij haar wens tot globaal behoud van inkomensverhoudingen voor alle groepen in de samenleving, al hing dat wel steeds af van de beschikbare gelden (zie hoofdstuk 4).

Tot slot zou de vraag kunnen worden gesteld of een grote of toenemende mate van verklaringskracht altijd wel gewenst is. Dit is van een andere orde dan de kennisvraag, waarbij meer inzicht of een goede 'verklaring' door de onderzoeker meestal positief wordt gewaardeerd. Als ongelijkheid niet gemakkelijk te traceren is, geldt dat wellicht ook voor de laagste inkomens uit de verdeling (de armen). Dit zou kunnen duiden op een niet al te statische situatie, waarbij het behoren tot een bepaalde bevolkingsgroep niet per se een laag inkomensniveau inhoudt (zie hoofdstuk 5).

Noten

1. In dit hoofdstuk wordt een globale indeling naar bronnen bekeken. Hoofdstuk 4 gaat juist dieper in op de invloed van een beperkt aantal inkomensbronnen, namelijk belastingen, premies en uitkeringen.
Bovendien verschilt de invalshoek en daarmee ook de onderzoeksmethode. Bij de decompositie wordt a priori geen enkele aanname gedaan over volgtijdelijkheid van inkomensbronnen. Er wordt dus impliciet verondersteld dat de inkomensverdeling tot stand komt door het gelijktijdig verschijnen van alle samenstellende bronnen. Het is aannemelijk dat huishoudens op microniveau een daling in een bepaalde bron proberen te compenseren door te streven naar een stijging in een andere bron. Een verandering van de ongelijkheid in een bepaalde inkomensbron zou volgens dit mechanisme leiden tot een (gedeeltelijke) compensatie bij de overige bronnen. In dit hoofdstuk wordt echter geen onderscheid gemaakt tussen een verandering die het huishouden 'overkomt' en een die een bewuste reactie van het huishouden is op een andere verandering. Hoofdstuk 4 daarentegen is geheel gebaseerd op een aanname over volgtijdelijkheid en causaliteit van inkomensbronnen. Het zal duidelijk zijn, dat de hoogte van belastingen, premies en uitkeringen het minst onder de invloed van de huishoudens valt. Daarom zijn deze bronnen te interpreteren als een laatste verandering van de ongelijkheid, een die bovendien voornamelijk door de overheid wordt bepaald. Ze kunnen als sluitpost in het proces van inkomensvorming worden gezien. Hun bijdrage wordt in hoofdstuk 4 dan ook berekend door de situatie inclusief deze bronnen af te zetten tegen de situatie zonder.
2. Een nadeel van deze methode is dat de uitkomsten afhankelijk zijn van de gekozen analysevolgorde. Zo wordt bijvoorbeeld de toename van het aantal tweeverdieners geanalyseerd aan de hand van een nagebootste situatie waarin andere processen als vergrijzing en huishoudensverdunding geen rol spelen. In werkelijkheid treden uiteraard veel processen gelijktijdig op. Tegenover dit nadeel staat dat de analyse intuïtief te begrijpen valt.
3. De methode kan niet correct omgaan met groepen die in een bepaald jaar ontstaan of verdwijnen.
4. Een groepsdecompositie heeft de voorkeur boven gewone regressieanalyse omdat de ongelijkheden van de verschillende bevolkingsgroepen expliciet meetellen. Ook worden de verschillen tussen de verschillende maatstaven in waardering van ongelijkheid in de decompositie verdisconteerd. Tenslotte is voor decompositie een techniek ontwikkeld om veranderingen in de tijd uiteen te leggen in verschillende componenten.
5. Voor maatstaven buiten de 'generalised entropy'-familie is overigens wel een minder 'strengere' decompositie mogelijk die niet additief is, bijvoorbeeld met de Ginicoëfficiënt. De totale ongelijkheid valt daarbij echter niet uiteen in twee, maar in drie componenten. Met de Ginicoëfficiënt is voor een specifieke groepsindeling wel een formulering in twee termen mogelijk, namelijk bij een indeling naar inkomensklassen (Silber 1989). Deze methode wordt onder meer beschreven in Dagum (1997). Bij deze aanpak is het mogelijk dat de ongelijkheid binnen een groep toeneemt terwijl de totale ongelijkheid afneemt, en dat is helaas geen fraaie eigenschap van de decompositie (Jenkins 1995: noot 7). Daarom wordt deze methode hier niet gevolgd.
6. De aanname dat een gelijk verdeelde inkomensbron altijd een bijdrage o levert is overigens niet triviaal. Als bijvoorbeeld naar alle bejaarde paren met een volledige AOW-uitkering wordt gekeken, levert de bron AOW een bijdrage van nul, ook al zou de ongelijkheid van hun inkomens veel groter uitpakken indien er geen AOW zou bestaan.

Dit dempende effect komt toch niet tot uitdrukking in de bijdrage aan de ongelijkheid, omdat de bijdrage anders afhankelijk zou worden van de ongelijkheid van de bron die gedempt wordt.

7. Voor een analyse van deze samenhang zou in beginsel een multivariate versie van de decompositieanalyse gewenst zijn. De duiding van effecten wordt dan echter lastiger en voor de verklaringskracht van ontwikkelingen in de tijd blijkt zelfs een analyse met alle mogelijke combinaties erin niet doorslaggevend anders te zijn (zie ook bijlage B2).
8. Voor een analyse van deze gegevens kon in beginsel worden uitgeweken naar twee microbestanden waarin ook uitgebreide inkomensinformatie voorhanden is, het Woningbehoeftenonderzoek (WBO) en het Aanvullend voorzieningengebruikonderzoek (AVO). Deze surveys bevatten inkomensinformatie volgens opgave van de respondent. Hierbij is non-respons, foutieve opgave en afkapping van hoge waarden mogelijk, waardoor de inkomensinformatie een minder betrouwbaar beeld van de welvaartspositie zal geven. De inkomens worden overwegend op maandbasis gevraagd, wat verdere verschillen met de jaarmeting uit het IPO oplevert. Ook is het IPO een panel vanaf 1989, maar zijn het WBO en het AVO een reeks van onafhankelijke steekproeven. De afkapping van hoge inkomens moet ook op een flink grotere groep (1%) gebeuren dan in het IPO, omdat anders outliers gaan domineren. Een vergelijking van IPO en de twee bestanden laat zien dat er behoorlijke verschillen bestaan, al worden veel trends wel min of meer bevestigd.

Het WBO heeft als voordelen dat de jaargangen bijna precies overeenkomen met die van het IPO en dat de steekproef een omvang heeft die ruwweg vergelijkbaar is met die van het IPO. Belangrijke nadelen zijn echter dat in de oudere jaren het opleidingsniveau niet of beperkt beschikbaar is en dat gedetailleerde informatie over de sector van werkzaamheid ontbreekt. Verder zijn niet alle inkomensbestanddelen in alle jaren gevraagd. Ook is het onmogelijk om inkomens van ouders en inwonende kinderen van achttien jaar of ouder te combineren, hetgeen wel vereist is voor de huishoudensdefinitie in dit rapport. Daarom is voor dit onderzoek het AVO gebruikt, ook al is dit een veel kleinere steekproef met afwijkende jaargangen.

9. In het IPO zijn alleen gegevens bruikbaar voor het jaar 1998. Terugvallen op surveys biedt ook geen soelaas, omdat daar pas recent aandacht is gekomen voor de benadering van de (niet-Nederlandssprekende) allochtone bevolking.
10. Een punt van aandacht hierbij is wel dat een eventueel door studenten ontvangen ouderbijdrage niet kon worden waargenomen in het IPO.
11. Beide zaken worden waarschijnlijk in lichte mate vergroot door de uitsluiting van lage inkomens in dit rapport (de laagste 1% van de huishoudens in elk jaar doen niet mee). Onder deze groep zijn relatief veel zelfstandigen.
12. De Theilcoëfficiënt kan geen negatieve inkomens verwerken, maar het mag duidelijk zijn dat de ongelijkheid van deze groep nog meer boven die van andere groepen zou uitsteken als dit wel mogelijk was.
13. Overigens is bij huishoudensverdunding gekeken naar het aantal volwassen partners en het al dan niet aanwezig zijn van kinderen. Een eventueel zelfstandig effect van het aantal kinderen is niet onderzocht.
14. In de hoofdtekst is het IPO gebruikt. Hierin is de variabele 'aantal verdieners' geoperationaliseerd door het verdienerschap af te bakenen op een arbeidsinkomen van 30% van het wettelijke minimumloon. De resultaten wijken weinig af van andere benaderingen via het aantal gewerkte uren per week.

Uiteraard past een afbakening via het aantal werkuren per week beter bij het begrip verdieners. Dit is echter niet mogelijk op het IPO. Daarom zijn op het AVO twee varianten gedraaid, een met het verdienerschap afgebakend op twaalf werkuren per week en een

- met een meer verfijnde afbakening met grenzen van 12 en 32 uren om zo deeltijders van voltijders te onderscheiden. Voor de resultaten blijkt het niet veel uit te maken welk van de drie operationalisaties wordt gebruikt. Op het AVO zijn alle varianten geprobeerd. De variant met een grens van twaalf werkuren geeft de kleinste tussengroepsongelijkheid. De afbakening met 30% van het minimumloon geeft een iets grotere tussengroepsongelijkheid, wat te verwachten is omdat een index met een grotere samenhang met het inkomen wordt gebruikt. De versie met 12 en 32 uren als grenzen verklaart nog meer. Het verschil tussen de versies met de minste en de meeste tussengroepsongelijkheid is relatief echter hooguit 4,3% van de totale ongelijkheid in enig jaar en voor enige maatstaf. Het verloop in de tijd van de tussengroepsongelijkheden is ook robuust voor de operationalisatie. Hetzelfde geldt in behoorlijke mate voor de decompositie in de tijd.
15. Complicaties bij stedelijkheid zijn verder de grofheid van de maat (een verre buitenwijk van een (zeer) sterk stedelijke gemeente wordt als '(zeer) sterk stedelijk' ingedeeld, een oude binnenstad in de provincie wellicht als 'weinig/matig stedelijk') en het discontinue en soms sterk beleidsgerelateerde karakter (als een gemeente bij een herindeling of bij uitbreiding van categorie verandert, geldt dit voor alle inwoners van die gemeente). De overgang van urbanisatiegraad naar stedelijkheid na 1990 blijkt overigens geen zichtbare gevolgen te hebben voor de gemiddelde inkomens en de ongelijkheden per categorie.
  16. Uiteraard leidt de indeling met partnerkenmerken tot meer categorieën. Gezien de beperkte omvang van het gebruikte gegevensbestand (het AVO) moest hier een indiking plaatsvinden tot veertien categorieën. Deze indeling geeft een hogere tussengroepsongelijkheid (tot hooguit 23% van de totale ongelijkheid, versus hooguit 20% bij de indeling in de hoofdtekst). Ook is de stijging in de loop sterker. De decompositie in de tijd pakt dan ook iets anders uit: vooral in de periode 1987-1995 wordt een groter deel verklaard door inkomensverschillen tussen groepen. Toch blijft ook dan de binnengroepsongelijkheid veruit dominant in de tijdsontwikkeling. De omvang van groepen houdt in de alternatieve versie met partner een bescheiden effect, maar wel duidelijk groter dan in de versie van de hoofdtekst. Dit geldt vooral voor de periode 1979-1987.
  17. Het is in het algemeen niet zo dat de tussengroepsongelijkheid in het maximale geval gelijk kan zijn aan de totale ongelijkheid. Een extra analyse waarin de inkomens in zes groepen zijn verdeeld, oplopend naar inkomen (dus in sextielen) laat zien dat de tussengroepsongelijkheid in verschillende jaargangen van het IPO bij de drie verschillende maatstaven 81 tot 92% van de totale ongelijkheid beslaat. Andersom is het wel zo dat de binnengroepsongelijkheid gelijk kan worden aan de totale ongelijkheid. Dit zal gebeuren wanneer alle groepen van de groepsindeling hetzelfde gemiddeld inkomen hebben.
  18. Zoals eerder gemeld zijn er meetverschillen tussen IPO en AVO, zowel op een vast moment als in de loop der tijd. De ongelijkheid is in het AVO in 1979 aan de lage kant, en in de jaren 1995 en 1999 zijn de waarden juist toenemend hoger dan in het IPO. Ook binnen tabel 3.4b zijn er verschillen bij de totaalkolommen als gevolg van selecties op geldige waarden van het geanalyseerde kenmerk. Uiteraard zijn er ook verschillen tussen de drie maatstaven, maar de omvang en richting van de beweging van de ongelijkheden zijn vrijwel steeds hetzelfde of wijken weinig van elkaar af.
  19. 'Binnengroepsongelijkheid' is de verzamelnaam voor alle effecten die niet onder 'tussengroepsongelijkheid' vallen. Dit is dus een breder begrip dan de ongelijkheid binnen afzonderlijke groepen. Voor deze grootte is de ontwikkeling in de tijd te decomponeren naar de groepskenmerken ongelijkheid, gemiddeld inkomen (behalve bij de mean log deviation) en groepsaandeel. Bijvoorbeeld: de binnengroepsongelijkheid naar leeftijd kan stijgen doordat een bepaalde groep onderling meer inkomensverschillen

- krijgt ($\neq I$), of doordat de bijdrage van de groep aan de binnengroepsongelijkheid stijgt (in termen van $\neq v$ of $\neq \mu$).
20. Het is overigens mogelijk dat een jaar op jaar microanalyse een veel betere verklaring biedt, omdat dan loon- en uitkeringsontwikkelingen daarbij op de voet gevolgd kunnen worden.
  21. Hierbij moet wel worden bedacht dat in het IPO alleen de fiscale inkomsten uit vermogen zijn geregistreerd. Eventuele constructies om minder inkomstenbelasting te hoeven betalen (zoals het optimaal benutten van drempels voor rente en dividend of de uitgifte van aandelen onder de marktprijs in plaats van het uitkeren van dividend) leiden hier tot een onderschatting van de feitelijke vermogensinkomsten.
  22. Deze percentages zijn vrij hoog doordat belastingen en overige heffingen worden gerelateerd aan het besteedbaar inkomen, dat exclusief deze overdrachten is.
  23. Let wel: de huishoudens in het eerste percentiel naar gestandaardiseerd huishoudensinkomen zijn uit de analyse weggelaten. Uit hoofdstuk 2 blijkt dat hieronder veel zelfstandigen voorkomen.
  24. Overigens vindt ook Jenkins (1995) voor vier van deze zeven bronnen negatieve waarden. De drie andere zijn niet rechtstreeks vergelijkbaar met de voorliggende analyse.
  25. Alleen de relatieve bijdragen zijn onafhankelijk van de keuze van de ongelijkheidsmaatstaf, de twee andere grootheden in de tabel zijn berekend met behulp van I_2 .